

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**MİLENYUM SONRASI İRAN'IN ORTADOĞU'DAKİ NÜFUZ ÇALIŞMALARI:
LÜBNAN ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Musa Batuhan KÖYEL

EYLÜL-2021

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**MİLENYUM SONRASI İRAN'IN ORTADOĞU'DAKİ NÜFUZ ÇALIŞMALARI:
LÜBNAN ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Musa Batuhan KÖYEL

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mohammad ARAFAT

EYLÜL-2021

TRABZON

ONAY

Musa Batuhan KÖYEL tarafından hazırlanan “Milenyum Sonrası İran’ın Ortadoğu’daki Nüfuz Çalışmaları: Lübnan Örneği” adlı bu Çalışma 18.10.2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı – Adı ve SOYADI	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Coşkun TOPAL	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Mohammad ARAFAT	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Musa Batuhan KÖYEL

17.09.2021

ÖNSÖZ

Bir zamanlar Ortadoğu bölgesinin Paris'i olarak isimlendirilen Lübnan, küçük coğrafyasına birçok acıyı sığdırmış bir ülke konumundadır. Lübnan, ev sahipliği yaptığı birçok mezhepsel, dinsel ve etnik unsurlarla Ortadoğu'nun bir minyatürü özelliğine sahiptir. İdari ve siyasi sistemin mezheplere göre dizayn edildiği Lübnan'da, siyasi partiler daha güçlü olabilmek adına çeşitli ülkelerle çok boyutlu ilişkiler geliştirmek zorunda kalmışlardır.

İran, 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi'nin ardından dış politikasını farklı temeller üzerine inşa etmiştir. Ortadoğu bölgesinin önemli ülkelerinden biri olan İran'ın dış politikadaki öncelikleri değişmiş ve farklı ülkelerdeki Şii gruplarla ilişki kurmak, onları desteklemek en önemli hedeflerden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda İran - Lübnan ilişkisi zamanla daha farklı bir boyut kazanmıştır. İran'ın Hizbullah aracılığıyla Lübnan'da elde ettiği nüfuz gücü birçok açıdan ele alınmıştır. Bununla birlikte Hizbullah ve İran bağı “Velayeti Fakih” ideolojisi bağlamında incelenmiştir.

Bu Çalışma'nın amacı, Hizbullah ve İran arasındaki bağı boyutunu anlamak, ikili arasındaki ilişkinin zamanla nasıl geliştiğini ve İran'ın Lübnan'daki nüfuz gücünün nedenlerini incelemektir. Bunun yanı sıra günümüzde İran ve Hizbullah'ın büyük önem verdiği Velayeti Fakih ideolojisinin ve Şii inancının ikili arasındaki ilişkinin gelişmesindeki etkisi üzerine derin bir analiz yapılması hedeflenmektedir.

Bu Çalışma'nın her aşamasında kıymetli bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışmanım Sayın Prof. Dr. Mohammad ARAFAT'a teşekkür ederim.

Eylül, 2021

Musa Batuhan KÖYEL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İRAN'IN SOSYAL YAPISI VE SİYASİ TARİHİ.....	4-25
1.1. Etimolojik Olarak İran Kelimesi.....	4
1.2. Coğrafi Konum	4
1.3. Siyasi Tarihi	5
1.3.1. İran İslam Devrimi	8
1.4. İdari ve Siyasi Yapısı	14
1.4.1. Velayeti Fakih Teorisi.....	15
1.4.2. Temel Kurumlar	17
1.4.2.1. Devrim Rehberi (Rehberlik Makamı).....	17
1.4.2.2. Anayasa Koruyucular Konseyi (Şura-i Negahban-İ Kanuni Esasi).....	18
1.4.2.3. Düzenin Yararını Teşhis Konseyi (Şura-yı Teşhis-i Maslahat-ı Nizam).....	20
1.4.2.4. Uzmanlar Meclisi (Meclis-i Hubregan-ı Rehberi).....	21
1.4.2.5. Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi (Şura-ye Ali-ye Emniyet-e Milli).....	21
1.4.2.6. Silahlı Kuvvetler.....	22
1.4.2.6.1. Genelkurmay Başkanlığı.....	22
1.4.2.6.2. İslam Devrimi Komiteleri.....	23
1.4.2.6.3. Devrim Muhafızları Ordusu.....	23
1.4.2.6.4. Besic (Ezilenlerin Savunma Gücü).....	24
1.4.2.7. Millet Meclisi/İslami Danışmanlar Meclisi (Meclis-i Şura-yı İslami).....	25

İKİNCİ BÖLÜM

2. LÜBNAN'IN SOSYAL VE SİYASİ YAPISI.....	26-56
2.1. Etimolojik Olarak Lübnan Kelimesi	26
2.2. Coğrafi ve Stratejik Konum	26
2.3. Dinler ve Mezhepler.....	27
2.3.1. İslam Dini	27
2.3.1.1. İslam Mezhepleri	28
2.3.1.1.1. Şiilik.....	29
2.3.1.1.2. Sünnilik.....	30
2.3.1.1.3. Dürzilik	32
2.3.2. Hristiyanlık Dini.....	34
2.3.2.1. Hristiyan Mezhepler	35
2.3.2.1.1. Marunîler	35
2.3.2.1.2. Rum Ortodokslar	37
2.3.2.1.3. Rum Katolikler	38
2.3.2.1.4. Ermeni Ortodokslar.....	38
2.3.2.1.5. Ermeni Katolikler	39
2.3.2.1.6. Roman Katolikler (Latinler)	39
2.3.2.1.7. Diğer Hristiyan Topluluklar.....	40
2.3.3. Diğer Topluluklar	40
2.4. Lübnan Siyasi Tarihi	40
2.4.1. Fenikeliler'den Osmanlı İmparatorluğu'na	40
2.4.2. Fransız Manda Yönetimi Dönemi	43
2.4.3. Bağımsızlık Dönemi	44
2.4.4. İç Savaş Dönemi.....	47
2.4.5. Lübnan'da Barış Dönemi	50
2.5. Siyasi Partiler	52
2.5.1. Özgür Milli Hareket (Özgür Vatanseverler Partisi).....	53
2.5.2. EMEL.....	53
2.5.3. Hizbullah	54
2.5.4. Gelecek Partisi	55
2.5.5. Lübnan Güçleri Partisi	55
2.5.6. İlerici Sosyalist Parti.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İRAN'IN ORTADOĞU POLİTİKASI VE NÜFUZ GÜCÜ.....	57-91
3.1. İslam Devriminden Önce	58
3.2. İslam Devriminden Sonra	59
3.2.1. Rafsancani ve Hatemi Dönemi (1989-2005)	68
3.2.2. Ahmedinejad Dönemi (2005-2013)	70
3.2.3. Hasan Ruhani Dönemi (2013-2021)	74
3.3. Hizbullah ve İran Arasındaki Bağ.....	78
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	95
EKLER.....	108
ÖZGEÇMİŞ.....	119

ÖZET

Birçok çatışmaya ev sahipliği yapan Lübnan toprakları 1516 yılında Osmanlı İmparatorluğuna bağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'nda itilaf devletlerine karşı yenik düşmüş ve toprakları itilaf devletleri arasında paylaşılmıştır. Böylece Lübnan toprakları Osmanlı'nın ardından Fransa hâkimiyeti altına girmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransa, Lübnan ve Suriye'yi işgal etmiştir. 1943 yılına gelindiğinde ise Lübnan bağımsızlığını kazanarak bağımsız devletlerarasına katılmıştır.

Lübnan 1975 yılına gelindiğinde büyük bir çatışmaya ev sahipliği yapmıştır. Ülkede uzun yıllar boyunca birlikte yaşayan farklı mezhebe mensup gruplar aralarında savaşılmaya başlamışlardır. Bu savaş ülkede büyük yıkımlara sebep olmuştur. İç savaş 1989 yılında imzalanan Taif anlaşmasıyla son bulmuştur. Anlaşma sonucunda ülkedeki Hizbullah dışındaki bütün milis gruplar silahsızlandırılmıştır. Lübnan'da yaşanan bu iç savaş dış güçlerin ülkeye müdahale etmesini kolaylaştırmıştır. Ortadoğu bölgesinde kendine yeni bir misyon yükleyen İran ise Lübnan Şiileri aracılığıyla ülkede söz hakkı elde etmiştir.

Suriye Lübnan'da söz sahibi bir ülke konumundayken 2005 yılında Refik Hariri suikastının sorumlusu olarak görülmüş ve Lübnan'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Bu gelişme Lübnan'ın bugün ki siyasi hayatına uzanan etkiye sahiptir. Lübnan siyasi hayatı Hariri suikastının ardından günümüzde de devam eden 8 Mart ve 14 Mart grubu şeklinde ikiye ayrılmıştır. 8 Mart grubunun bir partisi olan Hizbullah ise İran İslam Cumhuriyeti'nin askeri ve ekonomik olarak desteklediği, Lübnan'ın önemli örgütü haline gelmiştir. Bölgede nüfuz gücünü arttırmaya çalışan İran Lübnan'da Hizbullah'ı, Filistin'de Hamas'ı, Yemen'de Husileri desteklemeye devam etmektedir.

Hizbullah'ın İsrail saldırıları karşısında göstermiş olduğu başarı, Lübnan halkının takdirini kazanmasını sağlamıştır. Fakat Suriye iç savaşına bir aktör olarak müdahil olması Hizbullah'ın Lübnanlı bir parti olup olmadığı hususunda sorgulanmasına neden olmuştur. İran yöneticilerinin yanısıra Hizbullah liderlerinin yapmış olduğu açıklamalar Hizbullah ve İran arasındaki yakın ilişkiyi kanıtlar niteliktedir. Bu ilişki bazı kesimler tarafından hoş görülürken İsrail ve ABD gibi bazı ülkeler tarafından tedirginlikle karşılanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lübnan, İran İslam Cumhuriyeti, Hizbullah, Dış Politika, Velayet-i Fakih

ABSTRACT

Lebanon territories which hosted many conflict were annexed to Ottoman Empire from 1516 till 1914. The Ottoman Empire was defeated by Allied Power in First World War. So it's territories were shared between them. After the First World War France took the control of Lebanese lands. During the Second World War, France occupied Lebanon and Syria. In 1943 Lebanon gained its independence against France and joined the independent states.

A major conflict began in Lebanon by 1975. The people who has different sects and lived together in the Lebanon for many years started to fight each other. This civil war caused great destruction in the country. The civil war ended with the Taif Agreement which signed in 1989. As a result of this agreement all military groups were disarmed except Hezbollah. In this environment foreign powers could intervene Lebanon easliy. Iran which has a new mission about the Middle East region, gained the right to intervene through the Lebanese Shiites.

While Syria was a dominant country in Lebanon, she was seen as responsible for the assassination of Rafik Hariri in 2005 and had to leave Lebanon. This development has had an impact on Lebanon's current political life. After the assassination of Hariri, Lebanese political life was divided into two groups as March 8 and March 14, which continue today. Hezbollah which is a party of the March 8 group, has become an important organization in Lebanon, supported militarily and economically by the Islamic Republic of Iran. Iran which is trying to increase its influence in the region, continues to support Hezbollah in Lebanon, Hamas in Palestine and Houthis in Yemen.

The success of Hezbollah against Israeli attacks provide it admiration of the Lebanese people. However, its involvement as an actor in the Syrian civil war has led to questioning whether Hezbollah is a Lebanese party. The statements made by the leaders of Hezbollah as well as the leaders of Iran prove the close relationship between Hezbollah and Iran. While this relationship is welcomed by some segments, it is met with uneasiness by Israel and Western countries.

Keywords: Lebanon, Islamic Republic of Iran, Hezbollah, Foreign Policy, Velayet-i Fakih

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablonun Adı	Sayfa Nr.
1:	Taif Anlaşması İle Değişen Hristiyan Temsilci Sayıları	49
2:	Taif Anlaşması ile Değişen Müslüman Temsilci Sayıları	50
3:	Ahmedinejad Döneminde Dış Politika Hedefleri	71

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKK	: Anayasa Koruyucular Konseyi
CIA	: Merkezi Haber Alma Teşkilatı
Çev.	: Çeviren
DYTK	: Düzenin Yararını Teşhis Konseyi
DMO	: Devrim Muhafızları Ordusu
Ed.	: Editör
EMEL	: Lübnan Direniş Müfrezeleri
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
Hız.	: Hazreti
KTÜ	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
M.Ö.	: Milattan Önce
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
t.y.	: Tarih yok
UM	: Uzmanlar Meclisi
vb.	: ve benzeri

GİRİŞ

Ortadoğu zengin enerji kaynakları, stratejik konumu gibi nedenlerden ötürü bölgesel ve küresel güçlerin üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığı bir bölge olmuştur. Ortadoğu geçmişten günümüze dünyanın hayati bir bölgesi olma özelliğini sürdürmektedir. Bu özelliğinin sürdürmesinin birçok nedeni vardır. Bu nedenler; önemli petrol ve doğalgaz yataklarına ve dünya ticareti açısından vazgeçilmez geçiş yollarına sahip olması, tek tanrılı dinlerin bu bölgede doğması, silah alımı yapan ülkelerin bölgede bulunması şeklinde sıralanabilmektedir. Bu nedenlerden ötürü Ortadoğu bölgesinde yaşanan gelişmeler nerdeyse tüm dünya ülkelerini etkilemektedir. Bunun yanı sıra Ortadoğu bölgesi dünyada yaşanan gelişmelerden hızlı bir şekilde etkilenmektedir.

Ortadoğu bölgesinde toplumsal kimlikler sadece ırk veya soy ile ilişkilendirilmemiştir. Dinsel ve mezhepsel inanışlar da toplumların kimliklerini şekillendirmiştir. Hatta Lübnan, İran ve Irak gibi ülkelerde mezhebik farklılıklar kimliği oluşturan temel haline gelmiştir. Bundan dolayı ülkedeki toplulukların birbirleriyle olan ilişkisi daha karmaşık hale gelmiştir.

20. yüzyılda dünyada birçok önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan biri ise 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam devrimidir. İslam devrimiyle birlikte İran'da Şah hanedanlığının yönetimine son verilmiş ve İran, İslami kurallarla yönetilen bir cumhuriyete dönüşmüştür. Muhammed Rıza Şah'ın ülkeyi terk etmesiyle birlikte devrimin lideri olarak kabul edilen din adamı Ayetullah Humeyni ülkeye dönerek İran'ı yeniden şekillendirmeye başlamıştır.

İslam devrimle birlikte İran kendine yeni hedefler belirlemiş ve Ortadoğu ülkeleri başta olmak üzere dünya ülkelerine karşı daha farklı politikalar izlemeye başlamıştır. Ortadoğu tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış köklü bir bölgedir. Zengin sosyal ve kültürel yapısına rağmen bölge halkı çatışma ve savaş içinde yaşamaya alışık hale gelmiştir. Dış güçlerin bölgeye yönelik müdahalesi ve mezhepsel bölünmeler Ortadoğu'yu etkisi altına almıştır.

İran'da devrimden sonra iç ve dış politikada köklü değişimler yaşanmıştır. Yeni kurulan yönetim İran İslam Cumhuriyetine farklı ideolojik bir anlayış yüklemiştir. Böylece İran devrimle birlikte Ortadoğu ülkelerinin iç işlerine daha çok müdahil olmaya başlamıştır. Yeni kurulan ülke Ayetullah Humeyni'nin Velayeti Fakih teorisi bağlamında şekillenmiştir. Ülkenin bir Fakih tarafından yönetilmesi gerektiğini savunan Ayetullah Humeyni bu teorisi ile İran'da birçok yeni kurum oluşturulmuştur. Böylece İran dini bir lider yani Ayetullah Humeyni tarafından yönetilmeye başlamıştır.

Dini lider rehber olarak ÷lkede en yetkili makam olarak konumlandırılmıştır. Oluşturan tüm kurumlar ve bu kurumların yöneticileri doğrudan veya dolaylı olarak rehberlik makamına bağılı durumu getirilmiştir. Tüm bu düzenlenmelere paralel olarak 1979 yılından sonra İran’da kendine has bir yönetim ortaya çıkmıştır.

1979 yılından sonra İslam devrimini Ortadoğı ÷lkeleri başta olmak üzere diğler ÷lkelere ihraç etme İran’ın öncelikli hedefi haline gelmiştir. Bu hedef bölge ÷lkeleri tarafından tedirginlikle karşılanmış ve birçok ÷lke İran’ı tehdit olarak görmüştür. Devrimle birlikte İran İslam Cumhuriyeti ortaya çıkmış ve bu küresel ve bölgesel etkiler meydana getirmiştir. Bunun ardından İran eskisinden çok farklı bir dış politika söylemi ortaya koymuştur. ABD’nin bölgedeki müttefiki konumundayken, değışen söylemleriyle birlikte düşmanı haline gelmiştir.

İran konumu, zengin enerji kaynakları ve stratejik konumu gibi özelliklerinden dolayı Ortadoğı başta olmak üzere dünya üzerinde etkisi olan bir ÷lke olarak karşımıza çıkmaktadır. Lübnan’ın karmaşık yapısı ve bölünmüşlüğü İran’ın ÷lkenin iç dinamiklerini etkilemesini kolaylaştırmıştır.

Lübnan ÷lkesi yaklaşık 80 yıllık bağımsız tarihine büyük çatışma ve savaşları, kayıpları sığdırmış bir ÷lke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir dönem Osmanlı İmparatorluğu bir dönem Fransız hâkimiyeti altında yaşayan Lübnan halkı dini ve mezhepsel olarak parçalanmıştır. Bu parçalanmışlık istikrarsızlık ve kargaşanın Lübnan’dan eksik olmamasına neden olmuştur. Buna ek olarak ÷lkede hala etkisini koruyan Zaimlik sistemi bu durumun devam etmesine neden olmaktadır. 10.453 km2 alanda sahip Lübnan 18 farklı mezhebe ev sahipliğı yapmaktadır. Anayasa tarafından kabul edilmiş bu mezhepler eşit haklara sahip olabilmek adına birbirleriyle tarih boyunca rekabet etmişlerdir.

Lübnan, bir zamanlar Ortadoğı’nun Paris’i olarak nitelendirilmiştir. Fakat zamanla özellikle 1970 yılından sonraki dönemde ÷lkede kargaşa, çatışma, kutuplaşma ve iç savaşa sahne olmuştur. Bu haliyle Lübnan Ortadoğı’nun en karmaşık ÷lkelerinden biri olmuştur. Lübnan, ev sahipliğı yaptığı birçok mezhepsel, dinsel ve etnik unsurlarla Ortadoğı’nun bir minyatürü özelliğine sahiptir. Bu farklılık Lübnan’ın siyasal ve sosyal sitemine de yansımıştır. Ülke mezhepçi bir yapıya sahiptir.

Bu durum ÷lkede hukuku çerçeveye oturtulmuştur. Ülkedeki mezhepsel topluluklar kendilerini her alanda temsil etmeleri için siyasal partiler kurmuşlardır. Böylece ÷lkede her mezhepsel grup kendini temsil edeceğine inandığı siyasal partiyi desteklemiştir. Lübnan’da birçok farklı mezhebe mensup insanların yaşaması, dış güçlerin ÷lkeye müdahalesi, devlet dışı aktörlerin güçlü konumu merkezi otoritenin giderek zayıflamasına neden olmuştur. İsrail gibi ÷lkelerin Lübnan’a kolayca müdahale etmesi, ÷lkedeki güç boşluğu Hizbullah gibi örgütlerin ortaya çıkarmıştır.

Lübnan'da mezheplere bağlılığın yüksek olması, merkezi otoritenin yerel örgütlerle paylaşılması, birçok ülkenin müdahalesi, din ve mezheplere göre paylaştırılan siyasi güçten bazı mezheplerin yoksun olması devlet otoritesini zayıflatmıştır. Bundan dolayı ülkedeki örgütler güç kazanmaya devam etmiştir. Lübnan tarihinde Şiilerin diğer mezheplere oranla daha az haklara sahip olması Hizbullah'ı ortaya çıkarmıştır. 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam devrimi Lübnan Şiileri açısından umut olmuştur.

Hizbullah örgütü Lübnan Şiilerinin haklarını savunmak adına ilk olarak 1982 yılında Lübnan'da kurulmuştur. Zamanla siyasi sisteme entegre olmuş ve dönüşüm yaşamıştır. Böylece günümüzde hem askeri hem de siyasi olarak var olan bir güç halini almıştır. Lübnan Şiilerinin haklarını savunmak için yola çıkan bu örgüt günümüzde Lübnan başta olmak üzere Ortadoğu'yu etkileyen önemli bir aktöre dönüşmüştür.

Hizbullah Lübnan Şiilerinin kurduğu ve İran İslam devriminin ilkelerini ve Ayetullah Humeyni'yi lider olarak kabul etmiş bir örgüttür. Hizbullah örgütü Ortadoğu bölgesinde giderek etkin olmaya başlamıştır. Hizbullah'ın güçlü bir yapıya ulaşması İran'ın ilgisini çekmiş ve ikili arasındaki ilişki sürekli gelişmiştir. İran Hizbullah'ı hem askeri hem ekonomik olarak desteklemiş ve İsrail ile savaşarak Müslümanların sempatisini kazanmasını istemiştir.

Hizbullah İsrail'in Lübnan'a karşı izlemiş olduğu sert politikaların karşısında durmaktadır. İsrail'e karşı yürüttüğü mücadele Hizbullah'ın Ortadoğu'da tanınırlığını arttırmıştır. Ancak Hizbullah'ın Suriye iç savaşına müdahil olması ve İran ile olan ilişkisi saygınlığını azaltmıştır.

Çalışmada İran İslam Cumhuriyeti'nin milenyum sonrası Ortadoğu bölgesindeki faaliyetleri Lübnan örneği üzerinden incelenmiştir. Öğrenilen bilgilerle birlikte İran'ın Lübnan'daki nüfuz gücüne ilişkin sonuçlara ulaşılması amaçlanmıştır.

Literatür incelendiğinde Lübnan ile İran arasındaki bağ hakkında yeterince kaynak bulunmamaktadır. Bundan dolayı tezimde İran ve Lübnan hakkında bilgiler sunularak, aralarındaki bağ incelenmeye çalışılacaktır. Hizbullah'ın kuruluş aşamasından günümüze kadar İran ile olan ilişkisi bu çalışmada ele alınmıştır. Böylece İran'ın Lübnan üzerindeki etkisi, ülkedeki nüfuz gücü Hizbullah ekseninde incelenip bu konu hakkında sonuçlar elde edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İRAN'IN SOSYAL YAPISI VE SİYASİ TARİHİ

1.1. Etimolojik Olarak İran Kelimesi

İran sözcüğü Zerdüş inancının kutsal kitabı olan Avesta'ya dayanmaktadır. Avesta'da bulunan Aryānām kelimesinden gelmektedir. Ayrıca Ariya- ve Airiia- sözcüklerine Ahameniş İmparatorluğunun kitabelerinde etnik bir unsur olarak yer verilmiştir. Ülke, tarihte Persiya, Das Persien, La Perse, Perzie gibi isimlerle adlandırılmıştır. Fakat bu topraklar 1935 yılına kadar Persiya olarak tanınıyordu. 1935 yılından sonra Rıza Şah'ın isteği üzerine bu topraklar İran olarak adlandırılmıştır (İran, (t.y.), <https://www.turkcebilgi.com/iran>).

1.2. Coğrafi Konum

Batı Asya ülkelerinden biri olan İran İslam Cumhuriyeti, 1.648.000 kilometre karelik yüzölçümüyle dünyanın en büyük on sekizinci ülkesidir. İran İslam Cumhuriyeti güneyden Basra ve Umman Körfezleri ile doğuda Afganistan ve Pakistan ile kuzeyde Hazar Denizi ile kuzey batıda Azerbaycan ve Ermenistan ile kuzey doğuda Türkmenistan ile batıda ise Türkiye ve Irak ile çevrelenmiştir. Yaklaşık olarak 85 milyon insanın yaşadığı bu topraklar çeşitli plato, havza ve dağlarla şekillenmiştir. Ülkenin büyük ovaları yalnızca Basra Körfezi'nin kuzey ucunda ve Hazar Denizi kıyısında bulunurken doğusunda ve kuzey orta kısmında büyük Kebir Çölü bulunmaktadır. Huzistan kıyıları ile Hazar Denizi arasında ise İran Platosu bulunmaktadır. Ayrıca İran bölgede en dağlık ülkelerden biri olup Kafkas ve Zagros gibi dağlara sahiptir (Arafat, 2013: 274-275). Zagros dağları ülkenin kuzeyinden güneyine doğru uzanan 1500 kilometre uzunluğundaki sıradağlardır. Bu sıradağlar Hürmüz boğazında sona ermektedir.

Ülkenin en yüksek dağı ise Elburz sıradağları arasında bulunan Demavent dağıdır. Donbavand olarak da bilinen bu dağ 5610 metre yüksekliğe sahiptir (Zagros Dağları, (t.y.), https://www.turkcebilgi.com/zagros_daglari). İran toprakların %55'i çayır, %23'ü çöl, %14'ü ekilebilir alan ve %8'i ormandan oluşmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020: 4). Avrupa ve Asya kıtalarının kesiştiği noktada bulunan İran, Hürmüz Boğazı ve Basra Körfezi gibi önemli noktalara egemen olduğundan dolayı stratejik konumunu korumaya devam etmektedir. İran bulunduğu coğrafi konum itibarıyla birçok ülke ile ilişki kurmak zorunda kalmıştır. Bu konum İran'ın Avrasya jeopolitiğinde merkezi bir güç olarak öne çıkmasını kolaylaştırmıştır.

Birçok  lke ile kara sınırı olan İran, Basra Körfezi ile 1259 kilometre, Hazar Denizi ile 675 kilometre ve Umman Körfezi ile 784 kilometre uzunluğunda sahil sınırı vardır.  lke topraklarının önemli bir kısmı 1000 metreden yüksektir. 3000 metre yüksekliliği aŗan Kuzey İran Sıradağları ülkenin kuzey kısmında bulunurken doğu kısmında dağlık alanlar giderek alçalmaktadır. İran'ın i  kısımları ile Hazar Deniz'ini ayıran Elburz Dağları neredeyse 4000 metre y ksekliliğe ulaŗmaktadır.  lke akarsu kaynakları bakımından oldukça fakirdir. Karaçay, Akçay ve Karun gibi nehirler ülkedeki önemli su kaynaklarındandır (Birleŗmiŗ Markalar Derneği, 2012: 4).

Coğrafi konum bakımından önemli bir yerde bulunan İran, bu konumla birlikte hayati bir önem arz etmektedir. İran hem Hazar'a hem Körfez'e hem de Hint Okyanusu'na komŗu olan tek ülke konumundadır. İran bunların yanı sıra köklü bir devlet geleneği, güçlü devlet yapısı ve diğer ülkelerden farklı kendine has siyasi ve idari yapısıyla dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra sahip olduğu zengin enerji kaynakları da İran'ı önemli yapmaktadır.

1.3. Siyasi Tarihi

İran nüfusu gerek etnik gerekse dini açısından homojen bir yapıya sahip değildir. İran'da farklı bölgelerde yoęunlaŗmiŗ birçok etnik ve dini unsur bulunmaktadır. Nüfusunun yarısından fazlasını Farslar oluŗtururken Azeriler baŗta olmak üzere Gilekler, Kürtler ve diğer etnik gruplar nüfusun geri kalanını oluŗturmaktadır. Nüfusunun dini yapısına bakıldığında ise ülkenin %98'ini Müslümanlardan (%89 Şii - %9 Sünni) oluŗurken, %2'lik kalan kısmı Hristiyanlar ve Zerd ŗtler gibi farklı dinlere mensup insanlar oluŗturmaktadır (Arafat, 2013: 281). İran'ın sahip olduğu bu etnik  eŗitlilięin uzun ve köklü bir ge miŗi vardır.

Tarih boyunca İran toprakları, birçok medeniyet tarafından istilaya uęramıŗtır. Ge miŗte g   yollarının üzerinde bulunması nedeniyle bugün ise zengin petrol kaynaklarına ve önemli stratejik noktalara sahip olması nedeniyle birçok devletin ilgisini çekmektedir.

İran coğrafyasında binlerce yıldır birçok devlet kurulmuŗ, yaŗamıŗ ve yıkılmıŗtır. 5000 yıllık ge miŗi bulunan İran bu süre içerisinde geniŗ coğrafyaya yayılmıŗtır. Karmaŗık sosyal ve siyasi yapıya sahip olması 5000 yıllık köklü ge miŗine bağlanmaktadır.

Bazı kaynaklara göre İran tarihi Ciroft ve Zayende Rud medeniyetleri ile baŗlamıŗtır. Bu kaynaklar İran siyasi tarihini Proto-Elam, Elam, Mana, Med, Ahameniŗ, Selukiler, Part, Sasani, Emev , Abbas , Tahir , Alav , Saffar , Saman , B veyh , Gazneli, Selçuklu, Harzemŗahl , İlhanlı, Muzaffer , Celayirli, Timur , Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevî, Afŗar, Zend, Kacar, Pehlevi ve İslâm Cumhuriyeti isimleriyle peŗ peŗe sıralamıŗtır (Sarıkaya, 2012: 4).

Elam medeniyeti bugünkü İran'ın güneyinde varlığını sürdürürken M.Ö 1000 yıllarda Ariler Rusya'nın güney kesimleri ve Mâverâünnehir'den İran coğrafyasına doğru göç etmeye başlamıştır. Göç eden Ariler bu topraklarda Med ve Pers devletlerini kurmuş ve tarihte İran medeniyeti olarak adlandırılan olguyu ortaya çıkarmışlardır. M.Ö 330 yılında Büyük İskender bu toprakları işgal edip bu iki medeniyetin varlığına son vermiştir. İlerleyen dönemlerde Aryan ırkından gelen Partlar, Perslerin ardından bu bölgeye egemen olan Selukileri (İskender'in torunları) topraklarından atmıştır (Sarıkaya, 2012: 5).

Partlar'ın hükümdarlığı döneminde özgürlükler özellikle dini özgürlükler ön plana çıkmıştır. Bu durum İran kökenli dine sahip insanların pek hoşuna gitmemiş ve ayaklanarak Sasanilerin yönetime gelmelerini sağlamışlardır. Sasani İmparatorluğu I. Ardeşir'in son Arşaklı hanedanı (Partlar) kralı IV. Artabanus'u yenmesinin ardından kurulmuştur. Uzun yıllar boyunca ayakta kalan Sasani İmparatorluğu, Hz. Ömer ile giriştiği Kadisiye savaşıyla birlikte son bulmuştur. Emeviler döneminde Ebu Müslim yönetime karşı insanları örgütleyerek bir isyan başlatmış ve Abbasilerin yönetimi ele geçirmelerini sağlamıştır. Abbasîler, borçlarını başta Ebû Müslim olmak üzere birçok İranlıyı önemli makamlara getirerek ödemeye çalışmıştır (İRAN, (t.y.), <https://islamansiklopedisi.org.tr/iran>).

Abbasîlerin giderek zayıflaması, İranlı ailelere mahallî hanedanlıklarını kurmaları için imkân tanımıştır. Büveyhîler, Sâmânîler, Tâhirîler ve Saffârî hanedanlıkları görünüşte Abbâsî halifelerinin yönetimini kabul etmişler fakat gerçekte kendi egemenliklerini güçlendirmek amacıyla çeşitli çabalar harcamışlardır. Tâhirîler Horasan'a hâkim olmuş ve ardından Saffârîler ise Sind, Kirman ve Horasan'ı ele geçirerek Tâhirîlerin hâkimiyetine son vermişlerdir. Samaniler ise Saffârîler'i Orta İran ve Horasan'dan çıkararak sınırlarını genişletmişlerdir. Sâmânîler'in ardından ise Gazneliler çeşitli mücadelelerin ardından geniş bir alanda hâkimiyet kurmuşlardır. Gazneliler Selçuklularla girdikleri Dandanakan savaşını kaybederek topraklarını Selçuklulara bırakmak zorunda kalmışlardır. Selçuklu hâkimiyeti Irak ve Orta İran'da 1194, Kirman'da ise 1186 yılına kadar sürmüştür. Selçukluların ardından ise İran da hâkimiyet hanedanlıklara geçmiştir (İRAN, (t.y.), <https://islamansiklopedisi.org.tr/iran>).

Harzemşahlar, Selçukluların ardından bu bölgeye hâkim olmuştur. Fakat ardından İran kapılarını tehdit eden Moğol istilasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Cengiz Han'ın torunu Hülagû Han bu bölgede İlhanlı devletini kurmuş ve Harzemşahların varlığına son vermiştir. İlhanlıların ardından hâkimiyet küçük hanedanlıklar arasında paylaşılmıştır. Celayirliler bir dönem Batı İran'a hâkim olmuşlardır. Fakat Karakoyunlular güçlendikten sonra bu hanedanlığın varlığına son vermiştir. Orta ve güney İran'a Muzafferîler ve İncûlular hükmetmişlerdir. 1300'lü yılların sonlarına doğru Timur bu hanedanlıkların varlığına son vermiştir. Batıda Osmanlı'ya kuzeyde Toktamış Han'a ve güneyde Memlûklülere karşı zafer kazanan Timur büyük bir alana hâkim olmuştur. Çin'e düzenlemiş olduğu seferdeki ölümünün ardından İran tekrar istikrarsızlığa bürünmüştür. Timur'un ölümünün ardından

iç mücadeleler yaşanmış ve Horasan yönetimi Şâhruh'un eline geçmiştir. Böylece Şâhruh imparatorluğun doğusunu ve Orta İran hâkimiyetini ele almıştır (Sarıkaya, 2012: 4).

Türkmen kitleleri, İlhanlı Devleti'nin ardından Karakoyunluların etrafında toplanmaya başlamıştır. Şâhruh, Türkmen nüfuzunu kırmak için batıya birçok sefer düzenlemesine rağmen vermiş olduğu mücadele sonuçsuz kalmış ve Şâhruh 1447 yılında ölmüştür. Orta İran şehirleri birbiri ardına Karakoyunlu hâkimiyetine girmiştir. Karakoyunlular ise 1467'de Akkoyunlular'ın önderi Uzun Hasan'ın gerçekleştirdiği ani bir baskın sonucu yıkılmış ve toprakları Akkoyunluların eline geçmiştir. Bu dönemde Akkoyunlular ile Timurlular arasında yakın ilişkiler kurulmuştur. Akkoyunlu devletine ise Safevi devletinin kurucusu Şah İsmail son vermiştir.

Akkoyunlu devletinin ardından 1501 yılında Şah İsmâil, Safevi devletini kurmuştur. Bugünkü İran kimliğinin temelleri ve günümüz İran İslâm Cumhuriyeti'nin sınırları bu zaman diliminden teşekkül ettiği söylenmektedir. Bu süreçte Safeviler Şiiliği devlet politikası olarak benimsemiş ve bunu İran coğrafyasında yaymaya çalışmışlardır. 1736 yılına gelindiğinde Afşar hanedanlığı hükümdarlığını ilan etmiştir. Böylece fiilen çökmüş olan Safevî devletine son bulmuş ve Safevî dönemi kapanmıştır. Afşar hanedanlığının yöneticisi olan Nâdir Şah uygulamalarıyla bazı kesimleri rahatsız etmiş ve suikast sonucu öldürülmüştür. Afşar hanedanlığının ardından yönetime Lur asıllı Kerim Han Zend geçmiştir (İran, (t.y.), https://insamer.com/tr/iran_515.htm).

1779 yılında Kerim Han'ın ölümünün ardından Türkmen aşiretlerinden olan Kaçarların reisi Ağa Muhammed Han Zendler'in yönetimine son vermiştir. Kaçar hanedanlığı döneminde birçok gelişme yaşanmıştır. 1906 yılında meclis toplanmış ve anayasa oluşturulmuştur. 1907 yılında Almanya'da yaşanan gelişmelerden rahatsız olan İngiliz ve Ruslar İran'ı aralarında paylaşmışlardır. Birinci Dünya Savaşı ve Rusya'da yaşanan ihtilalden sonra İran hâkimiyeti İngilizlere kalmıştır. Bu gelişmelerin ardından Rızâ Şah Pehlevî 1923 yılında Ahmed Şah'ın egemenliğine son verip, 1925 yılında kendisini şah ilân etmiştir. Böylece İran'da Pehlevi dönemi başlamıştır (İRAN, (t.y.), <https://islamansiklopedisi.org.tr/iran>). Rıza Şah döneminde Almanya ile İran yakın ilişkiler kurmuştur. Bu yakın ilişki İngiltere ve Rusya tarafından tedirginlikle karşılanmış ve 1941 yılında İngiliz ve Rus askerleri İran'ı işgal ederek Rızâ Şah'ı tahttan indirmiştir. Ardından hükümdarlık Rıza Şah'ın yerine oğlu Muhammed Rıza'ya geçmiştir (İran'ın kronolojik kısa tarihi (2017), <http://tahran.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/331818>).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından büyük yenilgi alan Almanya'nın yerini ABD doldurmaya başlamıştır. Şah, yönetimi boyunca birçok alanda reform yapmak için yoğun çaba harcamıştır. Fakat bu reformların bazıları beklenen gibi başarıya ulaşamamış ve büyük tepkilerin doğmasına neden olmuştur. Böylece 1979 yılında Şah Muhammed Rızâ ülkeyi terk etmiştir. Böylece bu tepkilerin doğmasında büyük rol oynayan, dönemin önemli din adamı Âyetullah Humeynî sürgünde bulunduğu Fransa'dan İran'a dönüş yapmıştır. 1979 yılının mart ayında İran'da referandum düzenlenmiş ve 1

Nisan da İran İslâm Cumhuriyeti ilân edilmiştir. Ülkede yeni bir anayasa ile yeni kurumların oluşturulması sağlanmıştır. Böylece İran dinin temel alındığı farklı bir sisteme sahip olmuştur (İRAN, (t.y.), <https://islamansiklopedisi.org.tr/iran>).

1.3.1. İran İslam Devrimi

İran yöneticileri, devrim öncesinde çeşitli şekillerde İran'ı modernleştirilmeye çalışmışlardır. Kaçar hanedanlığına kadar uzanan bu modernleştirme çalışmaları, Batılı ülkelerle kurulan yakın ilişkilerle birlikte daha farklı boyutlara ulaşmıştır. Böylece İran Batı'nın kaynaklarını kullandığı ve gücünden faydalandığı bir ülke haline gelmiştir. Batı ile İran yöneticilerinin sıkı bağları ve ülkedeki bazı sıkıntılar toplumun yönetime karşı ayaklanmasına neden olmuştur. Yönetimin bu derece Batı taraftarı bir yol izlemesi gelenek taraftarı toplum ile ilişkilerinin kopmasına neden olmuştur.

20. yüzyıl dünya tarihinde büyük gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, 1929 Ekonomik Buhranı, ABD ve SSCB arasında yaşanan soğuk savaş ve bazı ülkelerde gerçekleşen devrimler gibi birçok olay bu dönemde vuku bulmuştur. Bu gelişmeler dünya ülkelerinin siyasal, askeri ve sosyal açıdan değişmesine neden olmuştur. İran İslam Devrimi 20. yüzyılda gerçekleşen en önemli gelişmelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İran'da gerçekleşen bu devrim dünya devletleri için büyük önem teşkil etmiştir (Armaoğlu, 1989: 250). Böylece dünya tarihinde ilk kez halkın ayaklanması sonucunda İslami bir yönetim kurulmuştur.

İran 1794 yılından 20. yüzyılın başlarına kadar Kaçar Hanedanlığı tarafından yönetilmekteydi. Fakat 1921 yılında Rıza Han askeri bir darbe ile Kaçar Hanedanlığının yönetime son vermiş ve 1925 yılında kendini ülkenin Şah'ı olarak ilan etmiştir. Böylece ülkede Pehlevi Hanedanlığı dönemi başlamıştır. Kaçar hanedanlığının sonra da ülkede monarşi yönetim biçimi olarak devam ettirilmiştir.

Rıza Han'ın askerlik hayatı 13 yaşında Kazak Piyade Birliği'ne katılmasıyla başlamıştır. Askeriye de göstermiş olduğu çalışkanlıkla birlikte Tuğgeneral rütbesine kısa bir sürede ulaşmıştır. Zaman zaman İngilizlerle işbirliği yaparak birlikteki Bolşevik taraftarı askerleri uzaklaştırmıştır. Böylece Rıza Han ülkede önemli bir güç haline gelmiştir. 1923 yılına gelindiğinde Rıza Han'ı başbakan olarak atanmıştır. Rıza Han başbakan olduğu dönemde ülkede cumhuriyetin egemen olması için meclise kanun tasarısı sunmuştur. Fakat bu durum Ahmet Şah tarafından tepkiyle karşılanmış ve Rıza Han azledilmiştir. Fakat Rıza Han halk tarafından desteklenmiş ve görevine geri dönmüştür. 1925 yılında gelindiğinde ise Rıza Pehlevi Şah olarak ilan edilmiştir. Rıza Şah yönetime gelmesiyle birlikte İran'ın modernleştirmeye yönelik çalışmalarını başlatmıştır. Fakat bu çalışmalarını baskı ve güç ile ülke haklarına uygulamıştır (Kurtuluş, 2008: 67).

Rıza Şah ülkede iktidarını sağlamlaştırmak için yoğun çaba harcamıştır. Fakat Rıza Han yönetimi zamanla diktatörlüğe dönüşmüştür. Şah yönetimi gücünü sağlamlaştırmak ve gücün tek yetkilisi olabilmek için parlamento ve dini otoriteyi devre dışı bırakmıştır. Rıza Şah yönetimi boyunca Almanya ile yakın ilişkiler kurmuştur. Şah 1931 yılında İran'ın hava sahasını Almanya'ya açmıştır. Böylece İran İngiltere'den uzaklaşırken Almanya'ya daha yakınlaşmıştır (Gündoğdu, 2010: 98-99).

1935 yılında Şah ülkesi için kullanılan Fars ve Persia isimleri yerine İran isminin kullanılacağını belirterek bunu kanunlaştırmıştır. 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı patlak vermiş ve SSCB ve İngiltere, Almanya ile savaşmıştır. SSCB ve İngiltere 1941 yılında İran'ı işgal etmiş ve Rıza Han tahttan indirilmiş ve yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevi getirilmiştir. Muhammed Rıza Pehlevi İran'ın çok partili sisteme geçmesini sağlamıştır. Ülkede öncekinden farklı bir atmosfer oluşmuş ve insanlar kendilerini ifade edebilmek için özgür bir ortam bulmuştur. Din adamları ise bu dönemde yeni Şah'ı desteklemiştir.

1943 yılında gerçekleşen seçimlerden Muhafazakâr partiler baskın olarak çıkmışlardır. Dönemin Ulusal cephe önderi Muhammed Musaddık, İran parlamentosuna meclis onayı olmadan diğer ülkelere imtiyaz verilmemesiyle ilgili bir yasa sunmuştur. Musaddık'ın sunmuş olduğu yasa teklifi kabul edilmiş ve böylece ülkelerin petrol konusundaki ayrıcalıkları kaldırılmıştır (Kurtuluş, 2005: 565). Tüm bu gelişmelerin yanı sıra İran 1949 yılında İngiltere ile yeni bir petrol anlaşması imzalamıştır. Bunun sonucunda ülkede büyük ayaklanmalar ortaya çıkmış ve 1951 yılında Musaddık Anglo-Iranian Oil Company'yi millileştirmiştir. 1951 yılında başbakanlığa getirilen Musaddık, İngiltere ile ilişkilerini kesmiştir. İran meclisi 1952 yılında Musaddık'a acil durum yetkilerini kullanma şansı vermiştir. Bu yetkiyle Musaddık, Şah'ın hoşuna gitmeyen bazı değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler ABD ve İngiltere tarafında hoş karşılanmamış ve bunun sonucunda ABD ve İngiltere ajanları ile Musaddık'a karşı darbe düzenlemiştir. "Ajax Operasyonu" olarak adlandırılan bu darbe sonucunda Musaddık dönemi son bulmuştur (Mokhtarpour, 2012: 53).

Bu gelişmelerin üzerine Şah ülkedeki gücünü tekrar kaybetmemek adına sıkı yönetim uygulamaya başlamıştır. Ülkedeki tüm muhalefetleri baskı altına alarak onları ağır bir şekilde cezalandırmıştır. Aynı dönemde seçim yapılmış ve Şah İran'ın kontrolünü ele geçirmiştir. Ülkede Zahidi başbakanlığa getirilmiş ve 1954 yılında petrol sorunu ABD'nin arabuluculuğuyla çözümlenmiştir (Arı, 2012: 430).

Batılı devletler ile ilişkiler gelişirken, Şah ülkesinde SAVAK adından bir istihbarat birimi kurmuştur. SAVAK zamanla ülkedeki muhalefetin korktuğu bir birim haline dönüşmüştür. Böylece Şah'ın otoritesi ülke içinde daha güçlenmiştir. Ülkedeki seçimler baskı ile kontrol altına alınmıştır (Federal Research Division, 2012: 6).

Şah rejiminin ülkedeki aşırı harcamaları, ülkedeki baskıcı yönetim ve SAVAK'ın sınırsız güç kullanımı İran halkı tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Ülkedeki zor koşullara karşı öğrenciler örgütlenerek protestolar düzenlemişlerdir. Düzenlenen gösteriler arasında bir öğretmen güvenlik güçleri tarafından öldürülmüştür. Gösteriler sonucunda Şah Ali Amini'yi başbakanlığa getirmiştir. Liberal ve reformcu olan Amini görev süreci boyunca birçok yeniliğe imza atmıştır. ABD'de o dönem başkanlık koltuğuna oturan Kennedy yönetimi İran'daki baskı ortamının sonlanmasını istemişlerdir. Fakat ABD'nin bu isteği İran tarafında karşılık bulamamıştır. Bunun sonucunda ABD İran'a verdiği yardımları kesmiştir (Mansfield, 2012: 456).

Şah durumun ciddiyetine vararak Amini'yi 1962 yılında görevden almıştır. 1963 yılında Ak Devrim adında reform paketi halk oylamasına sunulmuştur. Ak devrim paketi birçok alan üzerinde kapsamlı yenilikleri içermektedir. Toprak reformu, orman ve otlakların iyileştirilmesi, sağlık teşkilatı ve yerel mahkemelerin kurulması gibi birçok yeniliği içermektedir. Bu reform paketi toprak sahipleri ve ulemalar gibi bazı sınıfların tepkisine neden olmuştur. Ulemalar bu reformları İslami kuralları uygun olmamakla ve anayasaya aykırı olarak tanımlamışlardır (Edi, 2019: 737).

Ayetullah Humeyni 1944 yılında kaleme aldığı bir yazıda ulemaları İran için direnişe çağırmıştır. Buna ek olarak Ayetullah Humeyni Şah ve Şah'ın politikaları dine uygun olmadığını savunmuştur. Ülkede İslami kuralların geçerli olmasını, baskı ve zulmün olmamasını, adil bir yönetimin olmasını istemiştir. 1960'lı yıllarda Kum'da eğitim veren Ayetullah Humeyni zamanla halk tarafından daha tanınmaya başlamıştır. 1963 yılında Ayetullah Humeyni Şiiler için büyük önem arz eden Merc-i Taklit makamına seçilmiştir (Taflıoğlu, 2013: 639).

Şah'ın 1962 yılında seçimleri kazanan adayların Kuran'a yemin etme şartını kaldırması Ayetullah Humeyni'nin Şah'a olan karşıtlığını daha da arttırmıştır. Humeyni bu yasanın kaldırılmasını istemiş ve bu doğrultuda ulemalarında yardımıyla ülkede protesto başlatmıştır. Bu protestoların sonucunda yasa resmi olarak kaldırılmıştır (Goudarzi vd., 2009: 77).

1963 yılında halk oylamasına sunulan Ak Devrim paketi halkın tepkisine neden olmuş ve protestolar başlamıştır. Ayetullah Humeyni'de Ak Devrim paketiyle ilgili açıklamalarda bulunmuş ve bunun üzerine Şah Kum şehrine giderek ulemaları eleştirmiştir. İlerleyen zamanlarda ise Şah Ayetullah Humeyni'nin konuşma yaptığı alanlara SAVAK güçlerini göndermiş ve Ayetullah Humeyni'yi tutuklatmıştır. Ulemanın Şah yönetimine baskı yapması sonucunda Ayetullah Humeyni serbest bırakılmıştır. Ayetullah Humeyni serbest kaldıktan sonra Şah'ı daha çok eleştirmiştir. Ağır eleştiriler sonucunda Ayetullah Humeyni 5 Haziran 1963 yılında tekrar tutuklanmıştır. Ayetullah Humeyni'nin tutuklanması ülkede büyük yankı uyandırmış ve ülke genelinde gösteriler düzenlenmiştir. Binlerce kişinin güvenlik güçleri tarafından öldürüldüğü bu süreç 15 Hurdad Ayaklanması olarak adlandırılmıştır (Cleveland, 2008: 326-327).

Ayetullah Humeyni bu dönemde uzun zaman boyunca ev hapsinde tutulmuştur. Fakat gösterilen tekrar artmasıyla birlikte serbest bırakılmıştır. 1964 yılında meclisin ABD vatandaşlarının İran mahkemelerince yargılanamayacağına dair yasayı kabul etmesi Ayetullah Humeyni'nin eleştirilerine neden olmuştur. Bunun üzerine Ayetullah Humeyni tekrar tutuklanmış ve Türkiye'ye sürgüne gönderilmiştir. Şah sürgün sonrası muhalefete daha çok baskı uygulamıştır. Ülkedeki ekonomik istikrarsızlık, diğer ülke vatandaşlarına tanınan ayrıcalıklar İranlıların Şah'a karşı ayaklanmasına neden olmuştur.

Sürgün boyunca ziyaretine gelen kişiler aracılığıyla da faaliyetlerini sürdüren Ayetullah Humeyni, Saddam Hüseyin ve Muammer Kaddafi'nin para yardımı tekliflerini reddetmiştir. Neredeyse bir yıl Türkiye'de sürgünde kalan Ayetullah Humeyni'ye duyulan büyük ilgi ve ziyaret Türkiye'yi rahatsız etmiş bunun üzerine Ayetullah Humeyni Irak'ın Necef kentine sürgüne gönderilmiştir. Ayetullah Humeyni sürgün yıllarında Necef'te Şeyh Murtaza Ensari Medresesi'nde ders verirken İran'daki faaliyetlerini de devam ettirmiş ve aynı dönemde kasetler yayınlamıştır. Böylece Ayetullah Humeyni'nin ülkedeki etkisi giderek artmıştır. (Algar, 1998: 360).

1973 yılında İsrail ile Arap ülkeleri arasında savaş çıkmış ve bu savaşın sonucunda Arap ülkeleri, İsrail'e destek oldukları gerekçesiyle ABD ve Batı ülkelerine ambargo uygulamıştır. Böylece 1973 yılında petrol krizi ortaya çıkmıştır. Fakat İran bu ambargonun dışında kalmış, İsrail ve Batı ülkelerine petrol satmıştır. Humeyni bu duruma büyük tepki göstererek Şah'ı aşağılayan sözler kullanmıştır. Şah ve yönetiminin içinde bulunduğu şatafatlı yaşamları, üretimin düşmüş olması, enflasyon oranlarının yüksekliği, temel ihtiyaçlara ulaşma güçlüğü, altyapı yetersizliği ülkede tüm dengeleri alt üst etmiştir. Bu durum Humeyni'nin süreci iyi okuyup muhalif grupları kolaylıkla bir araya getirmesini sağlamıştır.

Ayetullah Humeyni Necef'te bulunduğu süreç boyunca kaset ve fetvalarla birlikte İran'daki Şah karşıtlığını canlı tutmuştur. 1977 yılında Humeyni'nin oğlu Mustafa Humeyni Irak'ta öldürülmüştür. Bunun üzerine İran'da tekrar büyük çaplı protestolar başlamış ve İran generali Ali Oveysi sokağa çıkma yasağı ilan etmiştir. Yasağa uyulmaması takdirde silah kullanılacağını söylemesine rağmen kimse bu uyarıyı dikkate almamıştır. Ayetullah Humeyni halk çağrıda bulunmuş ve iki milyon insanın katıldığı büyük gösteriler düzenlenmiştir. Aynı dönemde Şah SAVAK'ı kullanarak muhalif gruplara karşı sert uygulamalarda bulunmuştur. Bunun yanı sıra İttılaat adlı gazetede bir yazı göndermiş ve Ayetullah Humeyni'yi bir ajan olarak nitelendirmiştir. Yazı Kum'da eğitim gören öğrenciler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkiler zamanla protestoya dönüşmüş ve Şah güçleri birçok öğrenciyi öldürmüştür. Gösteriler ülke geneline yayılmış ve halk ile SAVAK arasında çatışmalar başlamıştır. 1978 yılında gösteriler sırasında ölen öğrencilerin anısına anma gösterileri düzenlenmiştir. Tebriz'deki anma töreni ayaklanmaya dönüşmüştür. Olayların daha büyüyeceğini düşünen Şah yönetimi Tahran gibi bazı şehirlerde sıkıyönetim ilan etmiştir. Aralıklı

bir şekilde devam eden protesto ve gösteriler, Ağustos 1978 tarihinden sonra süreklilik kazanmıştır. Böylece İran'daki hava daha da gerilmiştir (Tabriz, 2004: 215).

20 Ağustos 1978 tarihinde İran'daki havayı etkileyen büyük bir gelişme yaşanmıştır. Rex Sineması olarak adlandırılan 387 kişinin bulunduğu sinema salonunda yangın çıkmış ve 10 kişi yaralanırken 377 kişi hayatını kaybetmiştir. Şah yönetimi muhalefeti suçlarken , muhalefet ise SAVAK'ı suçlamıştır. Şah'ın suçlu olduğuna inanan halk Şah'a karşı meydanlarda toplanmaya başlamıştır. Şah olayların daha da büyümemesi ve kaybettiği değeri toplamak adına 27 Ağustos günü Cemşid Amuzegar'ı başbakanlık görevinden almış ve yerine Cafer İmami'yi getirmiştir (Dabashi, 2007: 174).

Şah'ın bu adımı halkı tatmin etmemiş ve gösteriler giderek büyümüştür. Şah ve hükümet gösterileri kontrol altına alamamış ve İran'da iç savaş ortamı yaşanmıştır. Eylül ayında gösterilerde hayatını kaybedenler için gösteri düzenlenmiş ve bunun sonucunda hükümet 8 Eylül'de 6 ay sürecek sıkıyönetim ilan etmiştir.

Sıkıyönetim ilanının ardından muhalif liderler tutuklanmış ve binlerce kişi Lale Meydanı olarak adlandırılan alanda toplanmıştır. Askeri birlikler göstericileri dağılmaları konusunda uyarmıştır fakat halk uyarıları dinlememiştir. Bunun üzerine askerler göstericiler üzerine ateş açmış ve resmi olmayan kaynaklara göre 250 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu olay tarihe Lale Meydanı Katliamı olarak geçmiştir. Olaylar daha farklı boyut kazanmış ve Şah bu durumu sonlandırmak için Ayetullah Humeyni'ye barış teklifinde bulunmuştur. Fakat Ayetullah Humeyni bu teklifi kabul etmemiştir (Milliyet Gazetesi, 1978: 1).

Ülkede protestolar daha kalabalık gruplarla gerçekleşmeye başlamıştır. Şah ve yönetimi ülkedeki karışıklığın sorumlusu olarak Ayetullah Humeyni'yi görmüş ve Irak Hükümetinden Ayetullah Humeyni'yi Irak'tan çıkarmalarını talep etmiştir. Ayetullah Humeyni Kuveyt'e gitmek istemiş fakat kabul edilmemiştir. Böylece oğlunun tavsiyesi üzerine Paris'e gitmiştir.

Paris'e yerleşen Humeyni faaliyetlerini buradan sürdürmüştür. Şah ülkedeki havayı düzeltmek adına çeşitli adımlar atmış fakat olaylar daha da artmıştır. Meslek grupları greve gitmiş ve ülkedeki üretim durmuştur. Dönemin başbakanı İmami istifa etmiş ve Şah göstericilerden özür dilemiştir. İmami 'nin ardından başbakanlığa General Gulam Rıza Azhari getirilirken ülkede askeri bir yönetim oluşturulmuştur (Hürriyet Gazetesi, 1978: 1). 2500 yıl boyunca monarşi ile yönetilmiş İran'da yönetsel depremler yaşanmaya başlamıştır. İran halkı Pehlevi Hanedanlığı yönetimine karşı ayaklanmış ve bu ayaklanmalar kontrol edilemez bir hal almıştır. Şah karşısındaki muhalifler örgütlenerek bir araya gelmişlerdir. Humeyni bu ayaklanmanın lideri olarak kabul edilmiştir. İran'da demokratik bir yönetim isteyen her gruptan insan Şah rejimini sonlandırmak için gösterilere

katılmıştır. Şah ise bu protesto ve gösterileri sert bir şekilde bastırma çalışmıştır. Bu durum göstericileri daha kızdırmış ve protestoların ülke geneline yayılmasına neden olmuştur.

Ülkedeki üretimin durmasının ardından ülkenin askeri kanadında da huzursuzluklar belirmiştir. İran zenginleri ise ülkedeki paralarını yurtdışına kaçırmaya başlamıştır. Her gün neredeyse 50 milyon doların yurtdışına aktarıldığını duyan göstericiler eylemlerini sıkılaştırmıştır (Hüseyin, 2009: 27). Böylece ülkedeki gerilim ve kargaşa giderek artmıştır. Şah ülkedeki gücünü kaybetmiştir. Hükümet sadece askeri güç sayesinde ayakta kalmaya devam etmiştir. Fakat muhalefet askeri güce karşı eylemlerini sürdürmüştür.

Ayetullah Humeyni Paris’te iken protestolar sırasında hayatını kaybedenleri “Şerefli Devrim Şehitleri” olarak adlandırmıştır. Şii inancı için önemli bir yer teşkil eden Muharrem ayının başlamasıyla birlikte gösteriler dini bir anlam kazanmıştır. Meydanlarda toplanan halk Şah’ı Yezid olarak tanımlamışlardır. Bu olayların üzerine askeri birlikler göstericilere ateş açmıştır. Olay İran tarihine Kanlı Muharrem olayı olarak geçmiştir. Rejimin bu şekilde karşılık vermesi olayları daha çıkılmaz bir hale dönüştürmüştür. Yüz binlerce insan sokaklara dökülmüştür. Aşure törenine katılan milyonlarca insan Şah aleyhinde sloganlar atmıştır. Rejimin dayanağı olan askeriye içinde çatlamalar meydana gelmiş ve askerlerde göstericilere katılmaya başlamıştır. Ülke içinden çıkılmaz bir hale bürünmüş ve Şah Muhammed Rıza Pehlevi ’nin ülkeyi terk edeceği duyulmuştur. Bunu üzerine yüzbinlerce kişi sokaklara çıkarak Ayetullah Humeyni lehine sloganlar atmıştır. 16 Ocak 1979 tarihine gelindiğinde Şah özel uçağına binerek İran’dan ayrılmıştır. Böylece İran’daki Pehlevi Hanedanlığı yönetimi son bulmuştur (Cleveland, 2008: 474).

Şah ülkeden ayrılmadan önce yetkilerini niyabet konseyine devrederken Şahpur Bahtiyar’ı başbakan olarak atamıştır. Bahtiyar Şah’ın ardından SAVAK’ı dağıtmış ve ülkede özgürlüğü sağlamak için çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Tüm bunlara rağmen gösteriler son bulmamış, halk Ayetullah Humeyni’nin geri dönüp İslami bir cumhuriyet kurmasını talep etmiştir. Bu süreçte muhalif grupların arası açılmış ve Ayetullah Humeyni’nin ülkeye dönmesi için büyük gösteriler düzenlenmeye başlamıştır. Gösterilerle birlikte Humeyni’nin sözcüsü Humeyni’nin İran’a döneceğini bildirmiştir. Başbakan Bahtiyar, Ayetullah Humeyni’nin ülkeye dönmesiyle birlikte büyük kargaşanın ortaya çıkacağını bahane ederek Humeyni’nin dönmesine izin vermediğini açıklamıştır. Bu açıklamanın ardından gösteriler tekrar alevlenmiştir (Bahtiyar, 2014: 31).

Ülkede bir iç savaşın çıkabileceği düşüncesiyle Bahtiyar hükümeti Humeyni’nin İran’a dönmesini engellemeyeceklerini açıklamıştır. Bu açıklamanın ardından Humeyni 1 Şubat 1979 tarihinde Fransa’dan İran’a dönüş yapmıştır. Humeyni’nin dönüşü ülkede coşkuyla karşılanmış ve milyonlarca kişi havaalanında karşılamaya katılmıştır. Gösteriler sırasında hayatını kaybedenlerin defnedildiği mezarlığa giden Humeyni, orada Bahtiyar hükümetinin yasal olmadığını dile getirmiştir. Kuracakları İslam Cumhuriyetiyle birlikte yeni bir hükümet oluşturacağını belirtmiştir.

Humeyni Bahtiyar hükümetini istifaya çağırılmış fakat Bahtiyar hükümeti orduyu arkasına alarak buna karşı direnmiştir. Halk sokaklara inmiş Bahtiyar karşıtı sloganlar atmaya başlamıştır. Ordu bu duruma herhangi bir müdahalede bulunmamış ve dönemin Genelkurmay Başkanı Abbas Garabaldi ise ordunun siyasetten bağımsız hareket ettiğini belirten açıklamasıyla tarafsız kalacağını duyurmuştur (Akşam Gazetesi, 1979: 1).

İran Hava Kuvvetlerine bağlı havacı askerin çoğu Humeyni taraftarı olduğunu bildirmiş ve bazı muhafız birlikleri ile havacılar arasında çatışmalar ortaya çıkmıştır. Muhafızların hava üssüne saldırması Humeyni taraftarlarını öfkelenmiştir. Öfkeli taraftarlar havacılardan elde ettiği silahlarla muhafız birlikleriyle çatışmış ve İran'da iç savaşa benzeyen bir ortam oluşmuştur.

Olayların şiddeti artarken Garabaldi Humeyni tarafından oluşturulan Mehdi Bazergan hükümetini desteklediğini ilan etmiştir. Bu gelişmenin ardından bazı alay komutanları da benzer açıklamalarda bulunmuşlardır. Humeyni güç elde ederek devlet kurumlarını elde etmeye başlamışlardır (Millî Gazete, 1979: 7). Humeyni taraftarları güçlenirken Bahtiyar hükümeti istifa etmiş ve Humeyni ülkedeki kontrolü elde etmiştir. Ülkedeki muhalefet gruplar yönetimi ele geçirdikten sonra aralarında fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Fikir ayrılıkları zamanla çatışmaya dönüşürken Humeyni silahların susturulması konusunda çağrıda bulunmuştur. Fakat çatışmalar devam etmiş diğer muhalifler kendi kurallarını uygulamaya çalışmışlardır.

14 Şubat 1979 tarihinde bir grup silahlı gösterici Amerikan Büyükelçiliği'ne saldırarak 70 kişiyi rehin almıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 1979: 1). Humeyni bu duruma tepki göstererek saldırının son bulmasını istemiştir. Açıklamanın üzerine rehinelere serbest bırakılmış ve ABD vatandaşlarının sevkıyatı için çalışmalara başlamıştır. SAVAK ajanları Tebriz'de çatışmaları alevlendirmek için çatışan grupların arasına sızmıştır. Humeyni durumu çözebilmek adına Tebriz'i çevreleyerek SAVAK'ın gücünü kırmıştır. Böylece Şah yanlılarının gücü zayıflamış ve Şah İran vatandaşlığından çıkarılmıştır (Milliyet Gazetesi, 1979: 8).

Humeyni rejimi belirlemek adına referandum yapılmasını talep etmiştir. İran'ın İslami bir cumhuriyetle yönetilip yönetilmeyeceği halk tarafından belirlenecektir. 30 Mart 1979 tarihine gelindiğinde referandum düzenlenmiştir. Oylamaya katılan halkın %80'i İran rejiminin İslami bir Cumhuriyet olmasını istemiştir. Böylece ülkede monarşi yıkılmış ve İslam Cumhuriyeti 1 Nisan 1979'da ilan edilmiştir (Millî Gazete, 1979: 1).

1.4. İdari ve Siyasi Yapısı

İran, 1979 yılında oluşturulan anayasayla birlikte farklı kurumlara sahip olmuştur. Devrimin ardından ülke İslami bir cumhuriyet rejimine özgü sisteme sahip olmuştur. Şiiliğin ve cumhuriyet rejiminin birlikte sentezlendiği kurumlar ortaya çıkmıştır. Bu kurumlar anayasayla birlikte dini/siyasi

liderin etrafında toplanmış ve meşruluğunu buradan kazanmıştır. Böylece İran İslam Cumhuriyeti dünya ülkelerinden farklı bir şekilde yönetilmeye başlamıştır. Şah diktatörlüğünü karşı çıkılmasına rağmen oluşturulan bu yeni yönetim sistemde ulema sınıfının baskın olmuştur. İran İslam Cumhuriyeti Şii-İslam ideolojisine şekillenmiştir.

1979 devrimi yaşanmadan önce ülkenin önemli bir din adamı olan Humeyni, Şah'a karşı eleştirilerinden dolayı sürgüne gönderilmiştir. Fakat Humeyni, sürgünde olduğu yıllar boyunca İran'daki gelişmeleri yakından takip etmiş ve yaşananlarla ilgili halka tavsiyelerde bulunmuş hatta bu sebeple birçok eser kaleme almış ve çeşitli kasetler yayınlamıştır. Böylece Humeyni bu dönemde İran'da yaşananlar üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Sürgünde bulunduğu dönemde Ayetullah Humeyni, Velâyet-i Fakih yâ Hükûmet-i İslamî adlı kitabıyla farklı bir teori ortaya koyarak bugünkü İran İslam Cumhuriyeti'nin temellerini ortaya koymuştur.

1.4.1. Velayeti Fakih Teorisi

Velayeti Fakih teorisi Şii mezhebine dayanmaktadır. Velayet inancı Şii mezhebinin itikadı yönünden temelini oluşturmaktadır. Birçok anlama gelen Velayet kelimesi basitçe muhabbet, yardım ve yönetme yetkisi anlamlarına gelirken Şii inancına göre on iki imama olan muhabbetti de kapsamaktadır (Hizmetli, 1986: 717). Şii mezhebine göre velayet Hz. Muhammed'in (a.s.) ardından gelen kişilerin O'nun yaptığı tüm işlemleri (nübüvvet hariç) sürdürmesi anlamına gelir.

Şii mezhebinde on iki imam inancı çok önemli bir yer tutmaktadır. Buna ek olarak Şii inancına göre on iki imam siyasi ve dini velayetin sahipleri olarak kabul edilmektedir. Hz. Muhammed'in (a.s.) ardından yönetim on iki imama geçmelidir. Son imamın gaybetinin ardından adaletli olacak bir yönetimin olmayacağına inanan Şii ulemalar, bu gaybet süresince ortaya çıkacak hükümetleri cair ve gasıb olarak tanımlamışlardır (Uyar, 1999: 308).

Safevi devletiyle birlikte Şii yönetim anlayışı ilk kez ortaya çıkmıştır. Safeviler dönemi Velayeti Fakih teorisinin anlaşılması açısından önemli bir örnektir. Çünkü ulemalar Safeviler döneminde yönetimde daha aktif bir şekilde yer almışlardır. Bu dönemde nerdeyse tamamıyla yönetime dahil olan ulemaya Kaçarlar döneminde dini alana hâkim olmuşlardır. Ulemalar dini alanın yanı sıra siyasi sahada da söz sahibi olmanın yollarını aramışlardır (Uyar, 2000: 78).

Safevilerin ardından, 1979 yılında İran'da gerçekleşen devrimle birlikte bu anlayış tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Humeyni 1969 yılında sürgünde bulunduğu dönemde Velâyet-i Fakih yâ Hükûmet-i İslamî adlı eseri kaleme almıştır. Humeyni bu kitabında Velayeti Fakih Teorisi'nden bahsetmiş ve bu düşüncesini İranlılar üzerinde yaymak için çabalamıştır.

Ayetullah Humeyni'ye göre Müslümanlar üzerindeki yetki Hz. Muhammed'in (a.s.) soyundan gelen imamlara aittir. Fakat son imamın sır olmasıyla birlikte Gayb dönemi başlamıştır. İmamın ortadan kaybolduğu bu süreçte Müslümanların kim tarafından yönetileceği problemi ortaya çıkmıştır.

Ayetullah Humeyni ise bu soruya Velayet-i Fakih teorisiyle cevap vermiştir. Ayetullah Humeyni bu teoride, İmam Mehdi ortaya çıkana kadar İslam kurallarının devlet aracılığıyla hayata geçirilmesini savunmuş, İslam'ın askeri, ekonomik, sosyal ve siyasi gibi birçok alanda uygulanmasını ve bunun devletin politikası haline gelmesini belirtmiştir (Yegin, 2013: 52). Humeyni göre dini lider, devletin yönetimine gelerek İslam'ın hükümlerini devlet eliyle hayata geçirmelidir. Şah'ın İran'dan ayrılmasının ardından ülkeye dönen Humeyni Velayeti Fakih teorisini benimsemiş ve bunu İran İslam Cumhuriyetinin temel yapı taşlarından biri haline getirmiştir. Böylece Fakih'in yönetim yetkisi anlamına gelen Velayeti Fakih kavramı İran İslam Cumhuriyeti için vazgeçilmez bir düşünce haline gelmiştir.

Ayetullah Humeyni çalışmasında Fakihlerin İmamlar, İmamların İslam peygamberi Hz. Muhammed (a.s.) ve Hz. Muhammed'in (a.s.) de Allah (c.c.) tarafından görevlendirildiğini savunmuştur. Ayetullah Humeyni'ye göre velâyet yetkisi Resûlullah ve imamlara aittir fakat son imamın ortadan kaybolmasından sonra ise velâyet yetkisi Fakihlere geçmiştir (Yegin, 2013: 53).

Bu düşünceyle hareket eden Humeyni İslam cumhuriyeti kurulurken cumhuriyeti yönetim şekli olarak esas almış ve Velayeti Fakih'i yeni yönetimin tam merkezine yerleştirmiştir. Bu teoriye göre Velayeti Fakih Müslümanların sadece fıkhi konularda danışacağı bir kurum değil bunun yanında Müslümanların can ve mal güvenliğini sağlayacak bir kurumdur. Bu doğrultuda 1979 yılında oluşturulmuş yeni anayasada devletin tüm kurumları Velayeti Fakih teorisi bağlamında ortaya çıkan Rehberlik makamıyla ilişkilendirilmiştir.

Velayet-i Fakih teorisi bağlamında oluşturulan yeni anayasanın 2, 5, 57, 60, 91, 107, 110, 111, 112, 113, 131, 142, 157, 175, 176 ve 177. maddelerinde devletin temel kurumlarının Devrim Rehberliği'ne bağlı olduğunu ortaya koyulmuştur. Fakih'in yönetimi anlamına gelen Velayeti Fakih teorisi İran İslam Cumhuriyeti'nin temeli olan Rehberlik makamına ve bu makamın temsilcisi olan Devrim Rehberine yani Veliy-i Fakih'e işaret etmektedir. Fakihlerin yönetimi teorisi, son imam olan Hz. Mehdi yokken Müslümanların sorumluluğunu kimin hangi yetkilerle nasıl yöneteceğine cevap vermektedir. Kısaca, Velayet-i Fakih teorisi fakihin ümmeti yöneteceğini ortaya koymaktadır (Koç, 2017: 6).

Devrimin ardından kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin temelleri Humeyni'nin velâyet-i fakih teorisine göre şekillenmiştir. Humeyni bu teorisi ile Şiilik inancının temel söylemini değiştirmiştir.

İslam devrimin sonra ise bu düşünce İran Anayasa'sında yerini almıştır. Böylece yeni kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin dayanağı din olmuştur. Bu teoriye paralel olarak oluşturulan Velâyet-i fakih makamı İran'ın en yetkili dini ve siyasi makamı haline gelmiştir. Humeyni'nin sürgün yıllarında ortaya koyduğu bu teori devrim sonrasında anayasal zemine oturtulmuştur.

1.4.2. Temel Kurumlar

1979 devrimiyle birlikte İran yeni anayasaya kavuşmuştur. Bu anayasada birçok farklı kurum oluşturulmuştur.

1.4.2.1. Devrim Rehberi (Rehberlik Makamı)

Rehberlik makamı Vilayet-i Fakih teorisine göre oluşturulmuştur. Rehber on ikinci İmam (Mehdi) yeryüzüne gelinceye kadar insanlara rehberlik edecektir. Veliy-i Fakih olarak adlandırılan Devrim Rehberi İran'ın en üst düzey yetkili kurumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrimin ardından Humeyni ve çeşitli kurucu önderler tarafından oluşturulan anayasaya göre İmam Mehdi geri dönene kadar Müslümanların lideri Devrim Rehberi olacak ve bu görev Rehberler dışında kimse tarafından yürütülmeyecektir. İran Anayasasına göre halkın çoğunluğu tarafından tanınan ve kabul edilen fakihe rehberlik makamı verilmektedir. Devrimin lideri olarak kabul edilen Humeyni, yeni kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin rehberi olmuş ve imam olarak benimsenmiştir.

Rehber ülkedeki sivil politikacılar arasından değil siyaseti iyi bilen din adamları arasından seçilmektedir. Devlet yönetiminin temeline oturtulan Rehber Anayasa'ya bağlı olarak oluşturulmuş tüm kurumların üzerinde yetkiye sahiptir. Anayasaya göre, Müslümanların önderi olarak kabul edilen Rehber, dini konuda yetkin, bilinçli, cesur gibi bazı özellikleri barındırmalıdır (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, (08.01.2021), <https://hukukbook.com/iran-islam-cumhuriyeti-anayasasi/>).

Rehberlik makamı, İran siyasi ve dini sisteminde eşsiz bir makama karşılık gelmektedir. Rehber bir taraftan Peygamberleri ve 12 İmamı temsil ederken diğer taraftan ülkenin en yetkili makamı konumuna oturtulmuştur. Böylece Rehber yasama, yürütme ve yargının da üstünde yer almaktadır. Anayasa Rehberlik makamının ne kadar önemli olduğunu vurgularken Rehberin sahip olması gereken şartları da sıralamıştır. Dini lider çeşitli dini konularda fetva verebilecek yetkinliğe sahip, Ümmetin rehberi olabilmek için adaletli, takvalı, cesur, güçlü ve idarecilik vasfına sahip olması gerektiği belirtilmiştir (Koç, 2017: 6).

Anayasada rehberi seçme görevi Uzmanlar Meclisine aittir. Uzmanlar Meclisi anayasada belirtilen şartlara sahip olan fakihleri inceledikten sonra, aralarından dini hükümlere daha hâkim olan veya siyasi ve toplumsal konulara daha fazla vakıf din adamını önder olarak belirlemektedir. Rehber olabilecek kişiler arasında birinin diğerlerinden daha ön plana çıkmaması durumunda Uzmanlar

Meclisi belirlediği isimlerden birini Rehber olarak seçmektedir. Böylece Uzmanlar Meclisi'nin mutlaka bir fakih seçmesi öngörülmüştür. Uzmanlar Meclisi rehberin ölümü ve istifası gibi durumlarda yeni rehberi en kısa sürede seçmekle sorumludur (Yegin, 2013: 58).

Uzmanlar Meclisi tarafından seçilen rehber geniş yetkiler tanınmıştır. Anayasanın 57. maddesi devrim lideri devlet başkanı olarak mutlak yetkiye sahip ve bu yetkiyle birlikte devletin temel erkleri olan yasama, yargı ve yürütmenin üzerinde bir yetkiye sahip olduğunu belirtilmiştir (İran Anayasası, 1989).

Anayasada Rehber'in görev ve yetkileri sıralanmıştır. Rehber İran'ın en üst yönetim unsuru olduğu için birçok görev ve yetkilerle donatılmıştır. Anayasaya göre Rehber'in, savaş ve barış kararı vermek, İran'ın genel politikalarını belirlemek, politikaların uygulanıp uygulanmadığını denetlemek, referandum talebinde bulunmak, başkomutanlığı üstlenmek, Anayasa Koruyucular Konseyi ve Silahlı kuvvetler gibi bazı kurumlarda atama, azletme ve istifa kabul etmek, çeşitli kurumlarla birlikte ülke sorunlarını çözmek gibi birçok görev ve yetkileri vardır. (Yegin, 2013: 53). Rehber diğer adıyla Vilayet-i Fakih ülkeyi temsil eden, devlet başkanı olmanın yanı sıra yürütmenin de başı konumundadır (İran Anayasası, 1989: madde 110,113).

Anayasanın birçok maddesinde Rehberlik makamına değinilmiştir. Bu makamdaki kişi Veliyi Emr-i Müminin adıyla tüm Müslümanların Rehberi, lideri olarak vasıflandırılmıştır. 1989 yılında Ayetullah Humeyni'nin ölümünün ardından Uzmanlar Meclisi Seyyid Ali Hamanei'yi Rehber olarak seçmiştir.

1979 anayasasıyla birlikte Devrim Rehberliği dışında farklı kurumlarda oluşturulmuştur. Bu kurumlar doğrudan veya dolaylı olarak Devrim Rehberine bağlı olup meşruluklarını buradan kazanmışlardır.

1.4.2.2. Anayasa Koruyucular Konseyi (Şura-i Negahban-İ Kanuni Esasi)

Kurumsal geçmişi Pehlevi dönemine dayanan Anayasa Koruyucular Konseyi (AKK) 1979 yılındaki anayasasıyla birlikte daha geniş yetki ve sorumluluklara sahip olmuştur. 12 üyesi bulunan konseyin altı üyesi fakihlerden oluşurken, diğer altı üyesi ise hukuk uzmanlarından oluşmaktadır. Konseyin altı fakih üyesi devrim rehberi tarafından altı yıllığına atanmaktadır. Diğer altı hukuk uzmanı ise Yargı başkanının Meclisi Şura-ya önermiş olduğu en az on iki aday arasından meclis tarafından belirlenmektedir. Anayasaya göre AKK, Meclisi Şura tarafından çıkarılacak kanunların İslami ilkelere ve İran Anayasasına uygun olup olmadığını denetlemekle görevlidir (İran Anayasası, 1989: madde 91, 92).

1906 yılında Meşrutiyet Anayasası'nın oluşturulmasıyla birlikte bazı kesimler bu anayasanın İslam'a aykırı olduğunu dile getirmişlerdir. O dönemin önemli dini siyasi aktörlerinden Fazlullah Nuri bu sorunun ortadan kalması adına kanunların İslam'a aykırı olup olmadığını kontrol edecek bir kurumun oluşturulmasını önermiştir. Bu önerinin kabul edilmesinin ardından ilk Koruyucular Konseyi ortaya çıkmıştır (Yegin, 2013: 57).

İran Anayasasına göre hüküm ve hâkimiyet Allah'a (c.c.) aittir bundan dolayı ülkede düzenlenecek olan tüm kanunlar Allah'ın (c.c.) kurallarıyla yani İslam dininin esaslarıyla paralel olmalı ve bağdaşmalıdır. Meclis tarafından oluşturulan bu kanunların İslam'ı prensiplere uygun olup olmadığı ise Koruyucular Konseyinin denetimine tabidir.

İran Anayasa'sında AKK'nin görev ve yetkileri çeşitli maddelerde anlatılmıştır. Koruyucular Konseyi'nin denetimi ve onayından geçmeyen hiçbir kanun kabul edilememektedir. Ayrıca konseyin denetiminden geçip onaylanmayan kanunların bir hükmü yoktur (İran Anayasası, 1989: madde 91, 99).

Konsey kanunları denetlerken iki nokta üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilk İslam'ı kurallara uygun olup olmadığı diğeri ise Anayasaya uygun olup olmadığı üzerine yapılan denetimlerdir. Çıkarılan kanunun İslami prensiplere uygun olup olmadığı konseyin fakih üyeleri tarafından denetlenirken, kanunların anayasaya uygun olup olmadığına konseyin tüm üyeleri karar vermektedir. Konseyde kararlar oy çoğunluğu ile alınmaktadır. Bir kanunun İslami kurallara uygun olması için en az dört oy gerekirken anayasaya uygunluğunun kabulü için en az yedi oy gerekmektedir. Konsey tarafından anayasaya aykırı bulunan kanunlar meclise geri gönderilmektedir. Meclis geri gönderilen kanun üzerinde değişiklik yaparak kanunu tekrar AKK'ye gönderebilmektedir. Ancak meclis geri gönderilen bu kanun üzerinde hiçbir değişiklik yapmayabilir. Bu durumda Meclis ve AKK arasında uyuşmazlık ortaya çıkmaktadır. Bu uyuşmazlığın çözülmesi için kanun Düzenin Yararını Teşhis Konseyi'ne devredilir. Bunun sonucunda ise nihai karar bu konsey tarafından verilmektedir (Yegin, 2013: 57).

AKK meclis tarafından çıkarılan kanunların yanısıra yürütme erkinin çıkarmış olduğu kararnameleri de denetlemektedir. Böylece kararnamelerde konseyin denetimine tabi tutulmaktadır. AKK anayasanın herhangi bir maddesinde yaşanan muallaklığı ortadan kaldırmakla da görevlidir. Anayasanın herhangi bir maddesinde oluşan muallaklığı anayasayı yorumlayarak ortadan kaldırma yetkisi AKK'ye aittir. Bu görevlerin yanısıra İran'da gerçekleşen referandum ve seçimlerin denetimi AKK'ye tabi olurken, Uzmanlar Konseyi üyeleri, milletvekilleri, Cumhurbaşkanı adaylarının aday olup olamayacakları Konsey tarafından belirlenmektedir. Böylece bir kişinin aday olup seçim yarışına katılabilmesi konseyin kararına bağlıdır. AKK işgal ve savaş gibi olağan üstü durumlarda seçimleri erteleyebilme yetkisine sahiptir. AKK'nin altı fakih üyesi Düzenin Yararını Teşhis

Konseyi'nin de üyesidir (Koç, 2017: 11). Ahmet Cenneti 1992 yılından beri Anayasa Koruyucular Konseyi başkanlığını yürütmektedir.

1.4.2.3. Düzenin Yararını Teşhis Konseyi (Şura-yı Teşhis-i Maslahat-ı Nizam)

Düzenin Yararını Teşhis Konseyi (DYTK) Meclis ve AKK arasında kanunlara ilgili ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak, Rehber'e istediği konularda danışmanlık yapmak ve sistemde ortaya çıkan problemleri çözmek amacıyla kurulmuştur. Konsey 1979 Anayasasında yok iken 1989 yılında yapılan düzenlemeyle birlikte anayasal bir statü kazanmıştır (Akman, 2019: 1629).

Devrim sonrası dönemde Meclis ile AKK arasında bir takım uyuşmazlıklar yaşanmış ve bu durum büyük bir sorun olarak Rehberin karşısına çıkmaktaydı. Meclis, Konsey'in onayından geçmeyen kanunları ya onların isteği şekilde düzenlemek ya da o kanundan tamamen vazgeçerek çalışmalarını sürdürmek zorunda kalmıştır. Bu durum ülkede bir çıkmaz olarak ortaya çıkmış ve 1988 yılında Humeyni'nin önerisi ile DYTK kurulmuştur. Konseyle ilgili prensipler üyeler arasında düzenlendikten sonra Rehber'in onayına sunulmaktadır. Elli bir üyeden oluşan konsey çalışmalarını daimî, özel hatta alt komisyonlar eşliğinde yürütmektedir. Konseyin bu üyeleri özel ve tüzel kişilerden oluşmaktadır (Koç, 2017: 11).

AKK'nin altı fakih üyesi, Milli Güvenlik Yüksek Konseyi Genel Sekreteri, Genelkurmay Başkanı, gündemle ilgili bakan veya kurum başkanı, meclisin konuyla ilgili komisyon başkanı, yasama, yürütme ve yargı erklerinin başkanları bu konseyin tüzel kişilerini oluştururken on üç din adamı ve yirmi beş sivil üye ise konseyin özel üyeleri olmaktadır. Konsey başkanı beş yıllık süre için Rehber tarafından belirlenir ve Rehber dilerse aynı üyeyi beş yılın sonunda tekrar atayabilmektedir (Yegin, 2013: 59).

Kanunlar konusunda AKK ile meclis arasında fikir ayrılığı kanunun DYTK'ye götürülmesiyle sonuçlanmaktadır. DYTK meclis tarafından onaylanan kanunların AKK tarafından İslami ilkelere aykırı bulunması durumunda ortaya çıkan anlaşmazlığı çözmek ve bir düzen ortaya koymak adına toplanmaktadır. Böylece DYTK bir karar verir ve bu karar bağlayıcı olmaktadır (Fanid, 2015: 288).

DYTK Rehber için önemli bir görev icra etmektedir. Rehberin istediği konularda çeşitli yöntemlerle bilgi toplayıp Rehber'e danışmanlık görevi yapmaktadır. Ayrıca konsey kanunlar tarafından çözümlenmeyen yani kanunlar ile düzenlenmemiş alanlarda ortaya çıkabilecek sorunları çözüme kavuşturmaktadır. Konsey, Rehber'in ölümü gibi durumlarda oluşturulacak Geçici Devrim Rehberliği Konseyi'nin üyelerinin seçiminde önemli rol oynamaktadır. Bu kurul Yargı Erki Başkanı, AKK'den bir fakih üye ve Cumhurbaşkanı'ndan oluşmaktadır. Kurulun fakih üyesinin kimin olacağına bu DYTK karar vermektedir (Koç, 2017: 10).

Geçici Devrim Rehberliği Konseyi'nin üyeleri görevlerini yerine getirememesi halinde DYTK üyenin yerine yeni bir üye atamakla görevlendirilmiştir. 1989 yılından 2017 yılına kadar Konseyin Başkanlığını Haşimi Rafsancani yürütmüştür. Rehber Hamanei Rafsancani'nin vefatının ardından Ayetullah Mahmud Haşimi Şahrudi'yi konsey başkanlığına Muhsin Rezaî'yi ise Genel Sekreterliğe atamıştır (İran Araştırma Merkezi, 2017: 1). Şahrudi'nin vefatının ardından ise Sadık Laricani 2019 yılından beri konseyin başkanlığını yürütmektedir.

1.4.2.4. Uzmanlar Meclisi (Meclis-i Hubregan-ı Rehberi)

1979 devriminin ardından oluşturulan anayasa, Uzmanlar Meclisi (UM) tarafından hazırlandığından dolayı meclis İran İslam Cumhuriyeti için hayati bir öneme taşımaktadır. Seksen sekiz üyesi bulunan meclisin üyeleri sekiz yıl boyunca görev yapmak üzere halk tarafından seçilmektedir. Bir üye belirlenirken eyaletler kendi nüfus oranlarına göre konseye üye göndermektedir. Fakat üye sayısı ülke nüfusuna göre değişiklik göstermektedir. 1979 yılında hazırlanan yeni anayasayla birlikte UM üyeleri toplumsal, siyasi meselelerin aynı sıra dini ilimleri vakıf din adamları arasından seçilmektedir (İran Anayasası, 1989: madde 108).

Adayların dini ilimleri bilme konusunda yeterlilikleri AKK'nin onayına bağlıdır. Eğer Rehber bir aday için yetkin kararı verirse o karar geçerli olup adayın artık AKK'nin onayından geçmesi gerekmemektedir. Meclis, Rehber'in seçilmesi, Rehber'in sorumluluk ve yetki alanlarının tayin edilmesi, denetlenmesi ve hatta Rehber'in görevden alınması gibi görev ve yetkilerle donatılmıştır. Yılda bir kere bir araya gelen UM üyeleri en az iki gün toplantılarına devam etmektedir. Meclis Rehber'in çok baskın olduğu bu koşullarda etkin olamamaktadır. Ancak mevcut Rehber'in vefatı gibi durumlarda yeni Rehber'in belirlenmesinde hayati önem arz etmektedir. Meclise aday olabilmek için kişilerin yeterli dini bilgiye sahip olmak, sisteme bağlı olmak, sicilinin temiz olması, dindar olarak tanınmak gibi çeşitli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Adayların bu özelliklere sahip olup olmadığına ise AKK karar vermektedir (Esmaceli, 2016: 51). Ahmed Cenneti 2016 yılından beri konseyin başkanlığını yürütmektedir.

1.4.2.5. Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi (Şura-ye Ali-ye Emniyet-e Milli)

İran anayasasına göre yasama, yürütme ve yargı başkanları, Dışişleri, İçişleri ve İstihbarat Bakanları, Genel Kurmay başkanı, konseyde görüşülecek konuyla ilgili bakan, Ordu ve Devrim Muhafızları Ordusu (DMO) komutanları, Plan ve Bütçe Teşkilatı Başkanı ve Devrim Rehberi kararıyla atanmış iki temsilci Milli Güvenlik Yüksek Konseyinin üyelerini oluşturmaktadır. Konsey anayasaya bağlı kalarak İran'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü sağlamak, ulusun çıkarlarını korumak ve İslam devriminin ülkede devamlılığını sürdürmek gibi amaçlarla Cumhurbaşkanı öncülüğünde toplanmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın başkanlık yaptığı bu konseyde Rehber'in ağırlığı daha fazladır. Bundan dolayı Rehber'in onayı olmayan bir karar hayata geçirilmemektedir

(Mokhtarpour, 2012: 143). Konseyin genel sekreterliğini Tümamiral Ali Şemhani yürütmektedir. Şemhani Rehber'in atadığı iki temsilciden biri olmaktadır.

1.4.2.6. Silahlı Kuvvetler

İran'da silahlı kuvvetler Genel Kurmay Başkanlığı tarafından yönetilmektedir. Devrim rehberi ülkede başkomutan olarak adlandırılarak tüm silahlı güçlerin hamisi olarak yetkilendirilmiştir. Tüm silahlı kuvvetler Rehber'e bağlıdır. Anayasaya göre Rehber, Emniyet ve Besic teşkilatlarının, İran Ordusu ve DMO'nun üst düzey yönetici ve komutanlarını doğrudan atamaktadır. Tüm bu güçler Genel Kurmay Başkanlığı adı altında toplanarak buradan yönetilmektedir (İran Anayasası, 1989: madde 110).

1.4.2.6.1. Genelkurmay Başkanlığı

Devrimin ardından İran ordusunda çeşitli karışıklıklar yaşanmıştır. Ordu içerisinde yaşanan düzensizlikler gibi çeşitli sebeplerden dolayı Rehber Humeyni silahlı kuvvetleri kendi himayesi altına alarak birtakım düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Dönemin karmaşıklığı ve orduda yaşanan karışıklıklar sebebiyle Humeyni, Genel Kurmay Başkanlığı'nın kurulmasını talep etmiştir. 1980'li yıllarda yaşanan İran-İrak savaşıyla birlikte iletişim sorunları ortaya çıkmış ve silahlı kuvvetler arasında iletişimi sağlamak adına Genel Kuvvetler Komutanlığı kurulmuştur. Komutanlık sonradan Genel Kurmay Başkanlığı adını almıştır. Böylece DMO ve ordu gibi silahlı kuvvetler tek bir çatı altına toplanmıştır (Yegin, 2013: 66).

Silahlı kuvvetler ve birimleri arasında iletişim sağlamak, karar alabilmek adına gerekli çalışmaları yürütmek, askeri politikaları belirlemek, orduyla ilgili olarak bütçe, ihtiyaç gibi çalışmaları yürütmek ve Rehber'in istediği tüm çalışmaları yürütmek Genel Kurmay Başkanlığı'nın görevleri arasında bulunmaktadır.

Humeyni'nin vefatına kadar Genelkurmay Komutanlığı'nı Rafsancani ve Cumhurbaşkanı Benisadr yapmıştır. Humeyni'nin vefatının ardından ise Rehberlik makamına seçilen Hamanei Genel Kuvvetler Komutanı sıfatıyla kurumu doğrudan kendisine bağlamıştır. Muhammed Bakiri 2016 yılından beri İran İslam Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri Genel Kurmay Başkanı olarak görev yapmaktadır.

Rehber İran ordusundaki üst düzey komutanları doğrudan atamaktadır. Bundan dolayı orduda Rehber'in izni ve onayı olmaksızın hiçbir karar alınmadığı gibi herhangi bir değişiklik yapmakta mümkün olmamaktadır.

1.4.2.6.2. İslam Devrimi Komiteleri

Devrimle birlikte İran’da büyük bir düzensizlik ortaya çıkmıştır. Silahlı kuvvetlerin eksikliği, emniyet teşkilatlarının halkın eline geçmesi ve halkın silahlara kolaylıkla ulaşması ciddi bir problem olarak kendini göstermiştir. Oluşan bu güvensiz ortamda Humeyni halkı dizginlemek için bildiri yayınlamış ve onları din adamlarına yönlendirmiştir. Böylece ülkedeki cami gibi sosyal ve dini merkezlerde Devrim komiteleri oluşturulmuştur. Zamanla bu komiteler tüm ülkeye yayılmış ve Tahran’da bulunan bir merkeze bağlanmıştır.

1979 kurulan ve ülke geneline yayılan bu komiteler eski rejim destekçilerinin yakalanması ve yargıya teslim edilmesi, devrim karşıtı oluşumları engelleme, silahların halktan toplanması ve kaçakçılığın engellenmesi, güvenlik ve düzenin sağlanması bakanlıkların, dairelerin korunması, güvenli seçimlerin yürütülmesi ve ayrılıkçı oluşumlarla mücadele gibi görevlere sahiptir (Yegin, 2013: 67). Irak ile yapılan savaşla birlikte iç güvenlik meseleleri bütünüyle bu komitelerin görevi haline gelmiştir.

1.4.2.6.3. Devrim Muhafızları Ordusu

DMO, İran İslam Devrimi’nin ardından kurulmuş ve oluşturulan devrim düzeninin devam ettirilmesi hedefiyle yetkilendirilmiştir. Devrimin ardından İran ordusundaki idamlar, Şah taraftarı olan olmayan şeklinde yaşanan ayrılıklar dâhil birçok sebeplerden ötürü yeni bir ordu ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ordunun gücünün ve etkisinin kaybolması sürecin daha hızlanmasına katkı sağlamıştır. Bu ihtiyacın hissedilmesi üzerine Humeyni DMO’nun kurulması için çalışmalar başlatmıştır.

Devrim Konseyi Rafsancani’den o dönemde faaliyette bulunan tüm gruplarla iletişim halinde olarak DMO’yu kurmasını istenmiştir. Rafsancani çalışmalarını yürütebilmek adına bir grup oluşturmuş ve DMO’nun kurulması için hazırladıkları tüzüğü Devrim Konseyi’ne sunmuştur. Konseyinde onayının ardından 22 Nisan 1979 yılında DMO resmen kurulmuştur. DMO kuruluşunun ardından bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride DMO, İran İslam Devrimini koruyacağını ve İslam Devrimi’ni tüm devletlere yayacağını belirtirken devrim karşıtı oluşumları engellemek ve faillerini tutuklamak, silahlı saldırılara karşı mücadele etmek, işgalleri engellemek, diğer silahlı kuvvetlerle güç birliği yapmak, ordu üyelerini eğitmek, Rehber’in onayı ile ezilen halkların hak ve özgürlüklerini savunmaları için destek olmak ve ülkenin kalkınması için gerekli sorumlulukları yerine getirmek gibi görevleri olduğunu belirtmiştir. Bu dönemde DMO hızlı bir gelişme göstermiş ve binlerce kişiyi bünyesine katmıştır. DMO İran-Irak savaşı boyunca etkin rol oynamıştır. Bu süreçte bazı yeni ihtiyaçlar da ortaya çıkmıştır. Böylece 1985 yılında DMO bünyesinde kara, deniz ve hava kuvvetleri oluşturulmuştur (Yegin, 2013: 65-66).

Savaş döneminde bir bakanlığa dönüşen DMO, savaşın bitmesinin ardından bakanlık kaldırılarak ve Genel Kuvvetler Komutanlığı adı altında bağımsız bir ordu dönüştürülmüştür (Yegin, 2013: 65-66). Zamanla daha güçlenen DMO İran'ın önemli bir silah gücü olmaktadır. Zamanla görev alanı daha genişlemiş füze kuvvetleri ve Kudüs gücü adlı birimleri oluşturulmuştur. Ülkede daha etkin olmaya başlamış ve askeri alanlarda öncelikli göreve sahip olmasının yanı sıra ekonomik alanda da önemli bir aktör olarak varlığını sürdürmüştür.

İran DMO'ya büyük önem vermiş ve DMO'yu ticari faaliyetlerinde vergiden muaf tutmuştur. İran'daki büyük şirketlerin çoğu DMO bünyesinde toplanmıştır. Bundan dolayı DMO İran'ın kalbi niteliğindedir (Koç, 2017: 12). İçerisinde İran kelimesini bulundurmeyen DMO kendisini tüm İslam âleminin ordusu olarak tanımlamış ve görevlerini İran içinde sınırlamamıştır. DMO, İran'ın Ortadoğu'ya yönelik yürüttüğü tüm askeri faaliyetlerde hep ön sıralarda yerini almaktadır.

1.4.2.6.4. Besic (Ezilenlerin Savunma Gücü)

Besic'in temelleri Şah dönemine dayanmaktadır. Sivil bir savunma kuvveti olan Besic'in, Şah dönemindeki bazı kurumlarla benzerlik gösterdiği belirtilmektedir. Şah döneminde çıkarılan sivil savunma ve milli hazırlık kanununa bağlı olarak kurulan bu kurum, doğal afetlerde faaliyette bulunmak için oluşturulmuştur. Devrimin ardından ise farklı bir boyut kazanmış ve İslam devriminin korunması için gönüllü ve silahlı bir güç olarak var olmuştur. Dönemin dini/siyasi lideri Humeyni Besic'e katılımı sağlamak adına onu Allah'ın (c.c.) Ordusu sıfatıyla tanımlamıştır (Yegin, 2013: 62).

1980 yılında resmiyet kazanan Besic, DMO'nun gözetimine verilmiştir. Böylece Besic'in politikaları, yöneticileri DMO tarafından belirlenmektedir (Koç, 2017: 12). Askeri görevlerinin yanında Batı kültürünün İran'a işlemlerini engelleme ve devrimci kültürü oluşturma Besic'in diğer görevleri arasında yer almaktadır. Böylece Besic krizlerde ülke toprak bütünlüğünü savunacak ve düşmanlara karşı mücadele edecektir.

İran-Irak savaşı boyunca önemli bir rol üstlenen Besic, doksan binden fazla kayıp vermiştir (Yegin, 2013: 63). Bu etkin mücadelesi Besic'in ülke içerisinde başarısını ve unvanını arttırmıştır. Günümüzde ise Besic daha çok toplumsal konularda görev üstlenmektedir. Muhalefetin yakından takip edildiği İran'da herhangi bir muhalif gösteri olduğunda müdahale Besic güçleri tarafından yapılmaktadır. Ülkede protesto gibi eylemlerin olduğu sırada, oraya ilk müdahale eden güç Besic olmaktadır. Bu durumlarda uygulamış olduğu sert müdahaleler toplum tarafından eleştirilmektedir.

Temelde gönüllülük esasına göre kurulan Besic'te her branşta insan bulunmaktadır. Sistem içerisinde önemli bir yere sahip olma ve İslam devrimi sevdası Besic'in popülaritesini arttırmaktadır. Böylece Besic ülkenin en kalabalık ordusu haline gelmiştir. 10 milyondan fazla üyesi bulunan bu

ordu, İran'ın yıllık gayri safi milli hasılanın %1'ini alırken, yapılacak yardımlar kişilerin devlete vermekle yükümlü oldukları vergilerden düşürülebilmektedir (Yegin, 2013: 63).

Rehber'in tüm söylediklerine koşulsuz bir şekilde inanan ve söylediklerini uygulayan Besic üyeleri, devrim karşıtı her türlü oluşuma karşı çıkmayı ilke edinmiştir. İran'ın en önemli güçlerinden biri haline gelen Besic'in şu anki komutanı Muhammed Rıza Nakdi'dir.

1.4.2.7. Millet Meclisi/İslami Danışmanlar Meclisi (Meclis-i Şura-yı İslami)

Devrim öncesi Milli Danışma Meclisi olarak adlandırılan meclis devrimin ardından İslami Danışma Meclisi olarak isimlendirilmiştir. 1980 yılında Ayetullah Humeyni'nin isteği üzerine oluşturulmuştur. Meclis dört yıllığına seçilen iki yüz doksan milletvekilinden oluşmaktadır. Meclis İran'da kanun çıkarmakla tek yetkili kurumdur. Ayrıca Cumhurbaşkanının oluşturduğu bakanlar kurulunu onaylayan yetkili kurumdur (Mokhtarpour, 2012: 115).

İslami Şura Meclis'i Anayasa kanunları dışında normal kanunları yorumlamakla ve açıklamakla görevlendirilmiştir. Bazı yasalar kısa ve açık olmadığından anlaşılamamaktadır. Bundan dolayı yasanın amacını anlamını ve içeriğini açıklamak İslami Şura Meclis'inin görevleri arasındadır (İran Anayasası, 1989: madde 73). Meclis'in bir diğer sorumluluk alanı hükümeti denetlemektir. Buna paralel olarak "Cumhurbaşkanı, sınırlandırılmış yetkilerinde İslami Şura Meclisi, millet ve rehber karşısında sorumludur (İran Anayasası, 1989: madde 122).

Anayasaya göre kanun çıkarmakla yetkili olan meclis, yasama faaliyetlerinde AKK'nin onayını almak zorundadır. Milletvekilleri doğrudan halk tarafından seçilirken, dolaylı olarak Rehber'in onayından geçmektedir. Milletvekilliği için aday olan kişiler AKK tarafından denetlenmektedirler. Bu denetim adayların Velayeti Fakih teorisine inanıp inanmadıkları üzerine yapılmaktadır. Muhafazakârların baskın olduğu mecliste, başkanlık 2008-2020 yılları arasında Ali Erdeşir tarafından yürütülmüştür. Günümüzde ise bu görev Muhammed Bakır Galibaf tarafından yürütülmektedir.

Bu yönetim sistemiyle diğer ülkelerden çok farklı bir yapılanmaya sahip olan İran İslam Cumhuriyeti, bazı Ortadoğu ülkeleri için tehdit olarak algılanmıştır. Nüfusunda önemli oranlarda Şii nüfusuna sahip olan Ortadoğu ülkeleri bu yönetim yapısının Şiiler tarafından tercih edilmesinden endişe duymuştur. Lübnan devletinde yaşayan Şiiler bu yönetim biçiminin ülkelerinde uygulanmasından yana olmuşlardır. İran İslam Cumhuriyeti Lübnan'ın karmaşık durumundan ve sisteminden yararlanmış ve ülkedeki Şiileri etkisi altına almayı başarmıştır. İran'ın Lübnan üzerindeki etkisini daha iyi anlayabilmek için Lübnan tarihi, yönetimi ve sosyal yapısı hakkında bilgi edinmemiz gerekmektedir. Bundan dolayı ikinci bölümde Lübnan hakkında temel bilgiler verilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. LÜBNAN'IN SOSYAL VE SİYASİ YAPISI

2.1. Etimolojik Olarak Lübnan Kelimesi

Lübnan, kökeni Sami dillerinde beyaz manasına gelen “leban” sözcüğüne dayanmaktadır. Sahip olduğu yüksek karlı dağlarından dolayı bu ülkeye Lübnan ismi verilmiştir. Arapça Lübnan, Latince Libānus, İbranice Lēbānōn, Yunanca Libanos ve günümüz bazı Batı dillerinde Lebanon olarak isimlendirilmiştir. Kısacası Lübnan beyaz karlar ülkesi anlamına gelmektedir. Osmanlı'daki adıyla Cebel-i Lübnan olarak anılmıştır (Bilge, 2003: 244-246).

2.2. Coğrafi ve Stratejik Konum

Lübnan 10.453 kilometre karelik yüz ölçümüyle önemli bir Akdeniz ülkesidir. Suriye ve İsrail ile çevrelenmiş olan Lübnan, 453 kilometre kara sınırına sahiptir. Batısında Akdeniz, Kuzey ve doğusunda Suriye güneyinde ise İsrail yer almaktadır. Akdeniz ile 225 kilometre sınırı bulunmaktadır. Ülke kabaca batıdan doğuya doğru sahil şeridi, Lübnan dağları, Beka vadisi ve anti Lübnan dağları olarak betimlenebilir. 160 kilometre uzunluğundaki Lübnan dağları ülkenin yüz ölçümünün neredeyse yarısını kaplamaktadır. Bu dağın en yüksek noktası 3088 metre ile Kurnetüssevde noktasıdır. Anti Lübnan dağları Lübnan dağlarına paralel bir şekilde Lübnan Suriye sınırını üzerindedir. Lübnan dağları ile anti Lübnan dağları arasında kalan kısmı ise Beka vadisi olarak adlandırılmıştır. Bu vadi 150-160 kilometre uzunluğunda 8-15 kilometre genişliğinde Lübnan'ın en verimli toprağını olmaktadır. Sahil kısmı ise kuzeyde Trablus şehrinden başlayarak güneyde Şur şehri ile sonlanmaktadır (Cesur, 2019: 13-14).

Lübnan iklimi sahil kısmından doğuya doğru gidildikçe değişiklik göstermektedir. Sahil kesimlerinde Akdeniz iklimi hüküm sürmektedir. Beka vadisinde karasal iklim hatta çöl iklimi özellikleri görülür. Lübnan'da kısa ve suyu bol akarsular bulunmaktadır. Leytani (Leontes), Asi (Orontes) nehirleri Lübnan'ın önemli su kaynaklarıdır (Wolff, 2006: 8). Etnik ve dini açıdan karmaşık bir yapıya sahip olan Lübnan'ın resmi dili Arapçadır. Birçok din ve mezhebi bünyesinde barındıran Lübnan'da genellikle Sünni Müslümanlar kıyı kesimlerde, Marunîler çoğunlukla Lübnan dağlarında, Şii Müslümanlar Beka vadisinde ve ülkenin güney kısımlarında, Dürziler Lübnan dağlarının orta kesimlerinde, Ermeniler güney kesimlerde Rumlar ise kıyı şehirlerde yaşamaktadırlar (Köse, 2006: 16).

Etnik olarak %95'inin Arap kökenlilerin oluşturduğu Lübnan'ın büyük kısmında Arapça konuşulmaktadır. Lübnan etnik açıdan neredeyse homojen bir topluma sahip olmasına rağmen, dinsel ve mezhepsel açıdan çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Ülkenin istikrarında önemli bir etken olan mezhepler Fransa, İngiltere ve İran gibi dış güçlerden aldıkları desteklerle birlikte rekabet halinde Lübnan'da birlikte var olmaya devam etmişlerdir. Ülkenin nüfus bakımından büyük çoğunluğunu Müslüman ve Hristiyan topluluklar oluşturmaktadır. Lübnan 18 farklı mezhepsel topluluğa ev sahipliği yapmaktadır (Andırırbu, 2020: 10).

Farklı dinlere inanan insanlar Lübnan'da yüzyıllardır birlikte yaşamaktadır. Ülkede çoğunluk tarafından inanılan iki din İslam ve Hristiyanlıktır. Fakat Lübnan halkı gerek bölgenin fiziksel yapısı gerekse dış devletlerin müdahalelerinden dolayı iletişim halinde kalamamışlardır. Bundan dolayı ülkede birçok dini cemaatler oluşmuş ve mezhepler büyük rol oynamıştır (Köse, 2006:16). Ülkede mezhep dinden daha ön plana çıkmaya başlamıştır. Böylece aynı dine mensup insanlar mezheplerinden dolayı çatışmıştır.

Mezhepsel gruplar, Lübnan'ın sosyal, siyasi ve idari yapısına yön veren önemli bir etken haline gelmiştir. Mezhepler zamanla ülkede daha önemli bir unsur olarak görülmüş ve Lübnan anayasası mezhepler temel alınarak düzenlenmiştir. Bugün Lübnan anayasasına göre ülkede 18 farklı mezhep bulunmaktadır (Ayoob, 1986: 100).

Lübnan da sosyal ve siyasi gibi birçok alanda daha çok güce sahip olan üç önemli mezhep vardır. Bu mezhepler Marunîler, Sünniler ve Şiilerdir. Bu üç mezhepte inanan insanların her birinin nüfusu toplam nüfusun %20'sinden fazladır (Harris, 1997: 68).

2.3. Dinler ve Mezhepler

2.3.1. İslam Dini

İslam dini 610 yılında Allah'ın (c.c.) Cebrail ile Hz. Muhammed'e (a.s.) tüm insanlara çeşitli konularda vaaz ve nasihatle bulunmasını emretmesiyle başlamıştır. O dönem Hz. Muhammed (a.s.) insanlara çeşitli çağrılarda bulunmuş ve insanları etrafında toplamaya başlamıştır. 632 yılına gelindiğinde ise Hz. Muhammed (a.s.) Medine'de vefat etmiştir.

Hz. Muhammed'in (a.s.) vefatının ardından yönetime geçen halifelerle birlikte günümüz Lübnan, Irak, Filistin ve Suriye toprakları İslam egemenliğine geçmiştir. En son halifelik Osmanlı devletine geçmiş ve bu bölge Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış ve Lübnan ve Suriye gibi ülkeler Fransa ve İngiltere arasında paylaşılmıştır. Böylece Ortadoğu'daki ülkelerin çoğu manda devletleri tarafından yönetilmiştir. Bugün İslam ve Hristiyanlık en çok inanılan dinler arasındadır.

Genel olarak Orta Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde yoğun inanan sayısına sahip olan İslam'ın 1,5 milyar inananı vardır. İslam'a inanların %85'i Sünni, %15'ini Şii mezhebine inanan insanlar oluşturmaktadır. Bahreyn, Kuzey Yemen ve Irak'ın %50 'sinden fazlasını İran'ın %92'sini Şii mezhebine tabi insanlar oluşturmaktadır. Lübnan ve Kuveyt devletlerindeki Şii nüfusu ise %25 ile %40 arasında değişmektedir. Afganistan ve Pakistan nüfusunun yaklaşık %20'si, Birleşik Arap Emirlikleri'nin %16'sı, Katar'ın %10'u ve Suudi Arabistan'ın ise %2,5'ini Şii nüfus oluşturmaktadır. (Central Intelligence Agency [CIA], 2010: 19).

Geçmişte azınlık durumunda olan Müslüman toplum, göç ve hızlı nüfus artışıyla birlikte Lübnan'ın çoğunluğa sahip nüfusu haline gelmiştir. Lübnan'da ön plana çıkan Müslüman topluluklar Dürziler, Şiiler ve Sünnilerdir. Ülkede zamanla artan Müslüman sayısı ile birlikte Müslümanlar yönetime daha çok katılmak istemişlerdir. Bu durum ülkede yaşayan diğer din ve mezheplere mensup toplumlarca hoşnutsuzlukla karşılanmıştır.

Lübnan'da Müslüman toplulukların sayısı günden güne artmaktadır. Bundan dolayı Müslümanlar toplum içinde daha söz hakkına sahip olmak ve nüfuslarına paralel bir şekilde daha fazla temsil edilmek istemektedirler. Bundan dolayı Hristiyanlarla özellikle Maruniler ile gerilim yaşamışlardır. Ayrıca bölgede yaşanan mezhepsel çatışmalar Lübnan'ı da etkilemiş ve Müslümanların kendi arasında çatışmasına neden olmuştur.

Lübnan nüfusunun %60'ından fazlasını İslam dinine bağlı mezheplere inanan topluluklar oluşturmaktadır. Tarihte daha az nüfusa sahip olan Müslümanlar gerek bölgede yaşanan gelişmeler gerekse Lübnan'da yaşanan gelişmelerle birlikte çoğunluk durumuna geçmişlerdir. Lübnan'da üç etkin Müslüman mezhep bulunmaktadır. Bunlar: Sünnilik, Şiilik ve Dürzilik.

2.3.1.1. İslam Mezhepleri

Müslümanların tabi olduğu beş mezhep Lübnan anayasasında tanımlanmıştır. Şiilik, Dürzilik, Sünnilik, İsmaililik ve Aleviliktir. İsmaililik, Alevilik ve Dürzilik ayrı birer mezhep olarak tanımlanmış olmasına rağmen tarihte Şii mezhebinin alt dalları olarak yer almışlardır. Anayasa ile dini hakları ve özgürlükleri korunmuş olan Müslümanların çeşitli konularda (miras vb.) başvurabilecekleri mahkemeleri vardır (En-Na'im, 2002: 127). Lübnan'da Müslüman mezheplere inanan kişi sayısı günden güne artmaktadır. Bu bölümde Müslüman mezhepler hakkında bilgi verilirken, Lübnan'daki konumları incelenecektir.

2.3.1.1.1. Şiilik

Kökeni Şia kelimesine dayanmaktadır. Kelime Kur'an'ın birçok yerinde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Fakat Sâffât ve Kasas Sûrelerinde Şia kelimesi taraftar anlamında kullanılmıştır (Feyizli, 2006: 399).

Şiilik ya da Şia terimleri Hz. Muhammed'in (a.s.) ardından Hz. Ali (r.a.) ve onun soyunun halife olması gerektiğine inanan insanlara verilen genel isim olmaktadır (Fığlalı, 1990: 134). Şia'nın doğuşuyla ilgili birçok görüş bulunmaktadır fakat Cemel ve Sıffin olaylarında Hz. Ali (r.a.) taraftarlarına verilen isim olarak kullanıldığı bilinmektedir (Gümüşoğlu, 2009: 177).

Şii ve Şia kelimelere geçmişe dayansa da günümüzde Hz. Ali (r.a.) ve Ehl-i Beyt taraftarları için kullanılmaktadır. Fakat bu topluluk içinde bir bütünlükten bahsetmek söz konusu değildir. Bazı Sünni din adamları göre Şiileri çeşitli gruplara ayırmışlardır; aşırıya kaçanlar, ılımlılar ve bu ikisi arasında olanlar. Aşırıya kaçanların bazıları Hz. Ali (r.a.)'yi bir ilah olarak görürken bazıları ise Hz. Muhammed'den (a.s.) daha üstün konuma çıkarırlar (Zehra, 2011: 43).

Şia ve Şiilik kavramı, gerek Asr-ı Saadet'e, gerek Hz. Ali (r.a.) zamanına, gerekse Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonrasına dayansın; bilinen gerçek şudur ki Şia ve Şiilik kelimeleri bugün itibari ile Hz. Ali (r.a.) taraftarları ve Ehl-i Beyt taraftarlığı için kullanılmaktadır. Lakin Hz. Ali (r.a.) taraftarları olduklarını ifade eden Şiilerinin içinde de bir bütünlükten söz etmek mümkün değildir. Bu gruba Gurabiye mezhepleri örnek verilebilir. Bunun yanı sıra Zeydilik ve İmamilik gibi Şii mezhepleri Sünniliğe daha yakındır (Zehra, 2011: 45-46).

Şiiler Lübnan halkı içinde en kalabalık nüfusa sahip topluluktur. Şiiliğe göre imamlık çok önemli bir kurumdur. İmamlık genel olarak babadan oğula geçmektedir. İmam Caferi Sadık ilk önce kendisinden sonra en büyük oğlu İsmail'i ardılı olarak ilan etmiştir. Fakat sonrasında kararını değiştirerek Musa Kazım'ı ardılı olarak duyurmuştur. Bunun ardından İsmail'in soyundan gelenler Musa Kazım'ı imam olarak kabul etmemiş ve böylece İsmaililik adında farklı bir imamlık kurumu oluşmuştur. Musa Kazım'ın ardından gelen imamlar 12 İmamlar olarak isimlendirilmiştir. Şii inancında önemli bir yer teşkil eden on iki imamlar Ehli Beytin soyundan gelmektedir. İmamların ilki Hz. Ali (r.a.) ile başlamış ve Muhammed Mehdi ile son bulmaktadır. Hz. Mehdi'nin küçükken yok olduğunu ve kıyamete yakın ortaya çıkacağına inanılır (Abdulgani, 2010: 37). Birçok ülkede bulunan Şii nüfusu Lübnan nüfusunun önemli bir kesimini oluşturmaktadır. Gün geçtikçe artan Şii nüfusuyla birlikte Lübnanlı Şiiler EMEL ve Hizbullah gibi politik yapılarla Lübnan'ın geleceği konusunda karar vericiler arasında yer almaktadır.

Osmanlı döneminde Lübnan'ın kuzeyinde yaşayan Şiiler zamanla ülkenin güneyine yerleşmişlerdir. 20. yüzyıla kadar siyasi bir yapıya sahip olmayan Şiiler, Arap kimliğini ön planda tutmuşlardır. Fransız mandası haline geldiği dönemde ise ülkede karar verilen yetki paylaşımından faydalanarak meclis başkanlığı görevini elde etmiş ve bu görevi hala sürdürmektedirler. Şii toplumu Lübnan'da uzun yıllar boyunca ülkenin en yoksul ve kalabalık kesimi olmuştur. Bundan dolayı farklı ülkelere göç etmiş ve oralarda zenginleşerek ülkelerine dönmüşlerdir (Collelo, 2003: 73).

Zamanla ülke içinde daha kalabalık hale gelen Şiiler devletin sunmuş olduğu fırsatlardan eşit şekilde yararlanmak istemişlerdir. 1970'lere gelindiğinde ise birçok alanda etkin olabilmek adına siyasi ve askeri olarak örgütlenmişlerdir. Bu doğrultuda Musa el-Sadr'ın kurmuş olduğu EMEL hareketi ile Şiiler, birçok alanda sorunlarını çözmeye çalışmış ve Şii topluluklar tarafından desteklenmiştir.

Lübnan halkının %30'undan fazlasını Şiiler oluşturmaktadır. Geçmişte birçok konuda geri kalmış olan bu topluluk zamanla daha ön plana çıkmaya başlamıştır (Alkan, 2000: 290-291). Buna ek olarak Şiiler Lübnan'da nüfus artış hızı en yüksek olan topluluktur. Şiiler giderek artan nüfuslarıyla birlikte Lübnan'ın en büyük mezhepsel topluluğu haline gelmişlerdir. Bu topluluk çoğunlukla Lübnan'ın güney kesimlerinde yaşamlarını sürdürmektedir. Aile ve kabilelerin ön plana çıktığı Lübnan'da Hamadeh ve Esad aileleri önemli Şii aileleri olarak benimsenmiştir.

2.3.1.1.2. Sünnilik

Yaygın olarak, Ehli Sünnet olarak tanımlanan Sünnilik mezhebi, Hz. Muhammed'in (a.s.) ve sahabesinin yolunda olanları tanımlayan isimdir. Bu isimle tanımlanmasına kanıt olarak bir hadisi şerif kaynak gösterilmiştir. Bu hadise göre Hz. Muhammed (a.s.) ‘‘Ümmetim 73 fırkaya bölünecektir. Bunlardan yalnızca bir tanesi cennete girecektir. Hz. Muhammed'in (a.s.) ve Ashabını takip eden cemaat cennete gidecek olandır...’’ şeklinde açıklamada bulunmuştur. Böylece Hz. Muhammed'i (a.s.) takip edenlere ‘‘Sünnet ve Topluluk Mensupları’’ manasına gelen ‘‘ehlu's-Sunne ve'l Cemâ'a’’ denmiştir (Fığlalı, 1990: 53).

Lübnan'da yaşayan Sünni toplum hem Ehli Sünnet anlayışından hem de Fransız kültüründen etkilenmiştir. Lübnan Osmanlı'nın ardından Fransız hâkimiyeti altına girmiş ve böylece Fransızlar Sünni gibi birçok mezhebe ait kurumları doğrudan etkilenmiştir. Fransızlar ülkede Ulusal Vakıflar Müdürlüğü ve Yüksek İslam Konseyi'nin kurulmasını sağlayarak ülkedeki Sünnileri etkilemişlerdir (AbuKhalil: 1989: 43). Lübnan'da Sünniler hem manda döneminde hem de bağımsızlık döneminde etkili olmuşlardır. Tarih boyunca böyle etkin bir şekilde sahnede yer almaları modern Lübnan devleti kurulurken başbakanlığın Sünnilere verilmesiyle sonuçlanmasını sağlamıştır.

Diğer Müslüman toplumlarla karşılaştırıldığında Sünniler ülkede daha fazla imkâna sahip olmuşlardır. Daha çok şehirleşmiş ve Beyrut, Trablus gibi önemli şehirlere yerleşmişlerdir. Bununla paralel olarak ticaret, gayrimenkul ve endüstri gibi işlere yoğunlaşmışlardır. Ekonomi de önemli bir yer edinen Sünniler Lübnan siyasetine de yön vermektedirler. Tamamın yakını Arap olan Sünniler sahip oldukları avantajlı konumlarla ülkede kalıcı hale gelmişlerdir (Collelo, 2003: 62).

1986 yılında Lübnan nüfusunun %27'sini oluşturan Sünnilerin, 2006 yılında 700-750 bin nüfusa sahip oldukları tahmin edilmektedir. İç savaş döneminde de aynı nüfusa sahip olan Sünnilerin düşük nüfus artış oranıyla Lübnan nüfusunun %20'sinden fazlasını oluşturmaktadırlar (Kor, 2006: 14).

Sünniler İslam dininin bir mezhebi olarak, Kuran-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in (a.s.) hadislerine inanırlar. Allah (c.c.) ile kul arasına kimsenin giremeyeceğine inanan Sünniler ruhban sınıfını reddederler. Sünniler de kendi aralarında dört kola ayrılmışlardır. Bunlar; Hanbelî, Şafî, Hanefî ve Malikidir. Hanefî inancına sahip Osmanlı devleti Lübnan gibi bazı ülkeleri hâkimiyeti altına almasıyla birlikte buralardaki Sünni topluluklar desteklenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Lübnan Sünnileri Arap milliyetçiliğini savunarak Osmanlı imparatorluğuna karşı mücadele etmiştir. Fakat Fransa'nın işgali ile bu durum son bulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Fransızlar Suriye topraklarını Filistin, Lübnan ve Suriye olarak bölmüşlerdir. O dönemde Sünnilerin yaşadığı bazı Suriye toprakları Lübnan'a eklenmiştir. Osmanlı döneminde Lübnan'da yaşayan Sünniler ülke nüfusunun yaklaşık %4'ünü oluştururken Suriye'den koparılan bazı toprakların eklenmesiyle ülke nüfusunun %20'lik kısmını oluşturmaya başlamışlardır (Odeh, 1986: 84).

Fransız hâkimiyeti sonrasında Büyük Suriye Devleti kurma çabası Fransız güçler tarafından bastırılmış ve Sünniler Fransız karşıtı bir tutum benimsemişlerdir. Suriye'nin desteklediği Arap milliyetçiliği 1930'lu yıllarda yükselişe geçmiştir. Bu yıllarda Sünniler ayaklanmış ve dönemin önemli Sünni lideri Riyad Sulh Suriye'de sürgüne gönderilmiştir. Bundan dolayı ülkede birçok topluluk politik oluşumların içine girmiştir.

Sünni topluluklar 1932 yılında Suriye Milliyetçi Sosyal Parti ve Marunîlerin kurduğu Ketaib partisine karşı Yardımcılar (Najda) isimli paramiliter hareketleri kurmuşlardır. 1930'lu yıllarda ayaklanmalar yaşanmış ve Suriye Milliyetçi Sosyal Partisi lideri Sadeh öldürülmüş ve birçok partili idam edilmiştir. Bu ölümlerin nedeni ise 1940 ile 1950 yılları arasında Başbakanlık yapan Riyad Sulh'a bağlanmıştır. Sünni Riyad Sulh ise Ürdün'de suikasta uğrayarak hayatını kaybetmiştir (Salibi, 1993: 194).

1950’li yıllarda Ortadoğu da artan Arap milliyetçiliği Lübnan’ı etkisi altına almış ve Sünni Müslümanlar tarafından desteklenmiştir. Lübnan’da artan Arap milliyetçiliğiyle birlikte Sünni Müslümanlar ile dönemin cumhurbaşkanı Şamun destekçileri arasında çatışmalar çıkmıştır. Çatışmaları bastırmakta güçlük çeken Şamun, ABD’den yardım istemiş ve olayları sonuçlandırmıştır.

Yaşanan krizin ardından yönetime seçilen Cumhurbaşkanı Fuad Şahap Müslümanları devlet kademelerinde önemli yerlere getirerek mezhepler arası çatışmaları azaltmıştır. Lübnan’da nüfus bakımından üçüncü büyük topluluk Sünnilerdir. Çoğunluğu Beyrut’ta ve ülkenin kuzey kısmında yaşamaktadır.

2.3.1.1.3. Dürzilik

909 yılında kurulan ve 1171 yılında yıkılan Fatımiler devleti günümüz Lübnan topraklarını hâkimiyeti altına almıştır. Fatımiler döneminde halife olan el-Hâkim bin Emrullah el-Mansur bin el-Aziz Billâh ve veziri Hamza bin Ali bin Ahmet Dürzilik mezhebini kurmuşlardır. El-Hâkim kendisini Allah (c.c.) ilan ederken ve veziri Hamza’yı ise imam olarak duyurmuştur (Alamuddin, 1987: 1).

Fâtımî Devleti dönemlerinde halifelik yapan Hâkim Biemrillah’ın kutsallığına inanan Dürzîlik, bugüne kadar Lübnan’da var olmaya devam etmektedir (Bağlıoğlu, 2004: 7). Fâtımî Devleti’nin altıncı halifesi olarak yönetime geçen Biemrillah kendini ilah olarak ilan etmiş ve insanların kendisine ibadet etmesini istemiştir. Bu gelişmelerin ardından bir süre kendini gizleyen Hâkim rivayetlere göre akrabaları tarafından öldürülmüştür. Fakat ona ilah olarak inanan takipçileri Hâkim’in gizlendiğini ve yeniden ortaya çıkacağına inanırlar (Zehra, 2011: 63).

Hâkim ilahlığı ile yeni bir dinin ve dönemin başladığını duyurmuştur. İranlı Hamza B. Ali’yi ise yeni kurulan bu dinin imamlığına getirdiğini açıklamıştır. Hamza B. Ali İslami anlamda ibadete artık gerek kalmadığını ve dini bilgilerin artık kendilerinden öğrenmelerini savunmuştur. Hamza B. Ali’nin savunduğu bu hareket çok az olarak Hakimiyye en yaygın olarak ise Dürziyye olarak anılır.

Dürzilik inancı Hâkim Bi-Emrillah’ın dışında başka varlıklara tapınmayı engellemektedir. İslam dininin şartları olan namaz, hac ve oruç gibi ilkeler terk edilmiş ve yerine farklı uygulamalar getirilmiştir.

Dürziliğin dört önemli esası vardır. Hâkim Bi-Emrillah’ı ilah kabul etmek bu inancın önemli esaslarından. Dürzi inancına göre Hâkim hem ilah hem de insandır. Allah (c.c.) Hâkim suretine bürünerek yeryüzüne inmiştir. Hamza b. Ali’yi ise Hâkim’in peygamberi olarak kabul edilmiştir. İkinci önemli esas Hamza bin Ali yaratılanların en şerefli ve imamların imamı olarak kabul

edilmiştir. Üçüncü önemli esas Hamza bin Ali'den sonra kutsal olarak kabul edilen 5 hududu tanımaktır. Son esas ise bireylerin uyması gereken yedi ilkeye uymaktır (Armaoğlu, 1989: 495).

Hâkim'e göre Dürzilik inancının yedi temel şartı vardır. Bu şartlar; Hâkim'i Allah (c.c.) olarak kabul etme, sözünde doğru olma, yardım etme, Hâkim'in tüm dediklerini sorgulamadan kabul etme, Hâkim'in emirlerine uyma, diğer dinlere inanmama ve kötü insanlardan uzak durma olarak özetlenebilir.

Dürzi inancına göre oruç tutulurken bireylerin birbirine yalan söylemesi, zarar vermesi ve hırsızlık yapması gibi konular yemek yemekten ve içmekten daha önemlidir. Dürziler İslam'ın diğer önemli ilkesi olan hac konusunda ise Mekke ziyaretinin zorunlu olmadığını kabul ederek, kişilerin direk Allah (c.c.) ile iletişim kurması gerektiğine inanırlar. Namaz konusunda ise Allah'ın (c.c.) her yerde olduğunu ve namaz kılmak için Mekke'ye dönmenin doğru olmadığını, namazın dini bir pratik olduğuna inanırlar (Alamuddin, 1993: 46).

Dürziler Takiyye anlayışına inandıklarından dolayı koşullara bağlı olarak inançlarını saklayabilirler. Kalpleri ile tasdik etmedikleri sürece bu inkâr geçersiz sayılır. Dürziler farklı inanışlara kapalı bir toplum olarak kendileri gibi inanışa sahip olmayan insanlarla evlenmezler. Canbulat, Yezbak ve Arslan aileleri Lübnan'da ön plana çıkan Dürzi ailelerdir. Bu Dürzi ailelere Lübnan'da yaşayan Dürzi topluluk için büyük önem ifade etmektedir. Bundan dolayı Dürzi toplum bu ailelerden etkilenmektedir. Dürzi geleneğinden gelen ve birçok alanı kapsayan sıkı bağlar zaman içerisinde ortaya çıkan anlaşmazlıkları ortadan kaldırmıştır. Böylece bu toplum sıkı bağlarını koruyarak, gelenek ve inançlarını sürdürmeye devam etmiştir (Zehra, 2011: 63-64).

Lübnan'da gerçekleşen ilk nüfus sayımına göre Dürzi nüfusu 53.047 olarak kayıtlara geçerken 1970'li yıllarda 170.000 civarı oldukları tahmin edilmektedir (Gordon, 1983: 9-10). Günümüzde ise 210.000 nüfusu olduğu tahmin edilmektedir. Lübnan nüfusunun yaklaşık olarak %6'sını oluşturan Dürziler, Lübnan'ın dağlık kesimlerinde (Şuf Dağları) hayatlarını sürdürmektedirler (Kor, 2006: 14-15).

Lübnan'ın dağlık alanlarına yerleşen Dürziler tarih boyunca birçok medeniyetin hâkimiyeti altına girmişlerdir. Lübnan'da bir zamanlar büyük güce sahip olan Dürziler zamanla etkinliklerini kaybetmiştir. Lübnan'ın diğer önemli Müslüman mezhebik grupları olan, Sünniler ve Şiiler daha çok güç kazanmaya başlamıştır. Dürziler Osmanlı hâkimiyetinin oluşturduğu emirlik ve çift kaymakamlık süreçlerinde önemli idari görevlere getirilmiştir. Fakat bağımsızlıktan sonra Sünnilerin başbakanlık yaptığı kabinelerde birkaç bakanla temsil edilmişlerdir.

Diğer İslam mezhepleri: Şii, Sünni ve Dürzi mezheplerine ek olarak Lübnan'da az da olsa Alevi ve İsmaililer toplulukları da yaşamaktadır. İslam'ın Şiilik kolundan türeyen İsmaililik mezhebi

7.İmamın İsmail olduğuna inanırlar. İsmaililer kendi aralarında Nizari ve Mustali olarak iki gruba ayrılmışlardır. İsmaililik, Müslüman toplumların birlik ve bütünlüğünü ilke olarak benimsemişlerdir.

Aleviler ise diğer inanışlara karşı izole bir şekilde Lübnan'da yaşamlarını devam etmişlerdir. Aleviler, bölgede kullanılan diğer adıyla Nusayriler, Lübnan iç savaşından sonra imzalanan Taif antlaşmasıyla birlikte parlamentoda iki aday ile temsil edilmektedirler.

2.3.2. Hristiyanlık Dini

Hiz. İsa (a.s.) ve havarilerinin öğretilerini kabul edip takip eden insanların dinidir. İlk kez Hiz. İsa'ya (a.s.) inanan kişiler tarafından kullanılan Hristiyan kelimesi Hiz. İsa'ya (a.s.) saygı duyanlar manasında kullanılmıştır (Baş ve İnci, 2004: 62). Hristiyanlar İncil adı verilen kutsal kitaba inanmaktadırlar. Hristiyanlar Hiz. İsa'nın (a.s.) yaptıklarına odaklanmışlardır. Hiz. İsa'nın (a.s.) yaşamı ve öğretileri İncil'de anlatılmaktadır. Hristiyanlar Hiz. İsa'yı (a.s.) Tanrı, Kurtarıcı (Mesih), İnsanoğlu, Davud oğlu, Çoban gibi isimlerle anmaktadır (Adam, 2006: 66-67).

Hristiyanlık inancına göre Hiz. İsa (a.s.) otuz yaşına geldiğinde tebliğe başlamış ve bu görevini sadece üç yıl devam ettirebilmiştir. Hristiyanlar, Hiz. İsa'nın (a.s.) Roma tarafından çarmıha gerilerek infaz edildiğini savunurlar. Çarmığa gerilen Hiz. İsa'nın (a.s.) üç gün sonra hayata dönüp kırk gün boyunca birçok insan tarafından görülmüştür. Hristiyanlığa göre Hiz. İsa (a.s.) göğe yükselerek Tanrı'nın (Baba'nın) yanına oturmuş ve kıyamete yakın yeniden Dünya'ya gelecektir (Erbaş, 2004: 24).

Hristiyanlık bir dönem Yahudi olan Pavlus'un (Hiz. İsa'nın (a.s.) tavsiye ve öğretilerini Roma dünyasına öğreten ilk Yahudi din adamı) Hristiyanlığı seçmesinin ardından gerçekleştirdiği faaliyetlerle birlikte yayılmış ve genişlemiştir. Pavlus Hristiyan olmadan önce Yahudiliğe çok bağlı bir din adamıdır. Pavlus görevlendirme ile Şam'da bulunan Hristiyanları tutuklamaya giderken Hiz. İsa'yı (a.s.) görmüştür ve sonrasında gözleri kör olmuştur. Birkaç gün sonra gözleri açılmış ve Hristiyanlığa inanmaya başlamıştır. Bunun ardından Pavlus Şam'da Hristiyanlığı yaymak adına çalışmalar yürütür (Erbaş, 2004: 28). 380 yılında dönemin Roma İmparatoru Büyük Teodosyüs Hristiyanlığı imparatorluğun tek resmi dini olarak ilan etmiştir. Roma'nın 476 yılında çökmesinin ardından papa unvanını alan Roma piskoposu tüm batının reisi haline geldi (Tümer ve Küçük, 2002:268–269).

Bu dönemde Slav toplumlar tarafından da kabul edilen ve hızlı bir şekilde yayılan Hristiyanlık, sonrasında üç mezhebe bölünmüştür. Hristiyanlık. Bunun üzerinde Batı ve Doğu Roma arasında rekabet ortaya çıkmıştır. Doğu Roma Patriği ve Batı Roma Piskoposu birbirlerini reddetmiştir. Böylece bir ayrılık oluşmuş Batı Roma coğrafyası Katoliklik mezhebini kabul ederken Doğu Roma

Ortodoksluğu benimsemiştir. Batı Roma coğrafyasında başlayan reform hareketleri ile insanlar kiliseye karşı ayaklanmaya başlamış ve Protestanlık adında yeni bir mezhep ortaya çıkmıştır. Dünya nüfusunun %24'ünü Hristiyanlar oluşturmaktadır. Hristiyan dinine inanan insanların %50'si Katolik mezhebine, %30 Protestan mezhebine %17'si Ortodoks mezhebine %3'ü ise diğer Hristiyan mezheplere inanmaktadır (Bozkurt, 2010: 14).

2.3.2.1. Hristiyan Mezhepler

Lübnan Ortadoğu ülkeleri arasında en çok Hristiyan nüfusa sahip ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortadoğu da yönetsel sistem içerisinde Hristiyanlarında önemli bir söz hakkının olduğu tek ülkedir. Lübnan'da dinlerden çok mezhepler ön plana çıkmaktadır. Hristiyanlık ona inanan insanlar için ortak bir bağ olarak kabul edilse de mezhepler arasındaki fikir ayrılıklarına ve çatışmalara engel olamamaktadır. Lübnan ondan fazla Hristiyan mezhebine ev sahipliği yapmaktadır. Böylece bu farklı ortamda mezhepler arasında çıkabilecek herhangi bir çatışma daha yıkıcı sonuçlar doğurabilmektedir.

Lübnan'ın ev sahipliği yaptığı Hristiyan mezhepler; Marunî Katolikler, Ermeni Katolikler, Roman Katolikler, Suriye Katolikler, Rum Katolikler, Rum Ortodokslar, Suriye Ortodokslar, Ermeni Ortodokslar, Protestanlar, Yakubiler, Nasturiler, Keldaniler olarak sıralanmaktadır (Winslow, 1996: 290).

2.3.2.1.1. Marunîler

Marunîlerin kökeni Suriye bölgesinde 5. yüzyılda yaşamış Aziz Marun'a dayanmaktadır. Aziz Marun'un vefatının ardından kabrinin etrafında bir manastır kurulmuş ve Marunî cemaati oluşmuştur. Zamanla bu cemaat daha genişlemiş ve doğu kiliseleri ile fikir ayrılığı yaşamıştır (Wolff, 2006: 1199). Hatta zaman zaman doğu kiliseleri ile çatışmaya girmişlerdir. 1400'lü yıllarda ise Katolikliği kabul ettiklerini açıklamışlardır (Tümer ve Küçük, 2002: 315).

Zamanla bölgede yalnız kaldıklarını düşünerek Lübnan'ın dağlarına göç etmişleridir. Uzun yıllar boyunca bu topraklarda yaşayan Marunîler birçok devletin bölgede hâkimiyet kurmasına rağmen bölgede manastırlarını inşa etmişlerdir. Karşılaştıkları müsamahalı muameleler Marunîlerin inanışlarını bugüne kadar koruyarak gelmesini sağlamıştır. Yaklaşık 1.5 milyon nüfusa sahip oldukları düşünülen Maruniler, Lübnan, Suriye ve Mısır gibi birçok ülkede yaşamlarını sürdürmektedir (Taşpınar, 2003: 72).

Marunîler Lübnan'ın en eski sakinleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Lübnan'da önemli bir güce sahip olan bu topluluk Lübnan'ın diğer sakinleri ile zaman zaman çatışma yaşamaktadır. Tarihte Marunîler Lübnan'ın en etkin grubu olarak yer almıştır. Osmanlı döneminde 242.000 nüfusa sahip

oldukları düşünölen bu topluluk, Lübnan nüfusunun %59'unu oluşturmaktaydı. Fakat Osmanlı'nın ardından Fransız hâkimiyetiyle birlikte Suriye'den bazı toprakların Lübnan'a katılmasıyla birlikte bu oranda büyük bir düşüş yaşanmıştır (Zamir, 1988: 98).

Lübnan'da ilk ve tek olarak yapılan 1932 nüfus sayımlarına göre Marunîler 227.000 civarındaki nüfusu ile ölkö nüfusunun %29'unu oluşturmaktaydı. İç savaşın ardından ise 356.000 civarında nüfusa sahip oldukları tahmin edilen Marunîlerin toplam nüfusun %16'sını oluşturduğu hesaplanmıştır (Collelo, 2003: 77). Marunîler bugünün Lübnan'ında Hristiyan mezhepler arasında en etkili ve güçlü topluluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. İç savaşın ardından daha çok güç kaybeden Marunîler, ölkedeki ticari ve siyasi alanlarda etkinliklerini sürdürmektedirler (Köse, 2006: 16). Yazı dili olarak Süryaniceyi tercih eden Marunîler, dini ritüelleriyle ilgili kitaplarında Arapçayı tercih etmektedirler (Tümer ve Küçük, 2002: 316).

Hristiyan mezhepleri arasında en kalabalık topluluk olan Marunîler, ilk önce Lübnan'ın bir kısmına yerleşmiş ve ardından tüm Lübnan'a dağılmışlardır. İlk önce Ortodoks Kilisesine bağlı olan Marunîler, Haçlı akınlarıyla birlikte Roma ile resmi ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin ardından Marunîler Katolik Fransiskan misyonerlerinin Katolikleştirme çabaları ile karşılaşmıştır. Memlüklü devletin Lübnan coğrafyasına hâkim olmasının ardından Marunîler ile Roma arasındaki doğrudan iletişim sekteye uğramıştır. O dönemde Fransiskan misyonerlerinin kurduğu Franciscan Custodia Terrae Sanctae isimli kuruluş Marunîler ile Roma arasında etkileşimi sürdürmüştür. Papa IV. Eugene'nin Ortodoksları Katolikliğe döndürmeye çalışmıştır (Salibi, 1991: 154).

Marunîler Osmanlı döneminde gittikçe güç kazanmıştır. Büyük topraklara sahip olan Dürziler, Marunîlerden iş gücü olarak faydalanmışlardır. İpek üretiminin önemli bir ekonomik gelir olduğu bu zamanda Marunîlerin ticari etkinlikleri artmaya başlamıştır. Osmanlı döneminde Mısır'ın Lübnan topraklarını işgal etmesi Dürziler ile Marunîler arasında kanlı çatışmalar başlamıştır. Böylece Hristiyanlar göç etmeye başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar bu göç hareketleri artarak devam etmiştir. Savaşın ardından Lübnan toprakları Fransız hâkimiyeti altına girmiştir. Fransa bu topraklarda Büyük Lübnan Devletini kurmuştur. Suriye'den bazı toprakların Lübnan'a eklenmesiyle birlikte Marunîlerin %59'luk nüfus oranları %32'ye gerilemiştir. Lübnan Marunîleri kendilerini temsil etmek adına Falanjist partisini kurmuş ve bu partinin askeri uzantısı olan Lübnan Güçleri'ni desteklemişlerdir. İç savaşın ardından imzalanan Taif anlaşmasıyla Marunîler birçok alanda güçlerini yitirmişlerdir (Zamir, 1988: 99).

Marunîler iç savaşın ardından politik güçlerini kaybetmelerine rağmen ekonomik anlamda ölkedeki güçlerini korumaktadırlar (Armajani ve Ricks 1986: 291). Lübnan politik sisteminde Cumhurbaşkanlığı görevini elinde tutan Marunîler ölkede hala kilit rol üstlenmektedirler. Günümüzde ise Marunîler Lübnan'da yaşanan gergin siyasi süreçte sahip oldukları güçleri ellerinde

tutmaya çalışmaktadır. Farklı gelişmelerle yüzleşmek zorunda kalan Lübnan halkı ve Marunîlerin geleceği belirsizlikler içinde devam emektedir. Marunîler Ulusal Pakt geleneğine bağlı olarak Cumhurbaşkanlığı makamını ellerinde bulundurmaktadır. Fransızların Osmanlı döneminden başlayan Lübnan müdahalesi, Marunîlerin politik anlamda önemli konumları elde etmelerini sağlamıştır (Zamir, 1978: 129). Maruniler Lübnan nüfusunun ikinci büyük mezhepsel topluluğudur.

2.3.2.1.2. Rum Ortodokslar

Bazı kaynaklara göre Rumlar Lübnan nüfusunun %11'ini oluşturmaktadır (Kor, 2006: 11). Rumlar Marunîlerin ardından Lübnan'da yaşayan diğer önemli Hristiyan topluluktur. Bu topluluk Ortodoks Rumlar ve Katolikler Rumlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğu Kilisesine bağlı olan Rum Ortodokslar, Batı kilisesinin evrenselliğini kabul etmemektedirler. Bunun yanı sıra peygamberlerin bile hata yapabileceğine inanırken Papa'nın yanılmazlığını reddetmişlerdir (AbuKhalil, 1989: 43).

Rum Ortodoks topluluğu genellikle Lübnan'ın köylü kesimini oluşturmaktadır. Lübnan'da yaşayan burjuvazi kesim bu topluma daha az hükmetmiştir. Böylece Ortodoks Rumlar daha rahat ortamda yaşamlarını sürdürmüştür. İç savaşın ardından Ortodoks Rumlar daha hızlı bir şekilde şehirleşmeye başlamış ve ticarete söz sahibi olmuşlardır.

Lübnan'ın daha çok Kuzey kesimlerine yerleşen bu topluluk eğitim gibi birçok alanda kendilerini geliştirmişlerdir. Ortodoks Rumlar Arap kimliklerini diğer Hristiyanlara oranla daha ön planda tutmuşlardır. Böylece bu durum Rum Ortodokslara Hristiyanlar ile Arap ülkeleri arasındaki etkileşimi sağlama imkânı sağlamıştır (Collelo, 2003: 69). Lübnan Rum nüfusunun %50'den fazlası Ortodoks mezhebine tabidir. Bu topluluğun toplam nüfus içindeki oranı ise %6 olarak tahmin edilmektedir (Prados, 2007: 3).

Rum Ortodoks nüfusu Hristiyanlar arasında Marunîlerin ardından gelen en kalabalık mezhep topluluğudur. Rum Ortodokslar Lübnan'da yaşayan Hristiyan toplum arasında olmasına rağmen siyasi anlamda Hristiyan kimliğiyle hareket etmemiştir. Ülkede Hristiyan bir topluluk olan Marunîlerin gücünü kırmak amacıyla Marunî karşıtı politika izlemiştir. Marunîler bölgede ortaya çıkan ve artan Arap milliyetçiliğine karşı duruş sergilerken Rum Ortodokslar bu yönde atılan adımları desteklemiştir.

Bu yönde 1932-1949 yılları arasında Arap milliyetçiliğini savunan Suriye Sosyal Ulusal Partisi'nin liderliğini Rum Ortodoks Antun Halil Sa'ada yapmıştır. Fransa'nın Lübnan'ı hakimiyet altına almasının ardından oluşan Maruni etkisi Rum Ortodokslar tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır (Pipes, 1990: 42).

Rum Ortodokslar Lübnan'ın Şûf, Kura, Metn ve Garb gibi köylerinde Sünnilerle içi içe yaşamaktadırlar. Arap milliyetçiliğini destekleyen Rum Ortodokslar Lübnan'ın eğitim seviyesi yüksek mezhepsel topluluğudur. Buradan elde ettiği avantaj ile Lübnanlı Hristiyanlarla Arap dünyası arasında iletişimi sağlamaktadırlar (Şöhret, 2012: 99).

2.3.2.1.3. Rum Katolikler

Lübnan'da Marunîlerin ardından ikinci büyük Uniate topluluğu olan Rum Katolikler, kendileri gibi Uniate topluluk olan Marunîlerle sıkı ilişkiler kurmaktadır. Katolik Rumlar bankacılık ve ticaret alanlarında etkin bir rol oynamaktadır.

Katolik Rumlar iç savaş döneminde Ketaib ve Ulusal Liberal parti koalisyonuna destek vermiştir (Goria, 1985: 227). Günümüz Lübnan'ında Katolik Rumlar genelde Beyrut, Sidon ve Zahle gibi şehirleşmiş bölgelere yerleşmişlerdir. Eğitim seviyeleri diğer topluluklara kıyasla daha yüksek olan bu topluluk Katolik Rum kimliklerini ön planda tutmaktadırlar. Rum Katolik grubu 18. yüzyılda Rum Ortodoks Kilisesinden ayrılmıştır. Dini ibadetlerinde Arapça dilini kullanmaktadırlar. Marunîlere kıyasla eski geleneklerine daha fazla sahip çıkan Katolik Rumlar, Bizans'tan kalan bazı usulleri de devam ettirmektedirler (Collelo, 2003: 68).

Lübnan'da Katolik deyince akla gelen ilk topluluk Rumlardır çünkü Marunîler için Katolik kimliğinden çok Marunî kimliği ön plandadır. 1986 yılında 72.000 nüfusu ile Lübnan nüfusunun %3'ünü oluşturduğu tahmin edilen Rum Katoliklerin bugün ki nüfusu 200.000 bin civarında nüfusu %5'lik oranı oluşturduğu düşünülüyor (AbuKhalil, 1989: 44).

2.3.2.1.4. Ermeni Ortodokslar

Lübnan'da yaşayan ikinci büyük Ortodoks topluluğudur. Genellikle Beyrut'ta ve Bekaa vadisinde yaşamaktadırlar. Bu topluluk 1940'lı yıllarda mezhebik bir toplum olarak kabul edilmiş ve parlamentoda temsil hakkı kazanmıştır. Ermeni toplumu Lübnan'daki siyasi faaliyetlerini Taşnak Partisi ile yürütmüştür. Bu toplum iç savaşta Hristiyan güçlerle savaşmamıştır. Kısaca Ermeni Ortodoks toplumu Lübnan'daki iç savaşta herhangi bir tarafa yer almamıştır (Schahgaldian, 1979: 152).

Ermeni ulusunda milli kimlik ile din unsurları iç içe geçmiştir. Milliyet ve din aynı şeyler olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı Ermeni Kilisesi Milli Kilise olarak tanımlanmıştır. Böylece Ermeni kelimesini duyulduğunda akla Ermeni Kilisesi gelmektedir (Küçük, 2009: 12). Aziz Gregorius yürüttüğü çalışmalarla birlikte Ermeni Kilisesinin tarihini başlatmıştır. Gregorius'un 3. yüzyılda ortaya çıkmasıyla birlikte Ermeni Kilisesi tarihi başlamıştır (Atiya, 2005: 345).

Ermeni Ortodoks Kilisesi 6. yüzyılda Hz. İsa'nın (a.s.) sadece ilahi tabiatı bulunduğunu kabul etmiştir (Collelo, 2003: 70).

Ermeni toplumunun %90'ı Ortodoks, %7'si Katolik %3 ise Protestan'dır. Gregoryen mezhebi sadece Ermenilere özgüdür. Ermeni Kilisesinin Beyrut ve Ecmiyazin'de iki katolikosluğu; İstanbul ve Kudüs'te ise iki patriği faaliyet göstermektedir (Küçük, 2009: 139). Ermeni toplumu Beyrut'ta ve Beyrut'un kuzey kesimlerinde yaşamaktadırlar. Lübnan Ermenileri ticari zekâlarıyla bilinmektedirler. Bu özelliklerinden dolayı Lübnan ekonomisinde etkin bir rol oynamaktadırlar. Siyasi açıdan bakıldığında ise birlikteliği arttırıcı politikalar izlemektedirler (AbuKhalil, 1989: 46). Arapların ardından etnik bakımdan en kalabalık nüfus Ermenilere aittir. Ermeniler 200-250 bin nüfusu ile Lübnan nüfusunun %6'sını oluşturmaktadır (Prados, 2007: 3).

2.3.2.1.5. Ermeni Katolikler

Ermeni Katolik toplumu 1740 yılında Uniate bir kilise haline gelmiştir. Ermeni Katolikler Ortodoks Kilisesinden koparak oluşturulmuştur. Bundan dolayı ilk dönemlerde Katolik Ermeniler Ortodoksların baskılarıyla karşılaşmıştır (Şöhret, 2012: 100). Sahip oldukları az nüfus ve güçten dolayı Lübnan idari yapısında etkin bir varlık gösterememişlerdir. Lübnan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Ermeni Katoliklerde diğer topluluklar gibi Lübnan meclisinde temsil edilme imkânı bulmuştur.

Ermeni toplumu Batı Kilisesinden çok Doğu Kilisesi ile münasebet yaşamıştır. Ermeniler zaman zaman batı kilisesiyle yakınlaşma yaşamış olsa dahi, misyonerlerin faaliyetleri Ermeniler tarafından Ermeni Kilisesinin değerini azaltmaya yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır. Böylece birleşme ve yakınlaşma girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Çok az bir Ermeni kesim Katolikliğe ve Protestanlığa geçmiş olsa dahi büyük bir kısmı doğu kilisesine bağlılığını sürdürmüştür (Atiya, 2005: 333). Katolik Ermeni nüfusu az olmasına karşın Lübnan Anayasası tarafından tanınmış temsil hakkına sahip bir mezhebik gruptur.

2.3.2.1.6. Roman Katolikler (Latinler)

Batı kilisesine bağlı olan Roman Katolikler Lübnan nüfusunun %1'lik kısmından azını oluşturmaktadır. Roman Katolikler, diğer Katolik mezhep topluluklarından ayırmak amacıyla Latin olarak isimlendirilmiştir. Diğer Katolik gruplar gibi Papanın yanılmazlığına inanırlar (Collelo, 2003: 68).

2.3.2.1.7. Diğer Hristiyan Topluluklar

Bazı Hristiyan topluluklar Lübnan'da çok az denilecek kadar nüfus oranına sahiptir. Bunlar; Asuriler, Nesturiler, Protestanlar ve Suriye Ortodoksları şeklinde sıralanabilir. Bu Hristiyan mezheplerden Nesturiler yaradılış görüşüyle ilgili olarak, Tanrısal ve insani yönlerin tek bedende değil de iki farklı vücutta meydana geldiğine inanılır. Asuriler, Nesturi Kilisesinden ayrılarak oluşturulmuştur. Protestanlar, İngiliz ve Amerikalı misyonerler aracılığıyla bu mezhebini seçmişlerdir. Çoğunlukla Beyrut'ta yaşamlarını sürdüren bu topluluk Lübnan nüfusunun %1'inden azını oluşturmaktadır. Jacobitler olarak adlandırılan Suriye Ortodoksları ise sadece bir kutsal varlık olduğuna inanırlar. Nüfus oranları çok az olduğundan dolayı birçok alanda söz sahibi değillerdir (AbuKhalil, 1989: 69-70).

2.3.3. Diğer Topluluklar

Lübnan'da yaşayan diğer gruplar büyük kentlerde çoğunluk sağlayamamıştır. Toplamda 80 bin civarında Yakubi, Asuri, Latin Katolik, Protestan ve Kıpti bulunmaktadır. Bunlar dışında az sayıda Yahudi ve İsmaili vardır.

2.4. Lübnan Siyasi Tarihi

Lübnan'daki güncel gelişmeleri daha iyi okuyabilmek adına ülke tarihinin incelenmesi gerekmektedir. Lübnan'da yaşayan toplumların arasındaki ilişkiler eski tarihlere dayanmaktadır. Ülke için hayati bir öneme sahip olan toplumsal ilişkiler tarih boyunca farklı biçimlerde şekillenmiştir.

2.4.1. Fenikeliler'den Osmanlı İmparatorluğu'na

Fenikeliler günümüz Lübnan coğrafyasında yaşamlarını sürdüren, alfabeyi icat eden ve böylece yazı dilinin oluşmasını sağlayan bir kavimdir. Tarihçiler bu halkı denizci ve tüccar olarak tanımlamıştır. Fenikeliler yaşadıkları toprakları Kenan kendilerini Kenani olarak tanımlamışlardır.

Fenikeliler Akdeniz'in çeşitli kıyılarında koloniler kurmuş ve ince keten, kereste gibi bazı maddeleri ihraç ederek zenginleşmişlerdir. Fenikeliler Akdeniz sahil şeridinde kurmuş olduğu koloni sistemi ile git gide daha çok zenginleşmiştir. Bu zenginlik aynı bölgede kurulan Asur Krallığı'nın dikkatini çekmiştir. Asurlular çeşitli yöntemlerle Fenikelileri hâkimiyeti altına almıştır (Khalaf, 2000: 502).

Persler M.Ö 538 yılında Fenike'yi hâkimiyeti altına almıştır. Perslerin ardından ise M.Ö. 64 yılında Roma egemenliğine giren bölge Roma'nın dağılmasının ardından Doğu Roma'ya

bırakılmıştır.634 yılında Hz. Ömer ile Bizans arasında yapılan Ayn Dara savaşı ile Lübnan toprakları İslam İmparatorluğu egemenliğine geçmiştir. Müslümanların ardından Haçlı seferleri ile bu topraklar üzerinde Latin Krallığı kurulmuştur. Harçlıların bölgeden ayrılmasının üzerine Bölge hâkimiyeti Memlûklülere geçmiştir. 1516 yılında Memlûklüler ile Osmanlı İmparatorluğu arasında Merc-i Dabık savaşı çıkmıştır. Savaşın sonucunda ise bölgedeki Memlûklü hakimiyetine son verilmiştir. Böylece Lübnan'da 400 yıl sürecek Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır (Yurtsal, 2006: 38).

Memlûklüler'in egemenliğine son verdiği Asaflar Beyliği, Osmanlı tarafından desteklenmiş ve bölgede yeniden hâkim olmaları sağlanmıştır. 1593 yılında ise bu topraklar II. Fakir-al Din tarafından Cebel-Dürüz Emirliği'ne bağlanmıştır. Böylece Lübnan dağı olarak isimlendirilen emirlik ortaya çıkmıştır (Salibi, 1991: 154).

Osmanlı bu bölgeyi egemenliğine kattıktan sonra idari olarak birçok düzenleme yapmıştır. Bu düzenlemeler Osmanlı hakimiyeti boyunca devam etmiştir. Osmanlı sırasıyla Emirlik, iki kaymakamlık ve mutasarrıflık sistemlerini Lübnan'da uygulamıştır.

Lübnan'ın Osmanlı hakimiyetine girmesi için ona destek veren Maanoğulları Hanedanlığı Osmanlı imparatorluğu tarafından ödüllendirilmiştir. Maanoğulları hanedanlığı birçok hanedanlığı bünyesine katarak Cebel el-Duruz emirliğini kurmuştur. Kurulan bu emirlik vergilendirilmiş ve iç işlerine karışılmamıştır (Salibi, 1993: 5-7).

Maanoğulları emirliği genişlemeye başlayarak zamanla daha güçlenmiştir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu emirliğin genişlemesini hoş karşılamamıştır. Böylece Maanoğulları emirliği çöküş dönemine girerek son bulmuştur. Dürzi Maanoğulları hanedanlığının ardından bölgede yaşayan dürzi gruplar arasında mücadele ortaya çıkmıştır. Yemenit ve Kaysit olarak adlandırılan iki rakip grup ortaya çıkmıştır. Ülkenin kuzeyinde yaşayanlar için Kaysit , güneyindekiler için ise Yemenit isimleri kullanılmıştır. Yemenit grup Osmanlı tarafından desteklenmesine rağmen Kaysit hareketi tarafından yenilgiye uğramıştır. Böylece Kaysit hareketinin lideri olan Şahap ailesi emirliği ele geçirmiştir (Acar, 1989: 7). Dürzilerin aralarında vermiş olduğu iktidar yarışı Marunîleri bölgede güçlendirmiştir.

Lübnan'da hâkimiyet sağlayan Şahap ailesi, 1832 yılında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile ittifak kurmuştur. Böylece Mısır Lübnan topraklarında hâkimiyet kurmuştur. Bu durum Dürzileri rahatsız ederek Şahap emirliği ile olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Lübnan'da yaşayan Dürzi toplumunun gençlerini ordusuna katma isteği Dürzilerin ayaklanmasına neden olmuştur. İbrahim paşa bu Dürzi ayaklanmasını bastıramayıp, Şahap Hanedanlığının Emiri II. Beşir den yardım talep etmiştir. Yardımlarla birlikte Dürzi ayaklanması bastırılmıştır.

Osmanlı'nın zayıflığını fırsat bilen İngiltere Dürzileri, Fransa ise Mısır ve Lübnan'da yaşayan Marunî topluluğunu desteklemiştir. Mısır valisinin Lübnan'ı silahsızlandırma planı tüm topluluklar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Böylece Lübnan toplumu hep beraber isyan etmiştir. Fakat bu isyanda İbrahim Paşa tarafından bastırılmıştır. Bu gelişmelerin ardından İngiltere ve Avusturya güçleri Lübnan'a çıkartma yapmıştır. Mısır güçleri yenilmiş ve II. Beşir dönemi bitmiştir. Osmanlı İmparatorluğu 1840 yılında II. Beşir yerine III. Beşir'i atamıştır (Acar, 1989: 12).

Dürzi toplumu II. Beşir döneminde birçok yönden kayıp yaşarken Maruniler gittikçe güç kazanmıştır. Bu durum 1841 yılında iç savaşa neden olmuştur. 1842 yılında ise Osmanlı Şahap Emirliğine son vermiştir. Şahap ailesinin yerine askeri başarılarıyla ünlü Ömer Paşa getirilmiştir (Kevser, 2008: 130).

Şahap emirliğinin de son bulmasının ardından idari olarak yeniden yapılanma gündeme gelmiştir. Böylece iki kaymakamlık sistemi kabul edilmiştir. Bu sisteme göre Lübnan kuzey ve güney olarak iki yönetsel bölgeye ayrılacaktır. Kuzey bölgesi Maruni kaymakam güney bölgesi ise Dürzi bir kaymakam tarafından yönetilmiştir.

Maruniler tarafından haksızlığa maruz kaldıklarını düşünen Grek Ortodokslar Marunilerden ayrı başka bir kaymakamlık talep etmişlerdir. Bu durum Maruniler tarafından hoşnutsuzluk ile karşılanmıştır. Marunî Kaymakam Haydar Abullam Grek Ortodokslara karşı Marunileri kışkırtmıştır (Salibi, 1993: 82). Bu ortamda 1860 yılında 4 Dürzi'nin Hristiyanlar tarafından öldürülmesinin ardından Hristiyanlar ile Dürziler arasında iç savaş ortaya çıkmıştır. Dürziler bu savaşta baskın gelmiştir. Ayrıca savaş Lübnan dışına sıçramış çevre ülkelerde de Hristiyanlar öldürülmüştür (Ülman, 1966: 37).

İç savaş bir yıl sürmüş ve Avrupalı güçler ile Osmanlı tekrar bir araya gelerek iç karışıklığı sonlandırmak adına Mutasarrıflık denilen idari düzeni getirmişlerdir. Böylece Lübnan Osmanlı tarafından atanan ve bir Osmanlı vatandaşı olan Katolik Hristiyan tarafından idare edilecektir. Mutasarrıfın yanı sıra 12 kişilik bir konsey yönetime yardımcı olacaktır. Bu konsey 1 Grek Katolik, 1 Şii, 1 Sünni, 2 Grek Ortodoks, 3 Dürzî ve 4 Marunî'den oluşacaktır (Acar, 1989: 18).

Mutasarrıflık döneminde Lübnan'da yaşayan mezhepsel gruplar arasında yumuşama yaşanmış ve ekonomik bir hareketlilik oluşmuştur. Önceki idari düzenlemelerle birlikte güç kaybeden Dürziler Mutasarrıflar ile iyi ilişkiler kurmuştur. Fakat Maruniler Hristiyanlıktan çok Maruni milliyetçiliğini savunmuş ve Mutasarrıflar ile ilişkilerini geliştirememişlerdir. Bu dönemde Lübnan, en uzun barış dönemini yaşamıştır.

1889 yılında artan milliyetçilik akımlarıyla birlikte Lübnan'da Arap milliyetçiliği ortaya çıkmıştır. Hristiyan ve Müslüman Arapların benimsediği bu milletçilik akımı, Osmanlı'ya karşı

çıkma düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Fakat dönemin padişahı II. Abdülhamit Pan-İslamizm fikrini benimsemiş ve bu durum Müslümanların Arap milliyetçiliğini benimsemesini engellemiştir. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı çıkmış ve Osmanlı İmparatorluğunun yenilmesinin ardından Osmanlı hâkimiyeti altında kalan bölge toprakları İngiltere ve Fransa arasında paylaşılmıştır.

Fransa, 1917 yılında Suriye’de Merkez Komitesi’nin kurulmasını sağlamış ve bu Arap hükümeti Osmanlı’nın Suriye’den çekildiği 1918 yılından Büyük Suriye Devleti kurulana kadar (1920) Lübnan ve Suriye’yi idare etmiştir (Odeh, 1986: 82).

2.4.2. Fransız Manda Yönetimi Dönemi

Birinci Dünya Savaşı’nın ardından 1920 yılında Büyük Suriye deklarasyonu ilan edilmiştir. Böylece Lübnan ve Suriye’deki Osmanlı hâkimiyeti sona ermiş, Fransa bu toprakların yeni hâkimi olmuştur. Fransa Büyük Suriye devletini dört yönetsel parçaya ayırmıştır. Bunlar Büyük Lübnan, Şam, Halep ve Lazkiye’dir (Akarlı, 1993: 101). Fransa aynı yıl içinde Büyük Lübnan Devleti’nin kurulduğunu ilan etmiştir. Bununla birlikte Suriye’den alınan bazı topraklar yeni kurulan Büyük Lübnan devletine eklenmiştir.

1926 yılına gelinde ise Lübnan Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Cumhuriyetle birlikte Lübnan’da anayasa kabul edilmiştir. Bu anayasaya göre Cumhurbaşkanlığı ve yasama organları oluşturulmuştur. Yasama organları dört yıllığına seçilmiş Temsilciler Meclisi ve altı yıllığına seçilen, bazıları ise Cumhurbaşkanı tarafından atanan Senato olarak düzenlenmiştir. Anayasa üzerinde 1927 ve 1929 yıllarında değişiklikler yapılmıştır. 1927 yılında Senato kaldırılırken 1929 yılında Cumhurbaşkanının görev süresi 6 yıla uzatılmıştır (Acar, 1989: 26).

Fransız manda yönetimiyle birlikte Marunîler önemli kademelerde görev almıştır. Bu durum Müslümanlar tarafından eleştirilmiş ve Suriye’ye bağlanma düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Müslümanlar ve Marunîler arasında krizler yaşanmaya başlamıştır. Bundan dolayı Fransa bu krizleri çözebilmek adına Grek Ortodoks Charles Dabbas’ı Cumhurbaşkanı adayı olarak göstermiştir. 1926 yılında yapılan seçimleri Dabbas kazanmıştır. Dabbas’ın desteğiyle Şii Müslüman Muhammed el-Cisr 1926-1932 yılları arasında Meclis başkanlığı görevine getirilmiştir (Acar, 1989: 28).

Başbakanlık görevini 1927 yılından 1929 yılına kadar Şeyh Bishara Huri 1929 yılından 1932 yılına kadar ise Emille Edde üstlenmiştir. Edde Fransa taraftarı, Müslüman karşıtı bir politikası izlerken Huri Dürzi ve Müslüman gruplarla işbirliği içinde olunmasını savunmuştur. Edde Ulusal Blok’un Huri ise Anayasal Blok’un öncülüğünü üstlenmiştir. 1932 yılında bu iki blok arasında rekabet artmış ve her ikisi de Cumhurbaşkanlığı için aday olmuştur. Fakat daha sonrasında ikisi de adaylıktan çekilmiş ve Muhammed el-Cisr Cumhurbaşkanlığı için aday olmuştur.

Bu gelişmeler Fransa tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmış ve Anayasa askıya alınarak, meclisin feshedildiğini açıklanmıştır. Dabbas 1933 yılında Cumhurbaşkanlığını bırakmıştır. 1934 yılında Anayasa yeniden yürürlüğe konulmuş ve Meclis'in seçileceği ilan edilmiştir. 1935 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin duyulmasının ardından Edde ve Huri rekabet etmeye başlamıştır. Edde 1935 yılında yapılan seçimi 1 oy fazla alarak kazanmıştır (Acar, 1989: 28-29).

1936 yılında Huri yeni bir muhalefet grup oluşturarak Manda rejiminin kaldırılmasını savunmuştur. Aynı yıl Halk Cephesi Fransa'da iktidara gelmiş ve Edde hükümeti ile Lübnan'ın bağımsızlığını tanınacağı konusunda anlaşmışlardır. Bunun yanı sıra Lübnan'da yaşayan tüm mezhepsel grupların ülkede eşit bir şekilde temsil edileceği konusunda anlaşmışlardır (Coban, 1985: 66). Böylece Edde önceden yönetimden uzaklaştırdığı Müslüman devlet adamlarını tekrar yönetime katmıştır. Edde Sünni Abdab'ı başbakanlığa getirmiş ve Cumhurbaşkanı'nın Marunî, Başbakanın Sünni olması geleneğini başlatmıştır.

1939 yılında İkinci Dünya Savaşı başlamış ve Lübnan halkı birçok problemle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Edde hükümetine karşı ayaklanmalar başlamıştır. Fransız Yüksek Komiserliği ise savaşı gerekçe göstererek Meclis'i feshedip anayasayı tekrar askıya almıştır. 1941 yılında ise Edde ve Sünni Başbakan Bayhum görevlerinden istifa etmişlerdir (Acar, 1989: 31).

1942 yılında İngiliz ve Fransız güçler Lübnan ve Suriye'yi işgal etmişlerdir. 1943 yılında Anayasa tekrar yürürlüğe girmiş ve Edde'nin yerine Eyüp Tabit atanmıştır. Tabit yapmış olduğu düzenlemelerin ardından Dürzi ve Müslümanlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bunun ardından Tabit görevden alınarak yerine Petro Tred atanmıştır. 1943 yılında seçim yapılmış ve Huri'nin öncüsü olduğu Ulusal Pakt seçimlerden galip çıkmıştır. Huri öncülüğündeki bu pakt Fransız mandasını sonlandırmak için çabalamıştır. Aynı yıl içerisinde bir araya gelen meclis Anayasa'da yer alan manda rejimine dair tüm maddeleri kaldırmıştır. Böylece Lübnan Bağımsızlığını kazanmıştır (Acar, 1989: 33).

2.4.3. Bağımsızlık Dönemi

Lübnan 1943 yılında tam bağımsızlığını elde ederek bağımsız dünya devletleri arasına katılmıştır. Bağımsızlığının ardından Huri görevine devam ederek Arap ülkelerle ilişkilerini geliştirmiştir. 1945 yılında Arap Ligi ve Birleşmiş Milletlere üye olmuştur (Gordon, 1983: 20).

Huri döneminde Müslümanlar önemli görevlere getirilmiştir. Fakat Emniyet ve Ordu gibi kurumlarda Hristiyanlar baskın gelmişlerdir. 1947 yılında yapılan seçimlerin ardından Lübnan Meclisi Huri'nin tekrar Cumhurbaşkanı olabilmesi için anayasal değişiklikler yapmıştır. Bu durum ülkedeki muhalefetin tepkisine yol açmıştır (Acar, 1989: 35). Bunun yanı sıra 1948 yılında İsrail devleti kurulmuş ve Lübnan halkı bu duruma tepki göstermiştir. Devlet yönetimi Filistin'i

destekleyen açıklamalarda bulunmuştur. Irak, Mısır, Ürdün ve Suriye gibi bazı Arap ülkeleri İsrail'e karşı savaş ilan etmiş ve İsrail bu savaştan galip olarak ayrılmıştır. Savaşın ardından 82.000 Filistinli Lübnan'a göç etmiştir (Winslow, 1996: 96). Bu gelişmelerin ardından Huri'ye karşı oluşturulan Muhalefet grubu güç kazanmıştır. 1951 seçimlerinin ardından Mecliste dengeler değişmiş, Sosyalist cephe olarak adlandırılan gruplaşma Huri rejimine karşı oluşmuştur. Edde taraftarları, İlerici Sosyalist Parti, Şamun Grubu, Falanjist Ketaib Parti, Suriye Miliyetçi Toplumsal Partisi ve Sünni Najda Parti bu grubun içinde yer alan partilerdir (Coban, 1985: 83).

Dönemin Başbakanı Riyad Sulh Ürdün'e yapmış olduğu bir ziyarette suikasta uğrayarak ölmüştür (Mackey, 1991: 72). Müslüman toplum üzerinde büyük bir etkisi bulunan Sulh 'un ölümü, Huri'nin güç kaybetmesine neden olmuştur. Bu gelişmelerden faydalanmak isteyen muhalefet grubu ülkede greve gidilmesini talep etmiştir. Huri ise bu grevlere Ordu'nun müdahalesi ile son vermesini istemiş fakat bu isteği reddedilmiştir. Böylece Huri görevinden istifa etmiş ve yerine Kâmil Şamun meclis tarafından seçilmiştir (Coban, 1985: 83). Şamun ile dönemin Sünni başbakanı Saib Selam farklı görüşleri savunmuştur. Bundan dolayı Başbakan Saib 1956 yılında istifa etmiştir (Goria, 1985: 40).

Selam'ın ardından Sami Sulh göreve getirilmiştir. Şamun 1957 yılında ABD'nin kabul ettiği Eisenhower doktrini onaylamış ve böylece Batı taraftarın bir politika izlediğini göstermiştir. Aynı yıl Şamun, Huri gibi tekrar Cumhurbaşkanı seçilmek amacıyla anayasada değişiklik yapmak istemiştir. Bu gelişmenin ardından Şamun karşıtları Ulusal Cephe olarak adlandırılan grubu meydana getirmişlerdir. Ulusal cephe; Huri'nin Anayasal Blok taraftarları, Sünni Najda Partisi ve Şii Lider Ali Bazzi gibi birçok önemli siyasi lideri kapsamaktaydı. Fakat Şamun ülkede daha çok desteğe sahipti (McGowan, 1989: 23). 1957 yılında yapılan seçimleri Şamun ve taraftarları kazanmıştır. Bunun ardından bazı muhalefet liderleri şiddete başvurmuş ve Lübnan'daki istikrar bozulmuştur. 1958 yılında Mısır, Irak ve Suriye birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Bölgede Pan-Arabizm politikası yayılmıştır (Coban, 1985: 87-89).

Şamun'un tekrar cumhurbaşkanı seçilebilmesi için Mecliste oturum düzenlenmesi planlanırken, solcu bir gazeteci olan Nasib El-Matni'nin öldürülmesi ülkede karışıklığa neden olmuştur. Haziran ayında ülkedeki kargaşa daha büyümüş, Suriye'nin Sovyetler Birliğinden silah alarak Müslümanlara dağıttığı iddiası ortaya çıkmıştır (Salibi, 1993: 20).

Ülkedeki kargaşadan dolayı daha zayıflayan Şamun yönetimi ABD'den yardım talep etmiştir. Şamun' un bu talebi ABD'nin 14.000 askerini Lübnan'a sokmasıyla karşılık bulmuştur (Stocker, 2016: 6). Ülkede yaşanan kargaşa sonlanırken, yönetsel kriz ortaya çıkmıştır. Meclis Eylül ayında görev süresi dolan Şamun' un ardından dönemin ordu komutanı Fuad Şahap'ı Cumhurbaşkanlığına getirmiştir.

Şahap ülkedeki kaosu sonlandırması için Müslümanlara yönetimde yer verilmesi gerektiğini savunmuş ve bu yönde bazı atamalar yapmıştır. Şamun döneminde ABD'den gelen askerler Şahap döneminde Lübnan'dan geri çekilmiştir. Lübnan'da 1960 yılında seçim yapılmış ve Şahap bu seçimlerden güç kazanarak çıkmıştır. Saib Selam'ı ise Başbakanlık görevine atamıştır (Coban, 1985: 95). Sonraki dönemlerde Selam ile Şahap arasında ordunun ülkedeki rolü bir birçok konuda fikir ayrılığı yaşamış ve bu Selam'ın istifası ile sonuçlanmıştır. Selam'ın ardından Reşid Karami başbakan olarak atanmıştır (Acar, 1989: 39).

1964 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmış ve Şahap'a karşı Charles Helu seçilmiştir. 1964-1967 yılları arasında Lübnan en iyi dönemlerini yaşamıştır. Arap liderler ve zenginleri bu dönemde Lübnan bankalarına yatırım yapmışlardır. Böylece ülkede giderek daha gelişmeye başlamıştır. Helu döneminde Lübnan İsrail ile Arap devletleri arasında 1967 yılında gerçekleşen savaştan kötü bir şekilde etkilenmiştir. Birçok Filistinli ülkeye yerleşmiş ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün etkisi ülkede daha çok hissedilmiştir (McGowan, 1989: 25). Hatta FKÖ Lübnan'ı Filistin'i destekleyenler ve desteklemeyenler olarak ikiye bölmüştür.

1967 Arap-İsrail savaşının ardından Filistinli gerillaların Lübnan'a sığınmasından dolayı İsrail Beyrut Uluslararası Havaalanı'na saldırı düzenlemiştir. Bu saldırı ülkede 1973 yılına kadar sürecek hükümet krizine sebep olmuştur. Filistinli gerillaların neden olduğu bu yıkım Lübnan ordusu ile gerillaların karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Böylece ülkede Filistin krizi gittikçe daha derinleşmiştir.

Filistin direnişi sonraki süreçte meşru kabul edilmiştir. 1970 yılında yeni bir Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştır. Şahabist İlyas Sarkis ile Süleyman Faranjiye cumhurbaşkanlığı için çalışmış ve Süleyman Faranjiye bir oy farkla galip gelmiştir (Baaklini, 1976: 185).

Franjiye'nin seçilmesinin ardından Sünni Saib Selam hükümeti kurmak adına göreve getirilmiştir. Daha muhafazakâr bir politika izleyen Franjiye Filistin'i destekleyen gruplara karşı daha katı davranmıştır. 1970 yılında Ürdün'de gerçekleşen kara eylül olayı bağli olarak Filistinli gerillalar Lübnan'daki etkinliklerini daha da arttırmıştır (Odeh, 1986: 196). Bundan dolayı İsrail 1973 yılında Lübnan'da bulunan Filistin kamplarına saldırılar düzenlemiştir. Bu gelişmelerin ardından Selam Başbakanlık görevinden istifa etmiş ve yerine Âmin El-Hafız atanmıştır. Filistinli beş gerillanın yanından patlayıcı dolu bir bavul Lübnan askeri güçleri tarafından yakalanmış ve bu Lübnan ordusu ile Filistinlilerin tekrar karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Lübnan ordusu Filistin kamplarını kuşatmış ve çatışmalar başlamıştır. Bu çatışmalar iki tarafında Kahire anlaşmasına uyacağı sözü ile son bulmuştur (Acar, 1989: 63).

Başbakan Hafız aynı yıl içinde istifa etmiş yerine Taki-El Din El Sulh getirilmiştir. 1973 yılında yeni bir Arap-İsrail savaşı patlak vermiş ve sonucunda Filistinliler Lübnan'daki askeri

güçlerini arttırırken Hristiyan gruplar silahlanmaya başlamıştır ve ülkede kaotik bir durum yaşanmıştır. Böylece Sulh istifa etmiş, yerine Reşit El-Sulh getirilmiştir (Odeh, 1986: 202).

2.4.4. İç Savaş Dönemi

1975 yılına gelindiğinde ise ülkedeki kargaşa farklı bir noktaya ulaşmıştır. Ketaib parti lideri Pierre Cemayel Ayn El-Rumana'da katılmış olduğu bir açılış töreninde saldırıya uğraması olayların daha farklı bir boyuta evrilmesine neden olmuştur. Bu saldırıda 2 Falanjist asker ve bir koruma öldürülmüş ve sorumlularının Filistinlerin olduğu iddia edilmiştir (Acar, 1989: 71). Bunun ardından Falanjist güçler Filistinlileri kampa taşıyan konvoyu saldırı düzenlemiş ve 25 kişiyi öldürmüşlerdir (Coban, 1985: 125).

Bu durum devlet yönetiminde krize neden olmuş ve Falanjist Parti'nin dâhil olduğu oluşumların desteklenmeyeceği yönünde resmi karar alınmıştır. Bazı bölgelerde Filistinli güçler ile Falanjist milisler çatışmaya başlamışlardır. Ülkede Karami'nin başbakan olmasıyla birlikte göreceli bir sükûnet yaşanmıştır fakat bu süre zarfında Müslüman ve Hristiyanlar silahlanmaya devam etmiştir. Falanjistler ülkenin doğusunu ve kuzeyini; Filistinliler ise diğer bölgeleri kontrol altına almıştır.

Suriye gibi bölge ülkeleri taraflar arasındaki sorunu çözebilmek adına birçok girişimde bulunmuştur fakat bu girişimler çözümsüz sonuçlanmıştır. Genel olarak Beyrut dışında devam eden çatışmalar, 24 Ekim günü Beyrut oteli ve çevresini kontrol edebilmek için devam etmiştir. Ulusal Cephe ve Falanjistler arasındaki devam çatışmalar Beyrut'un güneyine de sıçramıştır (Kevser, 2008: 94).

Bölge ülkelerinin yanısıra Batılı ülkelerde taraflar arasındaki çatışmayı sonlandırmak amacıyla Lübnan'ı ziyaret etmiştir. 1975-76 yılları arasında gruplar arasında çatışmalar devam etmiş, kısa süreli yaşanan ateşkes dönemlerinde ise gruplar daha fazla silahlanmak amacıyla hareket etmişlerdir. 1976 yılında ise savaş Müslüman-Hristiyan çatışmasından Marunî-Filistinli çatışmasına dönüşmüştür. Marunîler ülkedeki sorunların Filistinlilerin varlığından kaynaklandığını savunmuşlardır. Filistinliler bu sürece kadar Müslüman gruplara yardım ederken artık ilk hedef haline gelmiştir. Böylece Müslüman gruplar Filistinlilere yardım etmeye başlamıştır (Acar, 1989: 79).

Bu doğrultuda Falanjistler 1976 yılında Beyrut'ta bulunan Tal El- Zatar ve Cisir-El Basa kamplarını kuşatmaya başlamıştır. Filistinli gerillalar ile Maruni milis güçleri arasında çatışmalar dünyanın ilgisini çekmiş ve bu süreçte Filistinliler üstünlük kazanmıştır. Suriye duruma müdahale etmiş ve Marunîlere destek vermiştir (Rabil, 2001: 2).

Hafız Esad Müslüman grupların tepkisini önlemek adına Franjiye ile anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma göre Hristiyan ve Müslümanların parlamentoda temsil oranları %50-50 olacak; Başbakan Cumhurbaşkanı yerine parlamento tarafından seçilecek, Cumhurbaşkanı Marunî, Başbakan Sünni ve Meclis Başkanı Şii olacak; Cumhurbaşkanı gibi önemli devlet makamlarının yargılanacağı yüksek mahkeme kurulacak; Yüksek Ekonomik Konseyi oluşturulacak, Müslüman gruplara vatandaşlık hakkı verilmesi; atamalar ve görevlendirmelerde eşitlik ilkesine bağlı kalınacaktır (Kevser, 2008: 96). Arap Ligi ise Arap Caydırıcı Gücü adı altında 30.000 kişilik askeri ülkede konuşlandırmaya karar vermiştir. Buna ek olarak Suriye Lübnan Hükümeti'nin isteği üzere askerlerini ülkede konuşlandırmıştır. 16 Ekim 1976 tarihinde Lübnan da çatışmalar bitmiştir. Bu süreye kadar ülkede 60.000 kişi ölmüş, 300.000 kişi ise yaralanmıştır (Acar, 1989: 80 – 81).

Cumhurbaşkanı Faranjiye'nin görevi Eylül ayında dolmuş ve yerine Elias Sarkis seçilmiştir. Sarkis, Selim El-Hoss'u Başbakan olarak atamıştır. 1969 Kahire anlaşması tekrar kabul edilmiştir. Bu anlaşmaya ek olarak üç karar daha alınmıştır. Filistinli güçlerin İsrail sınırından 15 kilometre uzaklaşmaları, Lübnan ve Arap Caydırıcı güçlerinin Filistin kamplarını denetleyeceği ve ellerindeki ağır silahları toplayacağı kararları eklenmiştir. Bu kararlar ise Mısır, Suudi Arabistan, Suriye ve Kuveyt'in oluşturduğu temsil komitesi tarafından denetlenecektir. Maruniler Suriye'nin ülkedeki görevini tamamladığını ve artık ülkeden geri çekilmesi gerektiğini savunmuştur. Bundan dolayı Maruniler ile Suriye arasındaki ilişkiler soğumaya başlamıştır (Acar, 1989: 82-83).

1977 yılına gelindiğinde Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında çatışmalar tekrar başlamıştır. Mart ayında Ulusal Hareket'in lideri Kemal Canpolat saldırı sonucunda öldürülmüştür. Dürzi güçler bu saldırıdan Falanjistleri sorumlu tutmuş ve Hristiyan köylerine saldırmışlardır. Kemal Canpolat'ın ardından oğlu Velid Canpolat babasının yerine geçmiştir (Acar, 1989: 84).

İsrail devleti ise 1979 yılında Lübnan'daki Filistin karargâhlarını bombalamıştır (Acar, 1989: 88). Suriye ve İsrail'in ülkedeki faaliyetleri krizi farklı bir aşamaya taşımıştır. 1980 yılına gelindiğinde El-Hoss istifasını sunmuş ve yerine Şefik El-Wazzan atanmıştır (Mcgowan, 1989: 35).

Hristiyan güçler ile Suriyeli birlikler arasında çatışmalar ortaya çıkmış ve İsrail 1982 yılında Galileye Barış adında harekât düzenleyip FKÖ'yü Lübnan sınırından uzaklaştırmayı amaçlamıştır (Fisk, 1990: 200 – 201). İsrail 80.000 askeri ile harekâta başlamış ve Beyrut havalimanına kadar ulaşmıştır. ABD ülkede oluşan bu krizi çözmek adına ülkede Ulusal Çözüm Komitesinin kurulmasını sağlamış fakat komite bir sonuca ulaşamamıştır (Acar, 1989: 93-94).

Filistinli gerillalar ile İsrail güçleri arasında çatışmalar devam etmiş ve çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Bu gelişmelerin ardından ABD Başkanı Reagan dönemin İsrail Başbakanı Menahem Begin'den saldırıları durdurmasını istemiş ve İsrail bombardımanı sonlandırmıştır. Bunun ardından 14 maddelik barış planı imzalanmış ve Filistinli gerillaların Lübnan'ı terk etmesiyle kriz

çözümüne kavuşmuştur (Acar, 1989: 97). 1982 yılında gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçimleri Beşir Cemayel'in kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Beşir Cemayel henüz göreve başlamadan Doğu Beyrut'ta bulunan parti binasında saldırıya uğramış ve hayatını kaybetmiştir (Acar, 1989: 99).

Cemayel' in ölümünden sonra İsrail Beyrut'un batı kısmını Filistinli milis güçlerin olduğunu bahane ederek işgal etmiştir. Bu işgalin ardından Falanjist güçler İsraili güçlerden destek alarak Şatilla ve Sabra kamplarında yaşamlarını sürdüren 2000 Filistinliyi katletmişlerdir. Meclis bu dönemde boşalan Cumhurbaşkanlığı koltuğu için Emin Cemayel'i cumhurbaşkanı olarak seçmiştir (Winslow, 1996: 23). Sarkis döneminde başbakan olarak görev yapan Wazzan Cemayel tarafından tekrar başbakan olarak atanmıştır.

1985 yılına gelindiğinde İsrail Lübnan'daki birliklerini geri çekmiştir. 1986-1987 yıllarında ise birçok grup kendi arasında çatışmaya devam etmiştir. Emin Cemayel' in Cumhurbaşkanlığı süresi 1988 yılında dolmuştur. Fakat Cemayel yerine seçilecek kişi konusunda Hristiyan ve Müslümanlar arasında uzlaşmanın olmayışı ülkenin gündemine oturmuş ve Cemayel, Mişel Avn'u Başbakan olarak atamıştır. Müslümanlar bu atamanın yanlış olduğunu ve Mişel Avn yerine eski Başbakan Selim El-Hoss' un başbakan olması gerektiğini savunmuşlardır. Suriye'den destek alan El-Hoss ülkede ikinci hükümeti kurmuş ve El-Hoss milisleri ile Aun milisleri arasında çatışmalar çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sorunları çözmek adına çevre ülkeler çeşitli önerilerde bulunmuştur fakat Suriye ülkedeki gücünü kaybetmekten korkmuş ve böylece bu girişimleri engellemiştir (Mackey, 1991: 236). 1989 yılında Suudi Arabistan tarafları bir araya getirmeyi başarmış ve sorunların çözümüne yardımcı olmuştur. Taraflar 1989 yılında Taif Antlaşmasını imzalayarak, şu noktalarda uzlaşmışlardır (Winslow, 1996: 274). Lübnan parlamentosunda bulunan 128 milletvekilliği Müslümanlar ve Hristiyanlar tarafından eşit şekilde paylaşılacak, Cumhurbaşkanı Hristiyan olacak ve Parlamentodan bağımsız yasa çıkaramayacak, Başbakan Meclis tarafından seçilecek şeklinde sıralanabilir.

Tablo 1: Taif Anlaşması İle Değişen Hristiyan Temsilci Sayıları

Hristiyan Mezhepler	Taif Anlaşması'ndan Önce	Taif Anlaşması'ndan Sonra
Maruniler	30	34
Rum Ortodokslar	11	14
Rum Katolikler	6	8
Ermeni Ortodokslar	4	5
Ermeni Katolik	1	1
Evanjelistler	1	1
Hristiyan Azınlıklar	1	1
Toplam Hristiyan Temsilci Sayısı	54	64

Kaynak: Orhan, 2009: 54.

Tablo 2: Taif Anlaşması ile Değişen Müslüman Temsilci Sayıları

Müslüman Mezhepler	Taif Antlaşması'ndan Önce	Taif Antlaşması'ndan Sonra
Sunniler	20	27
Şiiiler	19	27
Dürziler	6	8
Aleviler	0	2
Toplam Müslüman Temsilci Sayısı	45	64

Kaynak: Orhan, 2009: 54.

2.4.5. Lübnan'da Barış Dönemi

Taif anlaşmasının ardından Cumhurbaşkanı olarak seçilen Rene Muavad 22 Kasım 1989 tarihinde saldırı sonucunda hayatını kaybetmiştir. Muavad'ın ardından ise İlyas Hrawi Cumhurbaşkanı olarak göreve getirilmiştir. Aun Suriye'nin Lübnan'daki varlığına karşı çıkmıştır. General Aun Suriye ile mücadelesinde git gide gücünü yitirmiştir. Bölgede ortaya çıkan Körfez Krizi Suriye'nin Lübnan üzerinde daha rahat hareket etmesini sağlamış ve Suriye Aun'u yenilgiye uğratmıştır. Aun'un ülkede yaratmış olduğu krizin çözülmesinin ardından Hrawi, Taif anlaşmasının yükümlülüklerine uymaya başlamıştır. Suriye Hrawi'yi desteklemiş ve Lübnan ile Suriye 1991 yılında Savunma ve Güvenlik anlaşması imzalamıştır (Rabil, 2001: 28).

Hrawi Suriye'den destek alarak ülkenin güneyinde bulunan Hizbullah haricindeki tüm silahlı grupları silahsızlandırmış ve ordunun egemenliğini yeniden sağlamıştır. Fakat aynı dönemde Lübnan ekonomik olarak bir çıkmaza girmiş ve Karami hükümeti istifa etmiştir. En son 1972 yılında yapılan seçimler Suriye'nin denetiminde 1992 yılında tekrar yapılmıştır. Refik Hariri yeni başbakan olurken, EMEL lideri Nebih Berri Meclis Başkanlığına seçilmiştir (Winslow, 1996: 283). Bu dönemde Suriye ve Lübnan ilişkileri farklı bir boyut kazanmıştır. Birçok alanda ikili anlaşmalar imzalanmış ve Suriye'nin Lübnan üzerindeki etkisi daha artmıştır.

Bu dönemde Lübnan'daki etkisini yavaş yavaş arttırmaya başlayan Hizbullah siyasi bir parti olarak 1992 seçimlerine katılmış ve 8 milletvekili ile parlamentoda yerini almıştır (Atlıoğlu, 2005: 12). Hrawi'nin görev süresi 1996 yılında dolmuştur fakat meclis Suriye'nin etkisiyle Anayasada değişiklik yapmış ve Hrawi 2 yıl daha görev yapmıştır. 1998 yılında ise Emile Lahud cumhurbaşkanı olmuş ve Selim El-Hoss'u Başbakan olarak görevlendirmiştir. Fakat ülkede ekonomik sıkıntılar baş göstermiş ve 2000 yılında Refik Hariri Başbakan olarak atanmıştır. Buna ek olarak İsrail Lübnan'dan çekilmiş ve askeri ve siyasi bir oluşum olan Hizbullah'ın ülkedeki etkisi artmıştır (Atacan, 2004: 287).

Buna paralel olarak ülke Suriye'nin baskın olduğu bir alana dönüşmüştür. 2001 yılında gerçekleşen ABD'ye yönelik saldırılar, ABD'nin Irak, Suriye gibi ülkelere baskı uygulamasına

neden olmuş ve 2000 yılında Başbakan olan Hariri bu baskılardan dolayı 2003 yılına gelindiğinde görevini bırakmıştır. 2004 yılında Fransa ve ABD'nin öncülüğünde Lübnan'da konuşlandırılan yabancı güçlerin ülkeden çıkarılması gerektiği kararı BM'de kabul edilmiştir (Altunışık, 2007: 10).

Böylece Suriye üzerinde büyük bir baskı oluşmuştur. Bu baskının ardından Suriye, Emile Lahud'un cumhurbaşkanlık görev süresini 3 yıl uzatmıştır. 2005 yılında gelindiğinde ise Refik Hariri suikasta uğrayarak hayatını kaybetmiştir. Suikast hem ülke içinde hem de uluslararası arenalarda büyük ses getirmiş ve suikastın sorumlusu İran ve Suriye olarak sunulmuştur. Böylece Suriye ülkede daha fazla kalamayıp ülkedeki askerlerini geri çekmek zorunda kalmıştır. 29 Mayıs 2005 tarihinde ülke genel seçimlere gitmiş ve Refik Hariri'nin oğlu Saad Hariri'nin liderlik yaptığı Müstakbel Parti seçimleri kazanmıştır (Cicioğlu, 2005: 142).

2005 seçimlerinin ardından Lahud, Fuat Sinyora'yı başbakan olarak atamıştır. 24 bakandan oluşturulan hükümetin 5 bakanlığına Hizbullah sahip olmuştur. Bir dönem Suriye karşıtlığı ile tanınan General Aon 2005 seçimlerinin ardından Suriye yanlısı bir politika izlemiştir. Yine aynı dönemde Hizbullah güçleri İsrail'e yönelik füze saldırılarına başlamış ve bunun yanı sıra bazı İsrail askerleri kaçırmışlardır. 2006 yılına gelindiğinde ise İsrail Lübnan'a 32 gün boyunca devam eden askeri bir operasyon başlatmıştır. Ülkede birçok sivil hayatını kaybederken ülke 2,5 milyar dolarlık zarara uğramıştır (Çiyan, 2007: 127).

11 Ağustos 2006 yılında taraflar arasında ateşkes ilan edilmiş ve Birleşmiş Milletler Barış Gücü ülkede görevine devam etmiştir. Bu savaş Hizbullah'a ülkede güç kazandırmıştır. Böylece Hizbullah iç politikada daha etkin olmuştur. Dönemin Falanjist parti lideri Pierre Cemayel suikast sonucunda öldürülmüştür. Hizbullah bu gelişmeden Sinyora hükümetini sorumlu tutmuş ve kabinedeki bakanlarını çekmiştir.

2008 yılına gelindiğinde ise ülkenin gerginleşmesine neden olan bazı gelişmeler yaşanmıştır. Sinyora hükümeti Beyrut Havaalanında güvenlik şefi olarak görev yapan Vefik Şukayr'ı görevden almış ve Hizbullah'ın ülkedeki telekomünikasyon ağını yasadışı olarak ilan etmiştir (Bozkurt, 2010: 103). Hasan Nasrallah bu gelişmelerle ilgili açıklama yapmış ve Hizbullah güçleri Batı Beyrut'u ele geçirmişlerdir. Böylece Hizbullah ilk defa Lübnan halkına silahlarını çevirmiştir. Bu gergin hava birçok ülkenin arabuluculuk yapması ile Doha'da gerçekleşen zirveyle son bulmuştur. Katar'ın başkenti Doha'da yapılan zirvenin sonucunda bir anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma bağlı olarak eski genelkurmay başkanı Mişel Avn Cumhurbaşkanı olarak seçilmiş ve muhalefet hükümetinde 11 bakan ile temsil edileceği kararı verilmiştir. Ek olarak 1960 seçim sistemine geri dönmüş ve seçimler 26 bölge şeklinde gerçekleşecektir (Bozkurt, 2010: 123).

Lübnan siyasi hayatı birçok gelişmeden etkilenmiştir. Fakat 2005 yılında Refik Hariri'nin suikast sonucu öldürülmesi ülkedeki siyasi hayatı derinden etkilemiştir. Hariri suikastının faili olarak görülen Suriye hem ulusal hem de uluslararası baskılarla birlikte Lübnan'dan çekilmek zorunda kalmıştır. Suriye'nin bu suikastla ilgisinin olmadığını düşünen Emel ve Hizbullah gibi partiler 8 Mart 2005 tarihinde Suriye taraftarı bir gösteri düzenlemişlerdir. Bu gelişmenin ardından Refik Hariri'nin oğlu Saad Hariri'nin başını çektiği topluluk 14 Mart 2005 tarihinde Suriye aleyhtarı bir gösteri düzenlemiştir. Gösterilerin düzenlendiği bu tarihler ülkede 8 ve 14 Mart şeklinde siyasi gruplanmaya adını vermiştir. (Orhan, 2009: 55).

2009 yılında Lübnan'da yeni bir seçim düzenlenmiştir. 14 Mart ittifakı seçimleri kazanmış ve Saad Hariri başbakan olmuştur. 2009 seçimlerinin ardından Lübnan'da uzun sürecek bir siyasi buhran dönemi yaşanmış ve 2018 yılında ancak seçime gidilebilmiştir (Ayhan, 2009: 43). 2018 seçimleri diğer seçimlerden farklı gerçekleşmiş ve bu sefer nispi temsil sistemi uygulanmıştır. Bu sisteme göre ittifaklar aldıkları oy yüzdelere bağlı olarak meclise milletvekili göndermişlerdir. 2018 seçimlerini 8 Mart ittifakı kazanmıştır. 2018 seçimlerinden 9 ay sonra Lübnan'da Hariri hükümeti kurulmuştur. Fakat Hariri hükümetinin ömrü çok uzun olmamıştır (Risk, 2018: 17).

Hariri hükümeti iletişime özellikle Whatsapp'a getirilen vergiler Lübnan halkının tepkisine neden olmuştur. Ülke genelinde protestolar artmış ve Hariri hükümeti 29 Ekim'de istifa etmiştir. Bu istifanın ardından ülkede Hasan Diyab hükümeti kurulmuştur. 4 Ağustos 2020 yılında Lübnan büyük bir patlamayla sarsılmıştır. Hükümet patlamadan sorumlu görülmüş ve hükümet karşıtı protestolar başlamıştır. Bu protestoların ardından Diyab hükümeti 10 Ağustosta istifasını sunmuştur. 31 Ağustosta Avn hükümeti kurma görevini Mustafa Edip'e vermiştir fakat Edip 26 Eylül'de bu görevi iade ettiğini açıklamıştır. Edip'in ardından ise hükümeti kurma görevi Eski Başbakan ve Müstakbel Hareketi'nin lideri Hariri'ye verilmiştir. Hariri birçok kez Avn ile hükümeti kurmak için görüşmüştür fakat bir sonuç elde edilememiştir. Hariri'nin ardından Necip Mikati Lübnan'da hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 10 Eylül 2021 tarihinde, on üç ay boyunca devam eden hükümet krizi çözüme kavuşmuş ve Lübnan'da yeni hükümet kurulmuştur.

1989 yılında imzalanan Taif anlaşmasına kadar Lübnan'da siyasi partiler milis güçlere sahip olmuşlardır. Siyasi partilerin silahlı güçlere sahip olmaları ülkede her an çatışma çıkabileceğinin bir göstergesi olmuştur. İç savaşın ardından imzalanan Taif Antlaşmasıyla birlikte Hizbullah dışındaki siyasi gruplar silahsızlandırılmıştır.

2.5. Siyasi Partiler

Günümüz Lübnan siyasetinde yer alan partiler Suriye taraftarı ve Suriye karşıtı olarak gruplaşmışlardır. Suriye taraftarları 8 Mart grubunu oluştururken, Suriye karşıtları 14 Mart grubunu oluşturmaktadır. Lübnan parlamentosunda altı siyasi parti baskın gelmektedir. Bu partiler Özgür

Vatanseverler Partisi, Hizbullah, EMEL, Gelecek Hareketi, İlerici Sosyalist Parti ve Lübnan Güçleri şeklinde sıralanabilir.

2.5.1. Özgür Milli Hareket (Özgür Vatanseverler Partisi)

İç savaş döneminin sonlarına doğru Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki savaşın şiddeti giderek artmıştır. O dönemde Selim El-Hoss ülkenin başbakanlığını yaparken Mişel Avn ise Lübnan Ordusunun başındaydı. Dönemin Cumhurbaşkanı Emin Cemayel hükümetin işlevini yitirdiğini belirterek, Mişel Avn'ı başbakanlığa getirmiştir (Abdulgani, 2010: 57). Ordunun başında bulunan Avn'ın başbakanlığa getirilmesi ülkede parçalanmaya neden olmuştur. Avn kendisine verilen bu görevin ardından Suriyeli güçlere karşı savaş başlatmıştır. Fakat Aun Suriye'nin ülkedeki askeri varlığını sonlandıramayıp, ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır (Kor, 2006: 38).

Hariri suikastının ardından Suriye ülkeyi terk etmiş ve Aun ülkeye dönerek siyasette yerini almıştır. Lübnan siyasi hayatında Hristiyan bir politik parti olan Özgür vatansever partisi, 2005 yılında Mişel Avn tarafından kurulmuştur. Geçmişte Suriye karşıtı bir politika izleyen Aun, 2005 yılında kurmuş olduğu bu partiyle birlikte Suriye yanlısı bir politika izlemektedir. Aun ülkeye döndükten sonra 8 Mart grubuna katılmış ve bu gruba büyük katkılar sağlamıştır.

Çoğunlukla Marunî Hristiyanlar tarafından desteklenen Özgür vatansever(Milli) partisi 2018 seçimlerinden başarı kazanarak çıkmıştır. Parti 29 koltuk kazanarak Lübnan parlamentosunda yerini almıştır.

2.5.2. EMEL

EMEL, İran'da medrese eğitimi almış siyasetçi ve din adamı Musa el-Sadr tarafından kurulmuştur. Musa el-Sadr İran Şah'ına yönelik eleştirilerinden dolayı İran vatandaşlığından çıkarılmış ve 1963 yılında Lübnan vatandaşı olmuştur. Şii toplum o dönemde diğer mezhep topluluklarına kıyasla daha geri kaldığını düşünen Musa el-Sadr, onları temsil etmek adına bu partiyi kurmuştur. Şii toplumunun ülkede birçok konuda geri kalmış olmasının yanı sıra İsrail'in Şii yaşam alanlarına saldırılarda bulunması bu topluluğun daha geri kalmasına neden olmuştur.

1974 yılına gelindiğinde George Haddad isimli dönemin Rum Başpiskoposu ile El Sadr tüm ezilen toplulukların sorunlarını çözebilmek adına Yoksunlar Hareketi'ni kurmuşlardır. Bu oluşumla birlikte El Sadr muhalefet olarak siyasette yerini almıştır. Fakat sonraki süreçte yaşanan fikir ayrılıkları nedeniyle Mahrumlar Hareketi Musa el-Sadr öncülüğünde Şii bir oluşuma dönüşmüştür (Alagha, 2007: 33). Buna ek olarak El Sadr 6 Temmuz 1975 tarihinde EMEL olarak adlandırdığı milis bir güç kurmuştur (Işıtan, 2008: 75).

1978 yılına gelindiğinde El Sadr Libya'ya düzenlemiş olduğu bir gezide ortadan kaybolmuş ve bununla birlikte EMEL hareketi lidersiz kalmıştır. El Sadr'dan sonra ise partinin başına Nebih Berri getirilmiştir. Berri'nin İsrail'e karşı bir araya gelen Milli Birlik Komitesini destekleyerek hükümetle birlikte hareket etmesi EMEL'de kopmalara neden olmuştur. Bu durumdan rahatsız olanlar partiden kopmuş ve Hizbullah ve İslami EMEL gibi partileri kurmuşlardır (İşıtan, 2008:78).

Şiiler tarafından desteklenen bu parti 1970'li yılların sonlarına doğru fikir ayrılıklarıyla birlikte dağılmaya başlamıştır. O dönemde İran'da devrimin yaşanması, İsrail'in neden olduğu Filistin meselesi, Lübnan'ın İsrail politikası gibi birçok nedenler EMEL'de parçalanmalara neden olurken Hizbullah'ın bir siyasi parti olarak Lübnan siyasi hayatında ortaya çıkmasını sağlamıştır (Erdem, 2018: 22).

Berri 1992 yılından itibaren hem EMEL'in hem de Lübnan meclisinin başkanlığını yürütmektedir. Hizbullah partisinin daha sert politikalar gütmemesinden dolayı ve meclis başkanının Şii olması geleneği Berri'nin meclis başkanı seçilmesini kolaylaştırmıştır. EMEL, Hizbullah ile 8 Mart Bloğunda siyasi varlığını sürdürmektedir. Bunun yanı sıra 2018 yılında yapılan seçimlerde 15 sandalye kazanarak Lübnan parlamentosunda yerini almıştır.

2.5.3. Hizbullah

Hizbullah Şii toplumdan doğan siyasi ve askeri kanadı olan bir partidir. Musa el-Sadr'ın öncü olarak kurduğu Mahrumlar Hareketi ve bu hareketin askeri kanadı olan EMEL, zamanla Şii toplumun umudu ve ana kurumu haline gelmiştir. Mahrumlar Hareketinde yaşanan fikir ayrılıklarıyla başlamış ve EMEL sonraki ismiyle Hizbullah Lübnan siyasetinde yerini almıştır. Resmi olarak 1985 yılında kurulan parti Lübnan'ın İslami bir yönetimle huzur bulacağını savunmaktadır (Uygur, 2006: 63). Hizbullah Batı emperyalizmini reddetmiş ve İsrail'i yok etmek ve Lübnan'da İslami bir yönetim kurmayı kendine hedef edinmiştir. Parti Şii ideolojisine bağlı kalmaktadır. Hizbullah Lübnan Şiilerinin desteklediği tek silahlı partidir. Hizbullah kurulduğu günden itibaren İsrail ile mücadelesini sürdürmektedir. Bu doğrultuda bombalama, asker kaçırma ve öldürme gibi birçok eylemde bulunmaktadır. Taif anlaşmasıyla birlikte Hizbullah dışında tüm silahlı gruplar silahsızlandırılmıştır.

Partinin liderliğine 1992 yılında Seyyid Hasan Nasrallah getirilmiştir. Nasrallah'la birlikte partide bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Ülkede İslami bir yönetimin kurulması fikrinden vazgeçilerek daha hoşgörülü tavır sergilenmeye başlanmıştır (Uygur, 2006: 68). Partinin askeri kanadı Al Makaveme al- İslamiye şeklinde isimlendirilmiştir. Parti Lübnan'da ekonomik, askeri, sağlık vb. birçok alanda faaliyet göstermektedir. Hariri suikastı ardından Suriye taraftarı bir politika izleyen Hizbullah, 8 Mart olarak adlandırılan grubun öncülüğünü sürdürmektedir. 2009 seçimlerinde 13 milletvekili ile temsil edilme şansı yakalayan Hizbullah partisi, 2018 seçimlerinde de aynı sayı ile Lübnan parlamentosunda yerini almıştır.

2.5.4. Gelecek Partisi

Gelecek Partisi Lübnan siyasetinde önemli bir rol edinmiş Sünni bir iş adamı olan Refik Hariri tarafından 1944 yılında kurulmuştur. İş alanında başarıyla tanınan Hariri Suudi Arabistan'da bir süre yaşamış ve Kral Fahd'ın kız kardeşi ile hayatını birleştirmiştir.

Hariri Lübnan'ın yeniden yapılandırılması için ülkeye büyük katkılar sağlamıştır. Mezhepler arasında çıkan uyuşmazlıkların çözümünde de büyük rol oynayan Hariri, Lübnan iç savaşının ardından ülkesine dönerek aktif bir siyaset izlemiştir. Çeşitli dönemlerde ise başbakanlık görevini yürütmüş olan Hariri, Suriye yanlısı Emile Lahud'un Cumhurbaşkanlık süresinin uzatılmasından dolayı görevinden istifa etmiştir (Arı, 2005:450). Siyasette önemli bir yeri olan Hariri 2005 yılında suikast sonucu öldürülmüş ve parti başkanlığına oğlu Saad Hariri getirilmiştir.

14 Mart grubunun bir parçası olan Gelecek partisi 2009 yılında yapılan seçimlerden 29, 2018 seçimlerinde ise 19 koltuk kazanabilmiştir. Günümüze partinin liderliğini yapan Hariri bazı dönemlerde Lübnan Başbakanlığı da yapmıştır. Hariri ve partisi Fransa, Suudi Arabistan ve ABD gibi ülkeler tarafından desteklenmektedir.

2.5.5. Lübnan Güçleri Partisi

Lübnan Güçleri partisinin kökeni 1936 yılında kurulan Falañjist partiye dayanmaktadır. Hristiyanlar tarafından kurulan bu partinin başkanlığı 1939 yılından 1984 yılına kadar Piyer Cemayel yapmıştır (Acar, 1989:30). Falañjist parti Lübnan'ın bütünlüğünü savunmuştur. O dönemde siyasi partilerin bir de askeri kanatları bulunmaktaydı. Lübnan Güçleri olarak adlandırılan milis güç ise Falañjist partinin askeri kanadını oluşturmaktaydı.

İç savaş döneminde birçok saldırıya imza atan bu güçler Filistinlilere yönelik saldırılarda ön saflarda yerini almıştır. Sonraki dönemlerde Falañjist parti ile bunun askeri kanadı olan Lübnan güçleri arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmış ve Lübnan güçleri Falañjist partiden koparak kendisi Lübnan siyasetinde yerini almaya başlamıştır. İç savaş döneminde ülkede büyük kayıpların yaşanmasına neden olan bu güçler 1994 yılında kapatılmıştır. O dönem Lübnanlı Güçlerin başkanlığını yürüten Samir Caca ise hapishaneye gönderilmiştir. Fakat 2005 yılında alınan kararla Caca serbest bırakılmıştır (Bozkurt, 2010: 46).

Günümüzde de Lübnan Güçlerinin başkanlığını Samir Caca yürütmektedir. 14 Mart grubunda yer alan bu parti 2009 seçimlerinde 5 koltuk kazanırken 2018 seçimlerinden 16 koltuk kazanarak çıkmıştır.

2.5.6. İlerici Sosyalist Parti

Dürzi toplumun önemli bir siyasi partisi olan İlerici Sosyalist Parti 1949 yılında Kemal Canbulat tarafından kurulmuştur. İsrail'in Lübnan üzerindeki politikalarına karşı olan parti Lübnan devletinin Filistinlilere destek olmasını istemiştir. 1958 yılında Lübnan'da yaşanan savaşta taraflardan biri olan bu parti Lübnan iç savaşında da etkin olmuştur. Bunların yanısıra Lübnan'daki mezheplere dayalı oluşturulan sistemin kaldırılması için yoğun çaba harcamış ve Lübnan iç savaşında savaşan taraflardan biri olarak önemli rol oynamıştır (Armaoğlu, 1989: 499).

2009 seçimlerinde 8 Mart bloğunda yerini alan parti 11 koltuk kazanmıştır. 2018 seçimlerinde ise bağımsız olmayı tercih etmiş ve 9 koltuk kazanabilmiştir. Günümüzde parti Kemal Canbulat'ın oğlu Velid Canbulat tarafından yönetilmektedir. Ülkedeki Şiiler ile gergin ilişkilere sahip olan bu parti zamanla daha ılıman politikalar izlemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İRAN'IN ORTADOĞU POLİTİKASI VE NÜFUZ GÜCÜ

Zengin enerji kaynakları, stratejik konumu ve bulundurduğu Şii nüfusu gibi birçok nedenden ötürü Ortadoğu bölgesi İran İslam Cumhuriyeti için öncelik verilen bölge olmaktadır. İran dış politikası açısından öncelikli bölgeler olarak kabul edilen alanlar birbirine geçmiş halkalar şeklinde düşünülebilir. İlk halka İran'a komşu olan ülkeleri içerir. Batı Asya bölgesinde yer alan İran'ın zengin doğal kaynaklara sahip olan Hazar ve Körfez bölgelerine komşu olması bu bölgeye öncelik vermesine neden olmuştur. Dünya ülkeleri için büyük önem ifade eden bu bölgeye gelebilecek her tehdit doğrudan veya dolaylı olarak İran'ı da etkilemektedir. Bundan dolayı İran bölgeden kaynaklanacak gelişmeleri etkilemek ve bu gelişmelerden daha az etkilenmek adına bölgede nüfuz çalışmaları sürdürmektedir. İran dış politikasının temel amaçlardan biri olan Müslüman ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi konusu bu halkayı daha da genişletmiştir. Dolayısıyla ilk halka Ortadoğu ve Hazar bölgesi gibi birçok ülkeyi kapsamaktadır. Körfez bölgesi İran'ın güvenliğini doğrudan etkilediğinden ve enerji koridoru olma özelliğinden dolayı İran dış politikasında hayati bir önemi sahiptir.

İkinci halka ise Çin, Hindistan ve bazı Avrupa ülkelerini kapsamaktadır. Bu halkadaki ülkeler uluslararası ilişkilerde etkin rol oynadığından dolayı İran dış politikasında önem arz etmektedir. Almanya, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya'nın içinde bulunduğu bu halka ülkeleri İran dış ticaretinin %85'ini oluşturmaktadır. Dış ticaretteki bu yüksek oran doğal olarak İran'ın dış politikasını etkilemektedir. ABD ise İran dış politikasının önceliğini oluşturan üçüncü halka ülkesidir. ABD'nin Ortadoğu başta olmak üzere diğer bölgelerde bırakacağı etki İran için önemlidir. Ayrıca uluslararası arenada oynamış olduğu önemli rolden dolayı ve İran'a düşmanca yaklaşımından ötürü İran dış politikasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Güney Doğu Asya, Pasifik, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri ise dördüncü halka ülkeleridir. İran bu ülkelerle ilişkilerini zamanla geliştirilmeye çalışmıştır.

Ülkelerin dış politikaları birçok etmene bağlı olarak değişiklik göstermektedir. İran'ın Ortadoğu bölgesine yönelik izlediği dış politikayı daha iyi anlamak için ülkenin yönetim biçimi, tarihi, karşılaştığı güçlükler ve fırsatlar gibi birçok konu incelenmelidir. İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikası küresel, bölgesel ve ülke içinde yaşanan birçok gelişmeden etkilenmiştir. Bundan dolayı bu bölümde İran'ın Ortadoğu'ya yönelik dış politikası yaşanan değişikliklerle birlikte ele alınmıştır.

3.1. İslam Devriminden Önce

1979 devriminden önce İran topraklarında birçok medeniyet var olmuştur. Bu medeniyetlerin her biri kendine has dış politika izlemiştir. Kaçar hanedanlığı döneminde batı ile yakın ilişkiler kurulmuş ve bu yönde kurumlar oluşturularak birçok alanda yenilikler yapılmıştır. Kaçarlar döneminde ülke ekonomik olarak çeşitli sıkıntılarla karşılaşmıştır. Bu sıkıntılar İngiltere gibi batılı ülkelerin İran'da imtiyaz kazanmasına neden olmuştur. Bu imtiyazlara paralel olarak İran haklı daha kötü koşullarda yaşamaya başlamış ve bu durum karşısında haklarını aramak adına ayaklanmışlardır. Bunun üzerine Şah'ın yetkilerinin kısıtlandığı İran'ın ilk anayasası olan Meşrutiyet Fermanı 1906 yılında kabul edilmiştir.

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı patlak vermiş, İngiltere ve Rus orduları İran'ı işgal etmişlerdir. Ülke halkı kötü koşullarda yaşam mücadelesi verirken Rıza Şah 1925 yılında darbe ile yönetimi ele geçirmiştir. Böylece Pehlevi dönemi İran'da başlamıştır. Rıza Şah, yönetimi boyunca din adamlarıyla çatışma halinde olmuş ve siyasi kademelerde onlara yer vermemiştir (Çırakoğlu, 2018: 54).

Pehlevi yönetimi İran tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Ülke Şeri hukuk kuralları ile idare edilirken Pehlevi yönetimi ülkeyi modern bir yapıya kavuşmuştur. Böylece Kaçarlar dönemine hâkim olan şeriat sistemi Pehlevi döneminde tamamen değiştirilmiştir. Batı sistemini ülkede hâkim kılmak için birçok reform yapılmıştır. Almanya ile yakın ilişkiler kuran Şah yönetimi İngiltere gibi ülkelerin tepkisini çekmiştir. İran İkinci Dünya Savaşı'na kadar Almanya'nın önemli bir müttefiki haline gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında SSCB ve İngiltere Alman-İran yakınlığından kaynaklanan rahatsızlıklarını İran'a nota vererek bildirmişlerdir. Bunlara rağmen giderek yakınlaşan İran-Alman ilişkileri Rusya'nın İran'ın kuzeyini, İngiltere'nin ise İran'ın güneyini işgal etmesiyle son bulmuştur. Bunun ardından Rıza Pehlevi ülkeyi terk etmiş ve yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevi getirilmiştir. Bu tarihten itibaren Batılaşma süreci daha farklı bir boyuta ulaşmış ve Batı, İran'ın Ortadoğu'ya yönelik izlemiş olduğu dış politikaya yön vermiştir (Çırakoğlu, 2018: 56-57).

Dönemin önemli bir gücü olan İngiltere İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gücünü kaybetmiş ve Ortadoğu'daki hâkimiyetini ABD'ye devretmiştir. Bu dönemde ABD ve İran ilişkileri gelişmiş ve İran'ın Ortadoğu politikasındaki ABD etkisi giderek artmıştır. İran hem sahip olduğu zengin enerji kaynakları bakımından hem de SSCB'ye yakın bir konuma sahip olduğundan ABD için önem arz etmiştir. Bunlardan dolayı iki ülke arasındaki ilişkiler zamanla daha gelişerek ve bölgesel bir müttefikliğe dönüşmüştür. İran bu dönemde komşu ve bölge ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmak için çaba harcamıştır. Batı yanlısı bir dış politikayı temel almış ve bu yönde bölge ülkeleri ile çeşitli

alanlarda işbirliği yapmıştı0r. Bu doğrultuda İran, 1955 yılında Türkiye, Irak ve Pakistan'ın dâhil olduğu Bağdat Paktı'na katılmıştır. Bölge ülkeleriyle yakınlaşmasının temel nedeni Batı ile sahip olduğu yakın ilişkiler olmuştur. İran 1950'li yıllardan itibaren Ortadoğu bölgesine etki eden önemli aktörlerden biri haline gelmiştir.

1941 yılında babasının yerine geçen Muhammed Rıza Pehlevi, 1960'lı yıllarda Batı taraftarlığını ülkesinde daha çok hissettirmiştir. Bu dönemde Şah, Ortadoğu'da İsrail ile gizli ilişkiler kurmuş ve bölgedeki Arap ülkeleri bu duruma tepki göstermiştir. 1970'li yıllarda ise İran Batı ile daha yakın ilişkiler kurmuş ve Ortadoğu'da Batı'nın daha etkin olmasına yardımcı olmuştur. ABD ile İran arasındaki ilişkiler büyük bir şekilde gelişmiştir. Bunun bir kanıtı olarak 1972 yılında İran'ı ziyaret eden Nixon, Şah'ın talep ettiği tüm silahların İran'a verilmesini istemiştir (İzzeti, 2005: 81).

ABD temelli bir dış politika güden Şah, İran'ın bölgede güçlü bir devlet olması için çaba harcamıştır. Devrim öncesi İran dış politikası Batı ile ilişkisine göre şekillenmiştir. İran Batı müttefikliğine sadık kalarak dış politika izlemeye çalışmıştır. Bu doğrultuda bahsedilen dönemde yükselen Arap milliyetçiliğine Batı temelli politika ile karşılık vermiştir. Arap milliyetçisi olan Mısır gibi ülkeler İran'ın bu politikasından rahatsızlık duymuştur. Şah Şiiliği bölge ülkeleri başta olmak üzere diğer ülkelere ihraç etme gibi bir dış politika hedefine sahip olmamıştır. Bundan dolayı İran birçok ülke ile iyi ilişkiler kurma şansı yakalamıştır.

Bölgede güçlü bir ülke olmak ve Batı'nın dostu olarak devam etmek Şah'ın temel amacı haline gelmiştir. Fakat İsrail ile yakın ilişkilere sahip olması Arap ülkeleri ile ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur. İran, Arap-İsrail savaşları sonucunda Arap ülkelerinin Batıya karşı uyguladığı ambargolara katılmamış ve petrol sevkiyatına devam etmiştir. İran'dan alınan bu petroller İsrail jetleri tarafından kullanılmış ve Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan gibi Arap ülkeleri bombalanmıştır. Bu durum İran'ın komşuları ve bölge ülkeleri ile ilişkilerine olumsuz bir şekilde yansımıştır (Çaşın, 1999: 287).

İran ile yakın ilişkilere sahip olan Batı ülkeleri zamanla ülkede birçok imtiyaz elde etmiştir. İranlıların bu dönemlerde karşılaştıkları sosyal ve ekonomik zorluklar sebebiyle ülkede kaos ortamı oluşmuş ve sonuç olarak İran'da İslam devrimi gerçekleşmiştir. 1979 yılında gerçekleşen devrimle birlikte İran İslam Cumhuriyeti kurulmuş ve ülkenin dış politikası tamamen değişmiştir.

3.2. İslam Devriminden Sonra

İslam Devrimi'nin ardından ilgi odağı haline gelen İran, devrimden önce ABD taraftarı bir politika izlerken devrimden sonra ABD karşıtlığının önemli bir unsur olduğu dış politika izlemeye başlamıştır. İran uzun yıllar boyunca dış güçlerin egemenliği altında kaldığından dolayı devrimin

ardından ülkenin bağımsızlığına büyük önem verilmiştir. Böylece bağımsızlık İran dış politikası için önemli bir unsur haline gelmiştir.

1979 yılında oluşturulan Anayasa ile İran dış politikasının genel hatlarını belirlemiştir. Devrimle kadar Batı taraftarı bir dış politika izleyen İran, devrimle birlikte dış politikada büyük bir dönüşüm yaşamıştır. İran dış politikası devrimin ardından ABD ve İsrail karşıtlığı, İslam devriminin devamlılığı ve diğer ülkelere yayılması gibi hususlar üzerine temellendirilmiştir. İran'ın iç dinamikleri değişmiş ve İran çok farklı bir dış politika izlemeye başlamıştır. İran dış politikası İranlı kimliği, Şii mezhebi, devrimin ihracı gibi temeller üzerine inşa edilmiş, İslam kimliği ve Şiilik inancı dış politikada belirleyici rol oynamıştır.

İç ve dış siyasetteki öncelikler değişmiş ve dini kurallar ülkedeki tüm alanlarda uygulanmaya başlanmıştır. İran, doğuda Sovyetler Birliği'ni batıda ise batı ülkelerini sömürgeciler olarak tanımlamıştır. Ayrıca bunlardan bağımsız bir politika izleyeceği belirtilmiştir. Bu taraflardan bağımsız, ezilen tarafların yanında olunacağı, İslami ülkelere ve mazlumlara destek verileceği açıklanmıştır (Nağısoy, 2019: 9).

İran yeni ideolojisiyle birlikte evrensel bir İslam ülkesi kurmak, ezilenleri desteklemek, Müslümanların haklarını korumak ve savunmak, İslam Devriminin ihracı, bağımsız bir politika izlemek gibi hedefler doğrultusunda dış politikasını şekillendirmiştir. Devriminin ardından İslami kurallara göre ülkeyi yönetmeye başlayan Humeyni, sadece İran'ın değil aynı zamanda dünya düzeninin de İslam kurallarına göre oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Bu ideoloji paralelinde oluşturulan İran Anayasası İran dış politika ilkelerini maddeler halinde açıklamıştır.

Anayasaya göre "İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikası, her türlü tahakküm altına girmeyi reddederek, ülkenin her yönden bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünün korunması, bütün Müslümanların haklarının savunulması, despot ve zorba güçlere karşı hiçbir yükümlülük altına girilmemesi ve savaş yanlısı olmayan devletlerle karşılıklı ilişkiler kurulması temeline dayanır".

Anayasanın 153. maddesine göre, "Yabancı güçlerle ülkenin doğal ve ekonomik kaynakları, kültürü, ordusu ve diğer öğelerinin sömürülmesine neden olacak her türlü antlaşma yapılması yasaktır". Anayasanın 154. maddesine göre "İran İslam Cumhuriyeti tüm insanların mutluluk müjdecisidir. Bağımsızlık, özgürlük, adalet ve hakkın egemenliğini, tüm insanların doğal hakkı olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla, diğer ülkelerin içişlerine karışmaksızın, ezilenlerin ezenlere karşı haklı savaşını, dünyanın neresinde olursa olsun destekleyecektir".

Tüm insanlığı kapsayan İslam kurallarının geçerli olduğu bir yönetimin kurulması, ezilenlerin haklarını savunmak ve onları desteklemek, ülke bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumak,

Müslümanların haklarını gözetmek ve devrimin ihracı İran İslam Cumhuriyeti dış politikasının temel amaçlarını ve sorumluluklarını oluşturmaktadır.

İran, büyük güçlerin küçük güçleri ezmesini engellemek amacıyla özdeşleşen bir dış politika izlemiştir. Böylece büyük güçlerin karşısında durarak ezilenlere yardım etme amacı gütmektedir. Humeyni kültürel olarak asimile olmayı ezilmişliğin en vahim şekli olarak tanımlamıştır. Büyük güçlerin yani ezenlerin çeşitli araçlarla toplumların kültür ve kimliklerinin kaybolmalarına sebep olduklarını savunmuştur. Bundan dolayı ülkelere ve toplumlara bağımsızlıkları için kendi kültür ve değerlerini korumalarını önermiştir.

Evrensel İslam yönetimini kurulmasını savunun İran, kendisini Müslümanların hak ve hukukunu korumakla yükümlü bir devlet olarak görmektedir. Dolayısıyla Müslümanların herhangi bir haksızlığa uğramasını engellemek için mücadele etmesi gerektiğine inanmaktadır. İran dış politikasında İslam kimliği ve Şiilik inancı belirleyici rol oynamıştır. Ülkenin dış politikasının temel amacı İslam kimliği ile İslam birliğinin kurulmasıdır. Devrimin ardından bu amacı gerçekleştirmeye yönelik bir dış politika benimsenmiştir.

Devrimin ardından hazırlanan anayasada İran dış politikası temel ilkeleriyle anlatılmıştır. Anayasa'nın 12. maddesinde İran Devrimi'nin ülke içinde ve dışında sürdürüleceği, diğer halklarla ve İslam'a bağlı hareketlerle ilişkilerin geliştirileceği ve onları ümmet yoluna hazırlanacağı belirtilmiştir. Anayasa'nın 3. Maddesinde dış politikada İslami ölçülerin temel alınacağını belirtirken 11. madde İran İslam Cumhuriyeti'nin İslami devletlerin uyuşması, birleşmesi ve birliği için sürekli çaba harcayacağını belirterek bunu bir görev olarak sahiplenmiştir (İran Anayasası, 1989). Arap ülkeleri devrimin ihracı konusunda öncelikli hedef olarak görülmüştür.

İran anayasasına göre İran dış politikası her yönden bağımsız, toprak bütünlüğü olan bütün Müslümanların savunucusu, büyük güçlere karşı yükümlülük altına girmeyen ve barış taraftarı devletlerle ilişki kuran gibi temellere dayanır. Anayasa devletin yabancı güçlerle ülkeyi zarara uğratacak her türlü anlaşma imzalamasını yasaklamıştır. Ayrıca diğer ülkelerde yaşayan ezilen halkları destekleyeceklerini belirtmişlerdir.

İslam devrimini ve değerlerini bütün dünyaya ihraç etme politikası İran dış politikasının temel amaçlarından biridir. İran dış politikasında Humeyni'nin etkisi çok büyüktür. Devrimden önce ABD'ye bağlı olarak oluşturulan dış politika, devrimden sonra tamamen ortadan kalkmıştır. ABD ve İsrail düşman olarak tanımlanırken bu doğrultu Batı karşıtı politikalar izlenmeye başlanmıştır. Humeyni İslami kurallara göre yönetilen bir ülkenin temel amacının "Evrensel İslami Düzeni" oluşturmak olduğunu belirtmiştir. Bunun ise devrimin başka ülkelere ihracı ile gerçekleşeceğine inanan Humeyni "İslam Devriminin, sadece İran sınırları içinde mahsur kaldığı gün Fatiha'sı okunmalıdır" şeklinde açıklama yapmıştır. Humeyni başka bir yerde bu konuyla ilgili olarak, "Biz

devrimimizi dünyaya ihraç etmeliyiz. Çünkü, İslamiyet çeşitli Müslüman ülkelerini farklı bir şekilde düşünmez. İslamiyet, dünyada tüm ezilmiş toplumların destekleyicisidir. Öte yandan, bütün Süper Güçler ve büyük kuvvetler, bizi yok etmek için ayağa kalkmışlardır. Şayet biz kapalı bir çevrede kalsaydık kesinlikle yenilgi ile karşı karşıya kalacaktık" şeklinde ifade de bulunmuştur (Asl, 2009: 18).

Fakat Humeyni söylediklerine ek olarak ise "Biz Devrimimizi ihraç etmeliyiz derken, yanlış olarak biz yayılcılık yapmak istediğimiz anlaşılmamalıdır. Bizim dış politika ve uluslararası ilişkilerimizde vazgeçilmez amacımız, İslam'ı dünyaya yaymaktır. Amerika ve uşakları bunu yayılcılık ve İmparatorluk kurma olarak değerlendirmek istiyorlarsa bunu da iyi karşılarız. Bizim amacımız siyonizm, kapitalizm ve komünizmin kokuşmuş köklerini kurutmak ve bu üç temel üzerine kurulu düzeni yıkmaktır. Biz, İran'da gerçekleşen bu uyanışın ki bunun sonucunda, İran toplumu kendisini süper güçlerin sultasından kurtarmış oldu, diğer uluslar ve devletlerde de gerçekleşmesini istiyoruz" şeklinde açıklamada bulunmuştur (Humeyni, 1984: 13)

İran değişen ideolojisiyle birlikte diğer ülkelere yönelik özellikle Ortadoğu ülkelerine yönelik bazı sorumlulukları üstlenmiştir. İran'ın 1979 sonrası dış politikası kendine has durumundan dolayı diğer ülkelere farklı bir şekilde ele alınmalıdır (Seccadpur, 2004: 68). İslam kurallarına göre yönetilmeye başlayan İran, sadece İran'ın değil aynı zamanda dünya düzeninin de İslam kurallarına göre oluşturulması gerektiğine inanmaktadırlar.

İran'daki devrim Ortadoğu ülkelerini etkileyen önemli bir gelişme niteliğindedir. Devrim öncesi dış politikasını Batı'ya göre şekillendiren İran devrimin ardından Batı'nın ülkedeki varlığına karşı çıkmıştır. Böylece İran Batı temelli politika yapmaktan vazgeçecek ve kendi dış politikasını uygulayacaktır. Devrimin ihracını dış politikasının önceliği olarak açıklayan İran, bu politikayı bölgede yaşanan gelişmelerle birlikte uygulama imkânı bulmuştur. Bölge ve komşu ülkelerde yaşanan gelişmeleri iyi değerlendiren İran birçok ülkeyi etkilemektedir. Şii nüfusunun bulunduğu tüm ülkelerde taraftar kazanmış ve bu ülkelerde dolaylı olarak söz sahibi olmuştur. Yemen'de Husilerin yönetimi ele alması, Irak'ta Şiilerin baskın rol üstlenmesi çevre ülkelerde endişeyle karşılanmış ve İran'ı bir tehdit olarak görmelerine neden olmuştur (Doğan, 2018: 22). Devrimin ihracı İran dış politikasında önemli bir yer edinmiştir. Dönemin dini ve siyasi lideri Ayetullah Humeyni vasiyetinde İran'ın dağılmaması için devrim ihracının şart olduğunu belirtmiştir. İran rejiminin geleceği için devrimin diğer ülkelere de ihraç edilmesini savunmuştur. Böylece Velayeti Fakih ideolojisini dış politikasının temeline oturtan İran, bölge ülkeleri için bir tehdit olarak görülmüştür. Değişen dünya koşullarında İran kendine yer edinerek, Ortadoğu da birçok gelişmenin şekillenmesine katkı sağlamıştır. Arap ülkelerinde yaşanan ayaklanmaları destekleyen İran o ülkelerde ideolojisine yakın yönetimlerin oluşması için çaba harcamış bu yönde dış politika izlemiştir. Bu doğrultuda Yemen, Irak, Lübnan ve Suriye'de yaşanan gelişmelerde önemli bir aktör olarak yer almaktadır.

İslami devrimini tüm ezilen toplumlara ulaştırmayı kendisine amaç edinen İran, başta Şii toplumlarla ardından diğer İslamcı gruplarla yakın ilişkilere kurmaya çalışmıştır. Ortadoğu'daki Şii nüfusu kullanan İran, dış politikasında rejim ihracına büyük önem vermektedir. Rejimin devamlılığı için rejim ihracını bir şart olarak görmüş ve bu doğrultuda ekonomik, siyasal ve sosyal planlar yapmış ve uygulamıştır. Tüm Müslümanların temsilcisi olduklarını benimsemiş ve sınır, toprak kavramlarını reddetmişlerdir. Herhangi bir ayırım yapmaksızın tüm Müslümanlarla müttefik olacaklarını dile getirmişlerdir. Bu bağlamda, Humeyni "İran'ı bizim olarak tasavvur etmiyoruz, bütün Müslüman ülkeleri bizim birer parçamızdır" şeklinde ifadelerde bulunmuştur. Böylece İslam devrimi sınırı olmayan bir hareket olarak görülmüştür. Dış politikada devrimin ihracı önemli bir odak noktası haline gelmiş ve ülke içinde destek bulmuştur (Hagıgı, 2018: 26).

Dönemin Rehberi Ayetullah Humeyni düşüncelerini "Savaşımız, inanç savaşıdır ve coğrafi sınır tanımamaktadır. Bu inanç savaşımızda tüm dünyada büyük İslam ordusu oluşturmalıyız. İnşallah, büyük İran ulusu, devrimi maddi ve manevi yönden destekleyerek, sıkıntıları huzura dönüştürecek ve dünyada Allah'ın (c.c.) düşmanlarından öç alacaktır" şeklinde dile getirmiştir (Asl, 2009: 40).

Ayetullah Humeyni, " İran devriminin amacı, İslam'a dönmek ve İslam'a hizmet etmektir... Hepimizin İslam bayrağı altına girmesi lazım... Lakin bu sloganla değil, pratikte yapılmalıdır. Bizim gerçek amacımız şu veya bu ülkeyi her hangi bir şekilde yönetmek değil, İslam hükümlerine göre, Kuran-i Kerim ve yüce peygamberin emirlerine göre yönetmektir ve bunun uygulanmaya konulması bugün İran'da başlanmış bulunmaktadır" şeklinde açıklama yapmıştır. (Asl, 2009: 37).

Dönemin dış politikasını şekillendiren bu ideoloji ve ifadeler bölge ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkeyi tedirgin etmiştir. Böylece bu tedirginlik ülkelerin İran'a karşı baskı yapmasına neden olmuştur. Bu baskılar İran'daki söylemlerin değişmesini sağlamıştır. Dönemin cumhurbaşkanı olan Rafsancani konuşmasında Humeyni ve diğer yetkililerin devrim ihracını savaşla veya müdahale ile gerçekleştirmeyeceklerini belirterek tebliğ yolunu kullanacaklarını eklemiştir (Nağısoy, 2019: 39). Fakat bu açıklamalar bölge ülkeleri için yeterli görülmemiş ve Suriye hariç Arap ülkeleri birleşerek Körfez İşbirliği Konseyi'ni kurmuşlardır (Ramazani, 2001: 67). Geçmişte büyük güçlerin sömürgesi altında yaşayan İran, yabancı bir gücün ülkelerinde hüküm süremeyeceğini belirterek bu yönde politika izlemiştir.

İran dış politikasının hedeflerinden biri olan devrimin ihracı özellikle çevre ülkelerde yaşayan Şii toplumlarını etkilemiştir (Dağı, 2002: 94). Bölgede önemli sayıdaki Şii nüfus varlığı devrime karşı ülkeleri tedirgin etmiştir. Körfez ve Ortadoğu ülkeleri İran için ilk hedef olmuşlardır. Şii nüfusunun önemli bir çoğunluk olduğu Afganistan, Irak gibi ülkelerde nüfuz sahası oluşturmak için çabalamış ve bu yönde politika izlemiştir (Nağısoy, 2019: 39).

Bu hedef doğrultusunda İran bölge ülkelerde yaşayan din adamlarından faydalanmıştır. Bahreyn’de Hadi Müderrisi, Kuveyt’te Abbas Muhri bu hedefler doğrultusunda İran tarafından kullanılmıştır. Bu durum İran’ın ülkelerle ilişkilerine kötü yansımıştır. İsrail ve ABD’ye karşı dış politika yürüten İran’ın bu ülkelerle ilişkilerini sürdüren birçok ülkeyi ağır bir şekilde eleştirmiştir. Hatta bu yönde devlet adamlarına karşı yürütülen suikastları desteklemiştir. Örneğin Mısır devlet başkanı Enver Sedat’a karşı yürütülen suikastı planlayan kişinin adını Tahran’da bir sokağa vermiştir (Jafary, 2004: 73).

İran dış politikası devrim öncesinde büyük güçler arasında denge politikası izlerken devrimle birlikte bu politika son bulmuştur. Devrimin ardından kurulun geçici yönetim ABD ile kurulan yakın ilişkilere bağlı olarak sürdürülen dış politikaya son vererek eşitlik ilkesine bağlı bir dış politika izlemeyi amaçlamıştır. Devrim sonrası dönemin ilk başbakanı Mehdi Bazergan İran’ın bağımsızlığını İran İslam Cumhuriyeti’nin ilk amacı olarak kabul etmiştir. Musaddık’ın etkisinde kalan Bazergan ABD’nin İran’daki etkisine son vermek istemiştir. Devrimin ardından göreve gelen ilk dışişleri bakanı Kerim Sencabi İran’ın herhangi bir gücü bağlı kalmadan, bağımsız bir dış politika izleyeceğini belirtmiştir. (Ramazani, 2004: 60).

İran’ın dış politika karar vericileri devrimin ardından ilk dönemlerde dış politikada bağımsızlık, SSCB ve ABD arasındaki rekabetten kaçınmak, İran’ın belirli bir gruba bağlı kalmasını engellemek ve ülkelerle ilişkileri yeni temellere dayandırmak şeklinde bazı amaçlarla hareket etmiştir (Dağı, 2002: 441). Geçici devrim yönetimi ABD’nin Şah yönetimine destek olmasını hoş karşılamamıştır. Aynı dönemde halk ABD ile ilişkileri sonlandırmak amacıyla yönetime baskı uygulamış ve İran CENTO’dan ayrılmıştır. Buna ek olarak İran yönetimi 1960 yılından ABD ile yapılan askeri işbirliği anlaşmasını sonlandırmıştır.

Sencabi İran topraklarının çevresindeki ülkelerin aleyhinde gerçekleşebilecek herhangi bir işlem için kullanılmayacağını açıklamıştır. Bu dönemde İran hiçbir blokta yer almayan ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bundan dolayı geçici yönetimin ilk dönemlerinde bağlantısız ülkelerle ilişkilere büyük önem verilmiştir. Bir yandan Küba, Yugoslavya gibi ülkelerle ilişkilerine özen gösterirken diğer taraftan Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu dönemde Geçici yönetim ile devrim liderliğini yapan kadro arasında dış politika konusunda fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Geçici yönetim İran’ın çıkarlarını ön planda tutarken devrim liderleri İslam dünyasının öncelikli olduğu bir dış politika sürdürmek istemiştir. Bundan dolayı Ortadoğu’daki Müslüman ülkeler lider kadrosunun öncelikli hedefi haline gelmiştir (Asl, 2009: 36).

Humeyni diğer ülkelerdeki örgütlerle bağ kurmaya çalışırken geçici yönetim bunu diğer ülkelerin iç işlerine müdahale olarak görmüştür. ABD gibi kapitalist ülkelerle mücadele etmeyi dış politikanın temel amaçlarından biri olarak kabul etmeyen devrim yönetimine karşın Humeyni emperyalizme karşı mücadelenin şart olduğunu aksi halde devrimin başarısız olacağını savunmuştur.

ABD ve SSCB bloğunda yer almayarak bu iki ülke rekabetinden faydalanmayı hedef edinen geçici yönetime karşı Humeyni farklı bir taraf olup bu ülkelere karşı politika sürdürmeyi istemiştir. Humeyni SSCB ve ABD'yi illegal aktörler olarak tanımlamıştır. İran'ın devamlılığını 'Ne Doğu ve Ne Batı' politikasına bağlayan Humeyni Süper güçleri İslam'a karşı aktörler olarak görmüştür (Koç, 2017: 14).

Bu düşünce farklılıkları bir grup öğrencinin ABD büyükelçiliğinde çalışanları rehin almasıyla birlikte doruğa ulaşmıştır. Humeyni'nin öğrencileri desteklemesinin ardından geçici devrim yönetimi istifa etmiştir. Yerine Ebu'l-Hasan Beni Sadr gelmiş fakat sonrasında Beni Sadr'ın görevine son verilmiştir. Beni Sadr'ın ardından Muhammed Ali Recai cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüş fakat bombalı bir saldırı ardından vefat etmiştir. Recai'nin ardından Seyit Ali Hamaney göreve gelmiş Devrim İhracı söylemi geliştirilmiştir (Muhammed Ali İmami, 1995: 137).

1979 İran İslam devriminden sonra devrimin ihracı İran dış politikasının temel amacı olmuştur. Bundan dolayı Ortadoğu ülkelerindeki yönetimler sorgulanmaya başlanmış ve bu ülkelerdeki İslami inanca mensup gruplar desteklenmeye çalışılmıştır. Böylece Ortadoğu ülkelerindeki İslami gruplar ile İran arasında ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Buna ek olarak Pehlevi yönetiminin İran'da son bulması ve yeni yönetimin İsrail'in bölgedeki varlığına karşı çıkması çevre ülkelere hoş karşılanmıştır.

Ortadoğu'da pek çok ülke monarşi ile yönetilmektedir. İran'da Şah'ın karşılaştığı durum kendilerinin de başına gelebileceğinden endişe duyan bölge ülke yöneticileri İran'la ilişkilerinde tedirginlik yaşamışlardır. Bölge ülkelerinde Ürdün, Sudan ve Mısır gibi ülkelere yaşanan İslami ayaklanmalar birçok ülkenin İran'ı bölgeden soyutlama amacıyla hareket etmesine neden olmuştur. Devrimin ardından yaşanan ilk dönemde İran dış politika hedefleri Arap Direniş Bloğuyla dayanışma, işbirliği geliştirme, pragmatik ikili ilişkileri çoğaltma, Ortadoğu ve Körfez bölgesindeki tutuculara karşı olma ve İsrail'i engelleme şeklinde sıralanabilir (Asl, 2009: 36).

1980 yılından İran-Irak savaşı çıkmış ve bu durum yeni kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasını etkilemiştir. Savaşa rağmen İran başka ülkelere İslam devrimini ihraç etme amacından vazgeçmemiştir. Irak'ın İran'a karşı başlatmış olduğu savaşla birlikte Ortadoğu bölgesinde birçok ülke İran'a karşı Irak'a destek vermiştir. Körfez ülkeleri bu dönemde Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) kurmuş ve bölgedeki İran ve Irak tehdidine yabancı güçlerin müdahale etmesini istemişlerdir. Konsey üyeleri aynı zamanda Arap Birliği içinde de İran'ın aleyhinde hareket etmişlerdir. Günümüzde de bu tür girişimler İran dış politikasını meşgul etmektedir. Savaş boyunca İran Suriye, Cezayir ve Libya gibi ülkelere ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Böylece bu ülkelerin savaş boyunca İran'ın lehine hareket ederek Irak'a destek olmalarını engellemiştir (Asl, 2009: 59).

Dönemin ikinci önemli dış politika söylemi Ortadoğu ülkeleri başta olmak üzere devrimin dünya ülkelerine ihracıdır. 1989 yılında Humeyni'nin vefatı ve ABD ile SSCB arasındaki soğuk savaşın bitmesi İran için yeni bir dönem başlamasını sağlamıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından İran Rusya'yı desteklerken Türkiye'nin Ortadoğu'da nüfuz kazanmasına karşı çıkmıştır. (Asl, 2009: 63).

İsrail'in Ortadoğu bölgesindeki varlığına tamamen karşı çıkan İran İslam Cumhuriyeti, Filistin konusunda net bir tavır sergilemeye devam etmiştir. Fakat İran-Irak savaşında FKÖ'nün Irak ile ilişkilerini sürdürmesi İran'ın hoşuna gitmemiştir. Bunun sonucunda İran al-Fetih ve Arafat karşıtı grupları desteklemiştir. Bu grupları destekleyerek Filistin konusunda inisiyatif elde etmeyi, grupların Irak aleyhine örgütlenmesini amaçlamıştır (İhtişami, 1999: 80).

İran-Irak savaşı döneminde İran Ortadoğu ülkelerinin meşruiyetini sorgulamaya devam etmiştir. Aynı dönemde KİK gibi İran'ı dışlayan örgülerin oluşturulması Ortadoğu ülkeleri ile İran arasındaki ilişkilerin gelişmesini engellemiştir. Bunlara ek olarak, Irak'ın Arap ülkeleri ve büyük güçler tarafından desteklenmesi, İran'ın Birleşik Arap Emirlikleri'nin egemenliği altındaki bazı adalarda hak iddia etmesi, İran'a karşı duyulan güvensizlik, İran'ın ABD karşıtlığı ve ABD ile bazı Arap ülkelerinin işbirliği gibi birçok neden İran'ın Ortadoğu ülkeleri ile ilişki kurmasına engellemiştir. İran-Irak savaşı boyunca İran bir taraftan Irak ile savaşırken diğer taraftan bölgedeki Şii gruplarını kullanarak Ortadoğu ülkelerine İslam devrimini ihraç etmeye çalışmıştır. Bu durum Ortadoğu ülkelerini tedirgin etmiş ve tepkiyle karşılanmıştır (Dursun ve Arı, 2013: 48).

İran-Irak savaşının ardından İran, Irak'ı kontrol altında tutmayı amaçlamıştır. Savaşın bitmesiyle birlikte Saddam yönetimi İran'ın tüm şartlarını kabul etmiş ve ardından Kuveyt'i işgal etmiştir. Bu durum İran'ın bölgede güç kazanmasını sağlamıştır. Irak'ın Kuveyt işgali hem İran hem de diğer ülkeler tarafından kınanmıştır. İran bu işgali bölge ülkeleri ile ilişki kurmak adına bir fırsat olarak tanımlamıştır. İran Kuveyt işgali boyunca tarafsız kalmıştır.

Kuveyt işgalinin son bulmasının ardından İran-Irak arasındaki ilişki "Ne Savaş ve Ne Barış" durumuna dönmüştür. Irak'ta çıkan ayaklanmalara destek olmamış, dünyaya güven vermeye amaçlamıştır. Saddam Hüseyin'e karşı bir blok oluşumunu desteklemiş ve devrim ihracı ile İslami bir yönetimin kurulmasına katkı sağlama fikrinden vazgeçmiştir (İhtişami, 1999: 120).

Savaşın ardından Batılı güçlerin Körfezde güçlenmesi, ABD ve İran arasındaki gerilim, İran ve Suudi Arabistan arasındaki kopan ilişkiler, İran ve Kuveyt arasındaki sorunlu ilişkiler, uluslararası sistemde İran'ın yalnız kalması gibi nedenler İran'ı Ortadoğu'ya yönelik izlemiş olduğu dış politikada değişiklik yapmaya zorlamıştır. İran, Irak savaşının ardından daha pragmatik bir dış politika izlemeye karar vermiştir. Ülke savaş sonucunda büyük zarar görmüş ve İran bu zararı ortadan kaldırmak amacıyla Ortadoğu ülkeleri başta olmak üzere birçok ülke ile ilişkilerini geliştirmeye

çalışmıştır. Bu sebeple "Hem Kuzey ve Hem Güney" politikasını yeni dış politika söylemi olarak benimsemiştir. İran devrimden önceki itibarını ve bölgesel gücünü yeniden elde etme amacıyla dış politika izlemeye çalışmıştır. Bunu ise çevre ülkelerle ilişkilerini yeniden geliştirerek elde etmeye çabalamıştır. Bu doğrultuda İran Körfezin güvenliği , Irak'ın kontrolü ve Körfez ülkeleriyle işbirliği konularına büyük önem vermiştir (Ramazani, 2001: 82).

Körfez bölgesinin güvenliği gelirinin büyük bir bölümünü petrol üzerinden sağlayan İran için çok önemlidir. Körfez bölgesinde çıkabilecek herhangi bir çatışmanın kendisi içinde olumsuz bir sonuç doğuracağını bilen İran , bölgede güvensizliğin oluşmasını engellemek için çaba harcamıştır. Fakat ABD, İran tarafından istenmeyen bir güç olarak görülürken , İran'ın devrim ihracı söylemi ve çevre ülkelerdeki İslam taraftarı devrimci grupları desteklemesi İran'ın bölgede bir tehdit olarak algılanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla İran ve Ortadoğu ülkelerinin tehdit algılamaları farklılık göstermiştir. Bu zeminde İran ile bölge ülkeleri güvenlik konusunda ortaklaşa hareket edememişlerdir. İran bölge ülkelerini ortaklaşa bir güvenlik mekanizmasında toplamayı amaçlarken bölge ülkeleri İran'ı güvensizliğin nedeni olarak görmüştür. Bundan dolayı bu ülkeler İran'la işbirliği yapmamıştır.

1989 yılında İslam Devriminin önderi Ayetullah Humeyni'nin vefatı İran dış politikasını etkileyen diğer bir önemli gelişmedir. Onun yerine İslam Cumhuriyeti'nin ruhani liderliğine Ayetullah Ali Hamanei seçilmiştir. Aynı dönemde, pragmatist Haşimi Rafsancani cumhurbaşkanlığı görevine seçilmiştir. Artık devrimi yaymak yerine kurumsallaştırmak öncelikli görev olarak benimsenmiştir (Elçi, 2010: 91).

İran 1989-1997 yılları arasında Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini yenilemeyi ve geliştirmeyi dış politika hedefleri olarak kabul etmiştir. Irak'ın Kuveyt işgali İran'ın bu hedefe yaklaşmasını sağlamıştır. Buna ek olarak İran ve OPEC vasıtasıyla Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Kuveyt'in işgal sonrası toparlanabilmesi için İran'ın da içinde bulunduğu OPEC ülkeleri üretim limitlerinden bir kısmını Kuveyt'e devretmişlerdir. Bunun gibi birkaç problemi çözmek için ülkeler işbirliği yapmış ve bu durum ikili ilişkilerin gelişmesi için zemin hazırlamıştır (Terzcani, 2000: 81-83). İran'a karşı var olan güvensizlik bu dönemde devam etmiştir. Bundan dolayı ikili ilişkiler tamamen normalleşememiştir. Fakat yine bu dönemde İran'ın itibarında düzelmeler olmuş ve Ortadoğu ülkeleriyle var olan ikili ilişkiler gelişmeye başlamıştır.

İran aynı dönemde Suriye taraftarı Lübnanlı gruplarla ilişkilerini sürdürüp onlara destek olmuştur. Lübnan'da Hizbullah'ı Filistin'de Hamas'ı destekleyip bunlarla olan ilişkilerini sürdürmüştür. 1991 yılına gelindiğinde İspanya'da Madrid barış süreci başlamıştır. Madrid Barış Konferansı olarak adlandırılan bu süreç İsrail ile Arap ülkeleri arasında barış sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Suriye'nin de dahil olduğu süreçte İran tek başına bırakılmıştır. İran ise barışı engellemek amacıyla barış karşıtı grupları desteklemeye devam etmiştir.

Devrimin ardından İran ülkelerle ve uluslararası örgütlerle ilişkilerini güçlendirmeye çalışmamıştır. Daha çok milletleri temel alan dış politika izlemiş ve Şiileri uyandırarak devrimin ihracını sağlamaya çalışmıştır. 1980 yılında Irak'la savaş yaşanmasının ardından İran ülkesinin güvenliğini dış politikasının önemli bir hedefi haline getirmiştir. Humeyni'nin ölümünün ardından ise Cumhurbaşkanı olan Rafsancani'nin başa gelmesi üzerine dış politika da söylem değişikliğine gidilip daha pragmatist bir politika izlemeye başlamıştır.

O dönemde yaşanan gelişmelerle birlikte (Soğuk savaşın bitişi, Irak'ın Kuveyt'i işgali vb.) İran dış politikasında bazı değişiklikler yapılmıştır. Benimsenen pragmatist politika İran'ın diğer ülkelerle olan ilişkilerini etkilemiştir. İran ideolojik konulara daha az dikkat ederek ekonomik ve teknik konulara yoğunlaşmaya başlamıştır. Humeyni'nin aksine daha ılımlı politikalar izlenmiştir. Bu doğrultuda Rafsancani sert ve radikal söylemlerden kaçınarak uzlaş ve işbirliği temelli bir dış politika izlemiştir. Bu politika değişikliği konusunda görüş birliği sağlanamamış ve İran hedeflediği politikalara ulaşamamıştır. Örneğin birçok Arap ülkesi ile ilişkilerinde bir yumuşama dönemi yaşanmış fakat birçok problem çözümsüz kalmıştır (Kılıç, 2001: 170). Rafsancani İran dış politikasında ulusal çıkarları ön plana taşımış olsa dahi devrimin ihracını terk etmemiştir (Sarıkaya, 2012: 18). Rafsancani'nin ardından Hatemi döneminde dış politika ilkelerinde değişiklikler olmuştur. Hatemi Batı'yı övmüş ve siyasi anlamda batı değerlerine önem vermiştir.

3.2.1. Rafsancani ve Hatemi Dönemi (1989-2005)

İran'da Rafsancani dönemi (1989-1997) soğuk savaşın bittiği dönem olmuştur. Müslümanlara yönelik sorumlulukların ve sınır ötesi söylemlerin sorgulandığı bir dönem başlamıştır. Dış politika da ulusal çıkarlar öncelikli hale getirilmiştir. Rafsancani pragmatik bir dış politika izlemiş ve İran'ı yalnızlaştıran politikalardan uzak tutmaya çalışmıştır (İhtişami, 1999: 100). Daha yumuşak politikalar uygulamak, önyargısız bir şekilde politika yürütmek, komşu ülkelerle işbirliği içinde olmak Rafsancani döneminin dış politika hedefleri içinde yer almaktadır (Oktay, 1995: 141). Rafsancani döneminde Ortadoğu İran dış politikasının öncelikli bölgesi olmaya devam etmiştir. Körfez'de güvenliği sağlamak ve körfez ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmek, Irak tehdidinden korunmak, bölge ülkeleriyle işbirliğini sağlamak Rafsancani döneminde İran'ın Ortadoğu'ya yönelik dış politika hedefleri olarak belirlenmiştir.

Rafsancani dönemiyle başlayan bu süreç Hatemi ile devam etmiştir.1997 yılında yapılan seçimlerle birlikte İran'da Hatemi dönemi başlamıştır. Hatemi, göreve geldiğinde dünyada ve Ortadoğu'da barış ve güvenliğin hâkim olması için destek vereceğini belirtmiştir. Hatemi "ulusumuzun mesajı, tüm insanlar için barıştır" diyerek nasıl bir dış politika izleyeceğinin sinyallerini vermiştir. Dünyadaki gerginliklerin son bulması için barışın şart olduğunu savunan Hatemi uluslararası iletişimi, işbirliğini desteklemiştir. Ülkelerle geliştirdiği ilişkilerde üstünlüğü reddetmiş ve Müslüman ülkelerle işbirliği ve dayanışmayı savunmuştur (Yegin, 2013: 40).

Rafsanjani döneminde izlenen politikaların bazıları Hatemi döneminde başarıya ulaşmış ve İran Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmiştir. Arap ülkeleri ile ABD arasındaki yakın ilişkiyi kendi ulusu için bir tehdit olarak gören İran, yabancı güçlerin bölgeden uzaklaşmasını sağlayarak güven inşasını ve işbirliğini sağlamak amacıyla politika izlemiştir. Bu doğrultuda güvenlik konusunda bazı ülkelerle ikili anlaşmalar imzalamıştır. Bölge ülkelerinin toprak bütünlüğünü korumasına yardımcı olarak dış güçlerin bölgeye karışmamasını amaçlamıştır. Ülkeler arasında güveni savunmuş ve diyalogu dış politika amaçları için bir yol olarak kabul etmiştir. Buna ek olarak ekonomik işbirliği ve saldırmazlık anlaşmaları Ortadoğu bölgesinde güvenliği sağlamayı amaç haline getirmiştir.

Arap-İran dostluk derneğinin kurulması ve İran'ın Arap Birliği'ne nazir üye olarak katılması önerisi ilişkilerin ne kadar ilerlediğinin bir göstergesi olmuştur. 2003 yılında İran, Arap Birliğine üye olabilmek için başvuruda bulunmuştur. Bu gelişmeler İran'ın Ortadoğu'ya yönelik izlediği politikaların başarıya ulaştığının bir göstergesi olmuştur (Asl, 2009: 67).

Humeyni'nin vefatının ardından İran dış politikasında değişimler olmuş ve pragmatik unsurlara daha önem verilmiştir. İdeoloji yerine İran'ın çıkarları daha ön plana çıkarılmıştır. Rafsanjani ve Hatemi dönemlerinde Ortadoğu ülkeleri ile ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Fakat Hatemi döneminde somut adımlar atılmıştır. Hatemi kültürel ve siyasi kalkınmayı öncelikli alanlar olarak tanımlarken şeffaflık, adalet ve yasallık gibi ilkelere özen göstermiştir. Yeni kanunlarla birçok reformun yapılmasını sağlamıştır. Bu yönden Hatemi hükümette bulunduğu süreç boyunca birçok başarıya imza atmıştır. Küresel gelişmeler de İran dış politikasının şekillenmesine katkı sağlayan diğer etkenlerdir. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD yıkıcı bir terör eylemiyle sarsılmıştır. Bu durum Ortadoğu için birçok olumsuz gelişmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İran İslam Cumhuriyeti de bu gelişmeden etkilenmiştir. 2002 yılında Başkan Bush İran'ı dünya barışı için bir tehdit olarak açıklamıştır. Ayrıca İran'ı şer eksenli ülke olarak tanımlamıştır. Bu açıklamalar Hatemi gibi diyalog taraftarlarının elini zayıflatırken ülkedeki muhafazakârların güçlenmesini sağlamıştır.

İran ile Ortadoğu ülkeleri arasında işbirliği sınırlı kalmıştır. İran dış politikasının temel amaçları bağımsız, ekonomik olarak güçlü, toprak bütünlüğüne sahip bir İran İslam Cumhuriyeti'dir. Buna ek olarak Müslümanların haklarını savunmak ve İsrail ve ABD'ye karşı durmak, Şii inancına sahip İslami bir toplum oluşturmak diğer dış politika hedefleri olarak sıralanabilir. Fakat bunların gerçekleşebilmesi için çevre ülkelerle işbirliği şarttır. İşbirliği ise ortak amaca sahip ülkeler arasında gerçekleşebilir. İran'ın sınırlarını aşan dış politika amaçları Ortadoğu ülkeleri ile İran arasındaki işbirliklerine engel olmaktadır. Buna ek olarak 2003 yılında Irak'ta yaşanan gelişmeler Arap dünyası tarafından hoş karşılanmamıştır. Şiiilerin ve Kürtlerin Irak yönetiminde söz hakkı kazanması, ülkelerinde Şii azınlıkları barındırmalarından dolayı Arap ülkelerini tedirgin etmiştir (Segefi, 2006: 127).

Ortadoğu bölgesinde yaşanan bu gelişme sadece Irak ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkileri değil aynı zamanda İran ile olan ilişkilerini de etkilemiştir. Arap ülkeleri Sünni grupların Irak yönetiminde yer almalarını isterken, İran Şii grupların daha baskın olmasını istemiştir. Saddam Hüseyin iktidarının son bulmasıyla Şiiler yönetime katılmış ve böylece İran Irak'ta bir müttefik kazanmıştır. Fakat İran'ın ABD ile olan ilişkileri İran'ın diğer ülkelerle olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. ABD Ortadoğu ülkeleri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu etki İran ve Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkiyi etkilemektedir (Gahramanpur, 2004: 78).

Hatemi ve dünya ülkelerinin tüm olumlu düşüncelerine rağmen İran'ın birçok politikası başarıya ulaşamamıştır. Hatemi'nin dış politika söylemleri anayasada belirtilen dış politika amaçlarıyla bağdaşmaması, dış politika karar vericilerinin çokluğu ve yasama gibi devletin önemli organları arasındaki uyumsuzluk gibi nedenlerden ötürü başarıya ulaşamamıştır. Fakat Batı ile İran arasındaki en yakın ilişkiler Hatemi döneminde gerçekleşmiştir.

Hatemi'nin cumhurbaşkanlığı iki dönem devam etmiştir. Hatemi ve çevresindekiler reformcuların seçimlerde tekrar galip geleceğine inanmışlardır fakat bazı politikacıların sahneden ayrılmasıyla birlikte reformcular İran'da siyasi hayatında güç kaybetmiştir. Böylece reformcular 2004 yılında Meclis seçimlerini 2005 yılında ise Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kaybetmişlerdir (Göktaş, 2014: 16). Böylece Hatemi'nin ardından Mahmud Ahmedinejad Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüştür. Ahmedinejad göreve geldikten sonra İran dış politikasını çatışmaları ve gerginlikleri sonlandırma, İran'ın saygınlığını arttırma, adalet ve barış üzerine temellendireceğini açıklamıştır.

3.2.2. Ahmedinejad Dönemi (2005-2013)

Adaleti ve barışı sağlamak, tehditleri yok etmek Ahmedinejad hükümetinin temel ilkeleri haline gelmiştir. Dönemin dışişleri Bakanı Menuçehr Müteki İran dış politikasının hizmet, adalet ve hoşgörü üzerine inşa edileceğini belirtirken dünya düzenini adaletsiz olarak tanımlamıştır. Buna ek olarak dünya sisteminin barışa engel olduğunu savunan Ahmedinejad hükümeti barışın ancak adaletle saplanacağını savunmuştur. Ahmedinejad'a göre uluslararası sistemde birçok adaletsizlik mevcuttur ve İran bu adaletsiz sistemde haksızlığa uğramaktadır. Bu haksızlıkla birlikte İran'ın kaybettiği saygınlığını yeniden kazanması hükümetin temel amaçlarından biri olmuştur (Asl, 2009: 50). Ahmedinejad hükümeti İran dış politika amaçlarını maddeler halinde sıralamıştır. Bölgesel ve Evrensel olarak iki başlık altında açıklanan hedefler şu şekilde açıklanmıştır.

Tablo 3: Ahmedinejad Döneminde Dış Politika Hedefleri

Bölgesel Amaçlar	Evrensel Amaçlar
Sırasıyla Körfez, Hazar, Orta Asya, Pasifik ve Avrupa bölgelerine öncelik verilmesi	İslam Dünyası Bloğunun oluşturulması
Bölgesel anlaşmaların geliştirilmesi ve pekiştirilmesi	Terörizmle Mücadele
	Hegemonyacı düzen ve yeni sömürgecilikle mücadele
	Bağımsız ülkelerle işbirliğinin geliştirilmesi
	Tek taraflılık karşısında çok taraflılığın geliştirilmesi
	Dünya ülkeleri arasında güvenin sağlanması
	Kitle imha silahları ve tehditlerin giderilmesi

Kaynak: Rencber, 2007: 8

Ahmedinejad hükümeti döneminde küresel konulara daha ağırlık verilmiştir. Batı ülkeleri ile insan hakları alanında iletişimin geliştirilmesi, Latin Amerika ve Afrika kıta ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi, nükleer kapasitenin artırılması, gelişmekte olan ülkelerle yakın ilişkilerin başlatılması gibi konular bu hükümetin öncelikli dış politika alanlarını oluşturmuştur (Rencber, 2007: 8).

Devrimin ardından Ortadoğu ülkeleri ile İran arasında güvensizlik oluşmuştur. Bu durum İran ile bölge ülkeleri arasında ilişkilerin gelişmesini engellemiştir. Hatemi dönemine kadar devam eden güvensizlik ortamı Hatemi yönetimiyle birlikte bir nebze gevşemiştir. Fakat Ahmedinejad hükümetiyle birlikte bu güvensizlik tekrar ortaya çıkmıştır.

Pragmatik bir dış politika izlemenin yanlış olduğuna inanan Ahmedinejad önceki dönemlerden daha farklı bir dış politika izlemiştir. Hatemi'nin dış politika hedeflerinden biri olan “medeniyetler diyalogu” Ahmedinejad ile son bulmuştur (Ramazani, 2004: 29). Bundan dolayı Dışişleri Bakanlığı'nda ve Büyükelçiliklerde bir takım değişiklikler yapılmıştır. İran, ABD'nin ilan ettiği Büyük Ortadoğu projesini bir tehdit olarak algılamaktadır. İç dinamiklerle uyum içinde reformların gerçekleşmesi gerektiğine inanan İran, ABD'nin bu projesi sonucunda bölgenin büyük zarar göreceğini savunmuştur. İran ABD'nin bu projeye çıkarlarına zıt düşen ülkeleri hedef alacağını dile getirmiştir. Bölgedeki azınlık hakları bahane gösterilerek büyük güçlerin bölge ülkelerinin içişlerine karışacağını ve federal sistemin bölgede oluşturulacağını düşünen İran, ülkesinin toprak bütünlüğünü tehdit etmesinden dolayı da bu projeye karşı çıkmıştır. İran'a göre bu projeye birlikte dinin siyasetteki etkinliği azaltılacak ve böylece İsrail ile ilişkiler normalleşecektir.

İran dış politikası Ahmedinejad döneminde değişime uğramıştır. Krizi ve saldırganlığı arttırarak caydırıcı olabileceğine inanan İran yönetimi, ulusunun bekası için bunu vazgeçilmez bir yol olarak benimsemiştir. Muhafazakâr Ahmedinejad yönetimi batılı ülkeler ile problem yaşayan İran'ın, Batılı ülkelere karşı taviz vermesini doğru bulmamıştır (Yegin, 2014: 3). Ayrıca İran

rejiminin ayakta kalabilmesi için bu tavizlerden vazgeçilmesi gerektiğine inanmışlardır. Batı ile bir savaşın içinde olduklarını düşünen Muhafazakârlar, dış politikadaki tek yolun güçten geçtiğini savunmuşlardır. Güç ile İran'ın caydırıcılığının artacağını ve bu politikanın daha güvenilir bir araç olduğuna inanmışlardır.

Ahmedinejad yönetimiyle birlikte güçlü olmak, kriz yaratarak diğer krizleri çözmek, saldırgan olmak gibi hususlar İran dış politikasının temelleri haline gelmiştir. Bu dönemde reform yanlıları yönetimden uzaklaştırılmıştır. Yasama, yürütme ve yargı güçleri radikal muhafazakarların eline geçmiştir. Bu durum Ahmedinejad'ın muhafazakâr bir zeminde hareket etmesini kolaylaştırmıştır. Çoğunluğunu asker kökenliler oluşturduğu bu hükümette askeri güç diplomasiye tercih edilmiştir. Çünkü askeri gücün daha caydırıcı olduğuna inanmışlardır. İran bu yeni dönemle askeri gücünü arttırarak bölgesel ve küresel düzen içinde kendisine yer bulmak için çabalamıştır (Asl, 2009: 70).

Nükleer kapasitenin artırılması İran'ın diğer temellerinden biri olmuştur. Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte Hatemi döneminde izlenilen uzlaşmacı dış politika sayesinde bazı üstü kapatılmış sorunlar tekrar gün yüzüne çıkmıştır. İsrail'in bir devlet olarak tanınması, İran'ın Lübnan Hizbullah'ı gibi İslamcı grupları desteklemesi, terörizm ve nükleer gücün artırılması hususları Ahmedinejad yönetiminin önemli dış politika sorunları olmuştur. Bu dönemde dış politikada radikal bir yol izlenilmesi sorunların tırmanmasına neden olmuştur. Fakat bu hususlar birer sorun olarak görülmemiştir. Ayrıca aynı hususlar üzerinde yeni sert söylemlerde bulunulmuştur.

Ahmedinejad dış politikada diyalogu bir kenara iterek taarruzu ön plana çıkarmıştır. Rehberle bağlantısıyla tanınmış ve Rafsancani ve Hatemi dönemlerinden farklı bir politika izlemeye iki dönem boyunca (2005-2009/2009-2013) devam etmiştir. Böylece 2005 seçimleriyle birlikte İran'ın konumu değişikliğe uğramıştır. Bu dönemde Körfez ülkeleriyle ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Fakat radikal bir çizgide dış politika izlenilmesi İran meselesini farklı yerlere taşımıştır. ABD ve İsrail gibi bazı ülkeler İran'ın nükleer gücünü arttırmaya yönelik girişimlerini engellemeye çalışmıştır. Fakat bu durum Ahmedinejad'ın daha sert politika ve söylemleri izlemesine neden olmuştur.

Uranyum zenginleştirme sürecini tekrar başlatılmıştır. Ortadoğu ve çevre ülkeler bu durumu hoşnutsuzlukla karşılamıştır. İsrail ile barışı İslam dünyasına karşı bir ihanet olarak adlandırılmış ve bu doğrultuda Hamas gibi grupları desteklemiştir. İsrail'in gayri meşru bir ülke olduğu 1989 yılından sonra ilk defa Ahmedinejad tarafından dillendirilmiştir. (Dalar, 2008: 278).

İran'ın nükleer gücünü arttırma çalışmaları değişen yönetimle birlikte hız kazanmıştır. Buna ek olarak İran'ı uzun menzilli füze çalışmaları Ortadoğu ülkelerini tedirgin etmiştir. Bu çalışmalarından dolayı İran'a birçok ülke tarafından ambargo uygulanmıştır. Ambargolarla birlikte İran Hürmüz boğazıyla ilgili tehditkâr açıklamalarda bulunmuştur. İran Deniz Kuvvetleri Komutanı Tuğamiral Habibullah Seyyari Hürmüz boğazının geçişlere kapatılabileceğini dile getirmiştir.

Dünyaya satılan petrolerin %40'ının geçtiği Hürmüz boğazının kapatılması Ortadoğu ülkelerini tedirgin etmiştir. Seyyari boğazın kapılmasını “İran için bir bardak su içmekten daha kolay” şeklinde anlatmıştır (İran, Hürmüz Boğazı'nı petrol Trafikğine Kapatabileceğini Söylüyor (28.12.2011), http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/12/111228_iran_oil_warning.shtml).

Hükümet değişikliğiyle birlikte Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkiler daha karmaşık bir boyut kazanmıştır. İsrail aleyhinde yapmış olduğu söylemler Arap kamuoyu tarafından memnuniyetle karşılanmasına rağmen nükleer gücü arttırma, ABD-İran arasındaki gerilim benzeri konular Arap ülkelerinin endişelenmesine neden olmuştur. Radikal İslam ile problemli olan Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün gibi ülkeler İran dış politikasını tedirginlikle karşılamışlardır. Ortadoğu ülkeleriyle amaçlanan diyalog ortamı son bulmuştur. Ahmedinejad'ın “İsrail'in haritadan silinmesi gerek” sözü İsrail ile İran arasındaki düşmanlığın bir göstergesi niteliğindedir (Aktan, 2005: 1).

İran bölge ülkelerinden Suriye ile paralel emeller üzerinde hareket etmiştir. İki ülkenin İsrail karşıtlığı ve buna ek olarak 2006 yılında İsrail'in Lübnan saldırısı, İran'ın Suriye'yi merkezi bir konuma taşımasını sağlamıştır (Nasur, 2014: 82). İran Ortadoğu bölgesindeki ortaya çıkan ve Arap Baharı olarak adlandırılan olayları Suriye'ye sıçrayana kadar desteklemiştir. Olayların İran'ın önemli bir müttefiki olan Suriye'ye sıçraması İran'ın tutumunu değiştirmiştir. Diğer ülkelerdekine aksine Suriye rejimini desteklemiştir. Bu doğrultuda Suriye'ye her konuda yardım edeceğini açıklamıştır (Salehzadeh, 2013: 23).

İran başından itibaren Suriye'deki olaylara halkın daha fazla özgürlük arayışından ziyade Batılı güçlerin; İran, Suriye, Hizbullah ve Filistinli direniş örgütlerinden oluşan “Direniş Cephesini” çökertme operasyonu olarak bakmıştır (Sinkaya, 2015, 153). İran eski komutanlarından Eynullah Tebrizi 2012-2016 yılları arasında Suriye'de 1200 İran'lı savaşçının öldüğünü duyurmuştur (Anadolu Ajansı (2016), “İran'ın Suriye'deki üst düzey kayıpları”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranin-suriyedeki-ust-duzey-kayıplari/676368?amp=1> (26.05.2021).

İran Ahmedinejad yönetimiyle birlikte Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs gücünden daha aktif bir şekilde faydalanmıştır. Kudüs Gücü ile istihbarat toplama, gizli diplomasi yürütme, Ortadoğu ülkelerindeki İslami gruplara eğitim verme, silah desteğinde bulunma gibi birçok önemli faaliyetler yürütülmüştür. Bunun yanı sıra Lübnan'da Hizbullah'ı, Filistin'de Hamas'ı ve İslami Cihat'ı destekleyerek kendisine müttefik yaratmıştır (Keneş, 2012: 110). Bu müttefik gruplar İsrail aleyhine faaliyetlerde bulunurken Arap- İsrail yakınlaşmasını da engellemiştir. İran'ın Ortadoğu ülkelerindeki İslami grupları desteklemesi ve bu gruplarla yakın ilişkiler kurarak diğer ülkelerin iç işlerine müdahalede bulunması Arap ülkeleriyle ilişki kurmalarını engellemektedir. Hamas ve Hizbullah gibi örgütler desteklediğinden dolayı ABD tarafından İran “terörizm destekçisi ülke” olarak tanımlanmıştır (Sinkaya ve Yıldırım, 2010, 41).

2009 yılında İran'da yeni bir seçim düzenlenmiş ve Ahmedinejad tekrar Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ayrıca İran Meclisi (Meclisi Şuara) Hizbullah gibi İslami gruplara 20 milyon dolar yardımı onaylamıştır. Bu grupların isimleri açıklanmamasına rağmen İran'ın Hamas ve Hizbullah gibi örgütlere yardımda bulunduğu bilinmektedir (Daiyar, 2009: 10).

İran, Filistin'de Hamas, El aksa Şehitleri Tugayları ve İslami Cihat, Lübnan'da Hizbullah ve Irak, Suudi Arabistan, Afganistan, Bahreyn ve Yemen gibi birçok ülkedeki Şii gruplar başta olmak üzere birçok silahlı gruba para ve askeri eğitim konularında destek olduğu bilinmektedir. İran, Kuzey Kore ve Libya gibi ülkeleri inceleyen Küresel Finansal Hareket Görev Gücü 2010 yılında hazırlamış olduğu "kara para aklayan ve terörü finanse eden ülkeler" listesinde İran'da bulunmaktadır (Göktaş, 32: 2014).

İran Anayasa'sına göre İran dış politikasını belirleme yetkisi Devrim Rehberi'ne aittir. Cumhurbaşkanının ise yürütmenin başı olarak Rehber'in onayladığı politikaları gerçekleştirmekle sorumlu olduğu gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. 2013 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimleri düzenlenmiş ve Hassan Ruhani Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Muhafazakâr kanadın karşı reformist kanat seçimin galibi olmuştur. Ruhani göreve geldikten sonra daha ılımlı bir dış politika sürdürmeye çalışmıştır. Ruhani'nin girişimleri dış güçlerin ülkeye sızması gibi söylemlerle engellenmeye çalışılmıştır.

3.2.3. Hasan Ruhani Dönemi (2013-2021)

Ruhani bölgede güven ve istikrar ortamı için İran'ın şart olduğunu savunmuştur. Ruhani hükümeti Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini normalleştirmeye çalışırken DMO'nun üst düzey komutanlarının yapmış olduğu sert açıklamalar birçok ülkeyi özellikle Körfez ülkelerini tedirgin etmiştir. Ruhani hükümeti ilk başlarda nükleer problemleri çözmeye çalışmıştır. Ancak ABD'nin Ortadoğu ülkeleriyle İran karşıtı ittifak kurma çalışmaları hükümeti bu oluşumları engellemeyi öncelikli amaç olarak görmesine neden olmuştur. 2013 ve 2018 seçimlerini kazanan Ruhani ilk dönemlerinde dış politikada nükleer enerji alanına yönelmiştir. Ruhani dünya ülkeleri ile yapıcı etkileşimi dış politika önceliği haline getirirken nükleer güç konusunda ABD gibi ülkelerle anlaşarak İran'a uygulanan ambargoları sonlandırmayı ve böylece ülke ekonomisini yeniden canlandırmayı amaçlamıştır (İRAM, 2017: 16). Küresel anlamda nükleer konular, Ortadoğu'yla ilgili olarak ise Şii meselesi İran dış politikasını meşgul etmiştir. Arap baharıyla birlikte Ortadoğu bölgesinde bir güç boşluğu ortaya çıkmış ve İran bu durumu iyi bir şekilde değerlendirmeye çalışmıştır. Bu dönemde İran'ın Ortadoğu bölgesindeki faaliyetleri ve mezhepçi politikaları tekrar gündeme gelmiştir. Arap baharının ardından İran Ortadoğu bölgesinde sert gücünü kullanmıştır. İran, Ortadoğu ülkelerindeki çatışmalarda doğrudan çatışan bir taraf olmaktan kaçınmıştır. Bunun yerine o ülkelerde ideolojisine yakın tarafları desteklemiştir. Böylece kayıplarını minimuma indirmiş ve uluslararası herhangi bir yaptırımdan kaçınmaya çalışmıştır.

2018 yılında tekrar seçimi kazanan Ruhani, Trump'ın İran'ı çevreleme politikasıyla karşılaşmıştır. İran'ı sınırlandırarak bölgenin güvenliğini sağlayacağını düşünen ABD, bu politika ile Suudi Arabistan ve bazı Körfez ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Öztürk, 2019: 1).

2015 yılında imzalanan nükleer anlaşmayla birlikte İran'ın bölgede daha güçleneceğini düşünen Ortadoğu ülkeleri, İran'ı büyük bir tehdit olarak görmüştür. Trump döneminde Ortadoğu ve Körfez ülkeleri silahlandırılmış ve bu durum İran ile olan ilişkilerine yansımıştır. ABD ile hareket eden Ortadoğu ülkelerinin İran düşmanlığı ABD'ye büyük gelir sağlamıştır.

Irak topraklarında kurulan Irak Şam İslam Devleti İran'ın Irak'a müdahale etmesini sağlamıştır. Dönemin Irak Başbakanı Nuri Maliki İran'dan yardım istemiştir. Bunu bir fırsat olarak gören İran ülkede Şii milis güçlerinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu milis gruplar İran tarafından eğitilmiştir. Böylece İran'ın Irak'taki nüfuz gücü daha da artmıştır.

İran Suriye'de ise Şii halkı ilk başlarda gizli yardımlarla desteklemiştir. Fakat sonrasında doğrudan sahada yer almaya başlamıştır. Suriye'ye dışarıdan gönüllü ve paralı birçok asker getirilmiştir. Bu güçler ise DMO tarafından eğitilmiş ve örgütlenmişlerdir. Böylece İran Suriye'de de nüfuz kazanmıştır.

Filistin'de ise Hamas desteklenmiştir. Hamas FKÖ'nün yumuşak bir örgüt olduğunu ve daha sert davranılması gerektiğine inanan Filistinliler tarafından 1987 yılında kurulmuştur. İsrail'i bir devlet olarak tanımlamayan Hamas örgütü, Filistin'i kurtarmanın İslami bir görev olduğunu savunmaktadır. Bu doğrultuda İsrail ile savaşacaklarını belirtmektedir. İran ile aynı ideoloji de hareket eden bu örgüt İran tarafından desteklenmiştir (Doğan, 2018: 16).

Ruhani hükümetinin reformist ve ılımlı politikalarına rağmen DMO Ortadoğu'daki sert eylemlerini sürdürmeye devam etmiştir. DMO İran'ın imzalamış olduğu nükleer anlaşmadan rahatsızlık duymuştur. Ruhani bu konuda "Nükleer anlaşmayı baltalamak için her şeyi yaptıklarını gördük. Füzelelerin üzerine, asla faydasını göremeyeceğimiz (İsrail karşıtı) mesajlar yazdılar." şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. ABD'nin "Kapsamlı Ortak Eylem Planı"ndan (KOEP) çekilmesi Ruhani hükümetinin muhafazakârlar tarafından eleştirilmesine neden olmuştur (Tamer, 2018: 2). Özetle Ruhani dönemi Ortadoğu politikası bölgede barış ve istikrarın sağlanması, Körfez'de bölgesel diyalog forumunun kurulması, terörle mücadele gibi konulara yönelmiştir.

Güneybatı Asya ülkesi olan İran zengin doğal kaynakları, genç nüfusu ve nükleer gücüyle birlikte dünyadaki gelişmeleri etkileyen önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. İran'ın enerji bakımından zengin kaynaklara sahip olması önemli bir güç haline gelmesini kolaylaştırmıştır. Petrol üretimi bakımından dünyanın dördüncü büyük ülkesi olan İran doğalgaz üretimi bakımından da

ikinci büyük ülke konumundadır. İran'ın toplam ihracatının %80'ini oluşturan petrol ihracatı, ülke ekonomisinin en önemli gelir kapısıdır. İran'ın bu derece zengin kaynaklara sahip olması uluslararası sistemdeki elini güçlendirmektedir. Dünya pazarına ulaşan ham petrolün %40'ı Hürmüz boğazından geçmektedir. Ortadoğu bölgesinde yer alan ve petrol ihracatı için önemli bir nokta olan Hürmüz Boğazı'na da hâkim olması İran'ı daha güçlü kılmaktadır (Mercer ve Metelitsa, 2014: 1).

İran köklü devlet geçmişine sahip, savaş tecrübesi olan bir ülkedir. Nükleer gücüyle birlikte ülkenin caydırıcılık gücü zamanla artmaktadır. Küresel ve bölgesel gelişmelerin yanısıra ideoloji ve din İran dış politikasını etkileyen ve şekillendiren unsurları oluşturmaktadır. İran dış politikası Birinci ve İkinci Dünya Savaşları gibi küresel gelişmelerden etkilendiği gibi İran İslam Devrimi gibi ulusal gelişmelerden de etkilenmiştir.

İran'ın Ortadoğu politikası ekonomik, tarihi, politik, dini ve mezhepsel gibi birçok etkene bağlı olarak şekillenmektedir. İran dışa bağımlılığını minimum seviyeye indirmek ve Ortadoğu, Avrasya bölgelerinde etkili, vazgeçilmez bir güç olmak amacıyla politikalarına yön vermektedir. İran'ın dış politikasını incelerken bulunduğu coğrafyanın yanı sıra ülkenin siyasi sistemi, ideolojisi ve ekonomisi gibi birçok etmeni göz önünde bulundurmanız gerekmektedir.

Süper güçler için hayati bir öneme sahip olan Ortadoğu bölgesi üstünlük kurabilmek için vazgeçilmez bir alan haline gelmiştir. Edward Latak göre Körfez bölgesinin egemenliğini elinde tutan güç dünyaya egemen olur. Dünya petrol rezervlerinin %60'ına, doğalgaz rezervlerinin ise %30'una ev sahipliği yapan Ortadoğu bölgesi İran'ın da göz ardı edemeyeceği bir bölgedir (Öztürkler, 2009: 75).

İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikası Devrim Rehberine bağlı olarak şekillenmektedir. Kurulan hükümet çeşitli söylemlerde bulunsalar dahi Rehber'in onayı olmadan bunların hiçbirisi gerçekleşmemektedir. Devrimin ardından İslam devriminin ihracı, Müslümanların hakları, tam bağımsızlık ve nükleer kapasitenin artırılması gibi konular İran dış politikasında öncelikli alanlar olarak görülmüştür.

Bu öncelikler İran'ın Ortadoğu ülkeleri için bir tehdit olarak algılanmasına neden olmuştur. Örneğin Suudi Arabistan, Lübnan ve diğer birçok Ortadoğu ülkelerinde yaşayan Şii nüfusun İran tarafından kullanılacağı düşüncesi ve İran'ın bölgesel bir güç olarak bölge ülkelerde yaşayan azınlıkları desteklemesi İran ile bölge ülkeleri arasında ilişkilerin kopmasına neden olmuştur. İran devriminin ardından Ortadoğu bölgesinde Şii radikalizmi daha popüler olmaya başlamıştır. (Hazran, 2010: 537).

İran yönetiminin devrimin ardından Şii toplumlarıyla ilgili söylem ve eylemleri başvurarak bunları dış politika aracı olarak kullanmıştır. Bu durum Ortadoğu bölgesindeki statükocu devletleri

özellikle monarşi ile yönetilen Basra Körfezi ülkelerini rahatsız etmiştir (Mohns ve Bank, 2012: 28). Şii nüfusunu siyasi, ekonomik ve sosyal haklar bakımından mahrum bırakıldığı bu otoriter Sünni ülkeler, Ortadoğu’da artan Şii radikalizmini büyük bir tehdit olarak görmüşlerdir (Barzegar, 2008: 93).

İsrail ile olan düşmanlığı İran dış politikasında önemli bir yer edinmiştir. Bu sebepten dolayı Filistin’de Hamas Suriye’de Şii gruplar, Yemen’de Husiler ve Lübnan’da ise Şii gruplarla özellikle Hizbullah ile ilişki halindedir.

İran, devrimin ardından Ortadoğu’da İslami grupları finansal ve askeri olarak desteklemiştir. Yürütmenin başı olarak seçilen Cumhurbaşkanı dönem dönem çeşitli politikalarla bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Ancak İran İslam Cumhuriyeti’nin dış politika hedefleri bu politikaların kısa sürmesine neden olmuştur. İran Ortadoğu ülkeleri başta olmak üzere birçok ülke tarafından durdurulması ve yumuşaması güç bir ülke olarak görülmektedir. Sert söylemleri, nükleer faaliyetleri ve ayrılıkçı gruplara vermiş olduğu desteklerle tanınan İran İslam Cumhuriyeti, günümüzde de Lübnan’da Hizbullah, Filistin’de Hamas, Yemen’de Husiler’e vermiş olduğu desteklerle bu ününü devam ettirmektedir (Doğan, 2018: 18-21).

İran dış politika hedefleri doğrultusunda Yemen’de Zeydi mezhebinin küçük bir topluluğu olan Husileri desteklemiştir. Husiler İran’ın ülkeye etkisi açısından önemli bir araç olmaktadır (Doğan, 2016: 109). Husiler Hüseyin Bedrettin el-Husi öncülüğünde bazı haklar talep etmişlerdir. Yemen’de Suudi Arabistan topraklarına yakın alanlarda yaşayan Husiler İran için önem teşkil etmektedir. Yemen’de 2004 yılında ortaya çıkan Husi isyanları İran tarafından desteklendiği iddia edilmiştir. Hatta Husi lideri olarak kabul edilen Bedreddin Husi’nin İran ile bağlantısı olduğu söylenmiştir (Sinkaya, 2015: 60-64). İran’ın Yemen’deki faaliyetleri Suudi Arabistan için tehdit olarak algılanmaktadır. 2011 yılında ülkede başlayan iç savaşın ardından Husiler 2013 Mart ayından 2014 Ocak ayına kadar süren Ulusal Diyalog Konferansı’na (UDK) Ensarullah Hareketi olarak katılım sağlamışlardır (Arı, 2015: 5).

2014 yılında Ali Ekber Velayeti’nin yapmış olduğu açıklama İran ile Husiler arasındaki ilişkiyi açıklar niteliktedir. Yemen devriminde Ensarullah’ın lideri olarak Abdulmelik Husi’nin önderliğinden duyduğu memnuniyeti belirtirken “Hizbullah’ın Lübnan’da üstlendiği rolün bir benzerinin Ensarullah Hareketince Yemen’de üstlenmesini umut ettiğini” ifade etmiştir. Ayrıca İran’ın Ensarullah’ı İslami uyanışın bir parçası olarak gördüğünü açıklamıştır (Sinkaya, 2015: 60-64).

Buna ek olarak İran’ın Husi güçlerini Eritre’de eğittiğini ve İran silah yardımlarının da Eritre üzerinden geldiği bazı kaynaklar tarafından teyit edilmiştir (The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center, 2013: 8).

3.3. Hizbullah ve İran Arasındaki Bağ

Hizbullah resmi olarak 1985 yılında Lübnan'ın güneyinde kurulmuş bir örgüttür. Fakat Hizbullah'ın kökenleri 1970'li yıllara dayanmaktadır. İranlı Musa el-Sadr'ın 1975 yılında Lübnan Şiiilerinin haklarını savunmak amacıyla kurmuş olduğu Emel Hareketi, Hizbullah'ın kökenini oluşturmaktadır. EMEL liderlerinin İran'dakine benzer İslami bir devlet olmak istemediklerini dile getirmeleri EMEL içindeki fikir ayrılıklarını tetiklemiştir. Bunun üzerine İran çizgisinde siyaset yapmayı planlayan Şeyh Seyyid Hasan Nasrallah gibi isimler EMEL'den hızlıca kopmuşlardır. Bu kopuşla birlikte İslami EMEL kurulmuş ve sonrasında bu örgüt Hizbullah'a dönüşmüştür (Demirel, 2000: 45).

İran ve EMEL farklılaşan çıkarlarından dolayı birbirlerinden uzaklaşmışlardır. İran radikal bir ideoloji ile hareket ederken EMEL ılımlı bir çizgi izlemiştir. Bundan dolayı İran EMEL'i ideolojik şemsiyesi altına alamamış ve bunun ardından EMEL yerine aynı topluma hitap eden daha muhafazakâr ve sadık bir parti kurmaya çalışmıştır. Böylece İran bölgedeki misyonu için EMEL'e alternatif olarak Hizbullah'ın kurulmasını sağlamıştır (Kramer, 1993: 106). Hizbullah zamanla Lübnan'ın hem askeri hem de siyasi bir gücü haline gelmiştir. Kuruluşunun ardından disiplinli yapısıyla birlikte güney Lübnan'daki gelişmelere büyük katkı sağlamıştır (Alagha, 2007: 38).

1982 yılında İsrail Lübnan'ı işgal etmiş ve bu işgalin ardından Hizbullah, Lübnan Şiiilerinin haklarını savunmak için ortaya çıkmıştır. İsrail'in Lübnan işgalinden kısa süre sonra DMO'ya bağlı yüzlerce danışman ve eğitmen Arap dünyasına İslam Devrimini ihraç etmek amacıyla Bekaa vadisinde bir üs kurmuştur. Hizbullah ilk yıllarda İsrail'e karşı yürüttüğü mücadeleden dolayı başta Lübnan ve İran olmak üzere birçok ülkeden destek görmüştür. Bu mücadelenin yanı sıra Filistin meselesine karşı hassasiyeti bu desteğin giderek büyümesini sağlamıştır (Levitt, 2021: 5).

Hizbullah Lübnan iç savaş döneminde ortaya çıkarak Lübnan siyasi hayatında önemli bir parti haline gelen, uluslararası toplumu etkileyen ve uluslararası gündemdeki yerini koruyan bir devlet dışı aktördür (Jovini, 2019: 78-79). Lübnan iç savaşı devam ederken Hizbullah giderek güç kazanmış ve ülkenin kalıcı bir gücü haline gelmiştir. İsrail'in ülkedeki varlığına ve Lübnan'daki etkisine tamamen karşı çıkan Hizbullah, 2000 yılında İsrail'in Şebaa çiftliklerine kadar geri çekilmesini sağlamıştır. (Kasım, 2007: 43-44).

Lübnan iç savaşı, İsrail'in Lübnan'ı işgali gibi birçok nedenden ötürü Şiiilerin yaşadığı sıkıntı ve güçlükleri yoğun bir şekilde dile getiren Hizbullah örgütü güney Lübnan, Bekaa vadisi ve Beyrut'un bazı kısımlarında zamanla büyük bir güce dönüşmüştür (Ghorayeb, 2003: 298-300). Hatta kendisini direniş cephesinin bir unsuru olarak tanımlamış ve Güney Lübnan'ı adeta Hizbullah'ın bir toprağı haline getirmiştir (Haddad, 2006: 27).

Hizbullah Ortadoğu’da büyük çoğunlukla İsrail’in Lübnan ve Filistin’e karşı yürüttüğü sert politikaları engellemek ve İsrail’e direnmek amacıyla kurulan bir örgüt olarak tanınmaktadır. Hizbullah’ın ortaya çıkmasında ulusal ve küresel faktörlerden etkili olmuştur. Bu faktörler Lübnan Şiilerini etkileyerek örgütün kurulmasını sağlamıştır (Elhan, 2019: 13). Örgüt 1982 yılında aktif olarak Lübnan’da faaliyet göstermesine rağmen resmi kuruluş yılı 1985 olarak duyurulmuştur.

Lübnan’da Şii radikalleşmesinin son aşaması olarak kabul edilen Hizbullah Lübnan İç savaşı sırasında, İsrail’in Lübnan’ı işgal ettiği ve Şiilerin birçok alanda temsil edilemediği dönemde ortaya çıkmıştır. İlk kuruluş döneminde şiddeti yoğun bir şekilde kullanan Hizbullah İran İslam Cumhuriyeti’nin önemli bir müttefiki konumdadır. 1982 yılında ortaya çıkan bu örgüt İran ideolojisiyle benzer olarak İsrail ve ABD gibi güçlere karşı mücadele etmeyi savunmuştur (Alagha, 2011: 87). İsrail’in 1982 yılındaki Lübnan işgali, Hizbullah’ın farklı Şii milisleri bir araya getirerek askeri bir direnişi organize etmesine neden olmuştur. Böylece İran’daki gibi Hizbullah ideolojisinde de “direniş” önemli bir yer edinmiştir (Shalabi, 2015: 15).

Lübnan Şiilerinin haklarını savunmak ve İsrail’i Lübnan’dan atmak için kurulan bu örgüt İran’ın siyasi, ekonomik ve askeri yardımlarıyla birlikte Lübnan’ın en etkili örgütü olmuştur. Sadece askeri olarak değil siyasi ve sosyal olarak da Lübnan’ın önemli bir örgütüdür. Birçok toplumsal alanda (eğitim, sağlık vb.) girişimlerde bulunmuş ve geniş bir etkileşim ağı oluşturmıştır.

1980’li yıllarda Lübnan olağanüstü kargaşa ve şiddetin içine düşmüştür. Bu durum Suudi Arabistan, Suriye ve İran gibi bölge ülkelerine Lübnan’ın iç işlerine müdahale edebilmeleri için bir fırsat olmuştur. İran bu durumda stratejik olarak önemli bir konumda olan Lübnan’daki Şiileri korumak ve aynı çatı altında toplamak amacıyla kararlı bir adım atmıştır. Hizbullah’ın 1982 yılında kurulması bu stratejinin bir göstergesidir (Art ve Richardson, 2007: 28). Dolayısıyla Hizbullah İran için büyük önem arz etmektedir. İran İslam Cumhuriyeti’nin ilanından sonra Humeyni, Lübnan ve Irak gibi Şiilerin yoğun bir şekilde yaşadığı ülkelerle ilgilenmeye başlamıştır. İslam devrimini bu ülkelere ihraç etmek isteyen Humeyni, Abbas el Musavi ve Hasan Nasrallah gibi Şii liderlerle iletişime geçmiştir. Musavi ve Nasrallah İran’ın bölgedeki çıkarlarına paralel hareket eden Hizbullah örgütünün kurulmasında hayati bir rol oynamışlardır.

1979 devriminin ardından oluşturulan anayasa incelendiğinde İran’ın kendisine evrensel bir vizyon yüklediği görülmektedir. İran’ın Lübnan Hizbullah’ı ile olan ilişkisi bu vizyon paralelinde sürdürülmüştür. Lübnan Şiileri ülkenin dezavantajlı, siyasal hayattan mahrum, ekonomik gücü bulunmayan bir mezhep grubu olmuştur. Ülkenin ilk ve tek nüfus sayımına göre Şiiler Lübnan’ın üçüncü büyük mezhebik grubunu oluşturmaktadır. Fakat Lübnan sisteminde temsil edilmediklerine inanan Şiiler, İsrail’in saldırılarıyla birlikte gruplaşmaya başlamıştır. İran’ın Lübnan Şiilerine baskı karşısında mücadele etme mesajı Şiilerin siyasallaşmasını kolaylaştırmıştır. Böylece İran Lübnan Şiileri üzerinde ateşleyici bir rol oynamıştır (Shanahan, 2011: 108).

Lübnan karışık toplumsal yapısı ile Ortadoğu bölgesinin minyatürü niteliğindedir. Ülke kendisiyle ilgilenen herkes için farklı anlam ifade etmektedir. Mezhepsel ve etnik olarak birçok topluma ev sahipliği yapması neredeyse her aktörün ülkeye müdahale etmesini kolaylaştırmıştır. Bünyesindeki Şii nüfusu ise İran'ın ülkeye müdahale etmesini kolaylaştırmıştır. Böylece İran Şiiler aracılığıyla ülkede nüfuz alanı elde etmiştir. İran, İsrail ile vermiş olduğu mücadelede kullanabileceği bir alan bulmuştur.

İran'da yaşamış Lübnanlı din adamları İran'ın Lübnan'da nüfuz alanı oluşturmalarını kolaylaştırmıştır. Bir dönem İran'da yaşamış Ayetullah Musa el-Sadr'ın Lübnan'da Şiileri örgütlemesi bu duruma bir örnektir. İran Hizbullah'ın kurulmasının ardından Lübnan'ı daha çok etkilemeye başlamıştır. Hizbullah Lübnan'da kurulmuş askeri ve siyasi bir örgüt olmasına rağmen tüm eylem ve kararlarında İran'a bağlıdır. Örgüt ismini İranlı din adamı Muhammed Gafari'nin Şah yönetimine karşı geldiği dönemde hapisanedeyken notlarında yer alan “Tek parti vardır, o da Allah'ın (c.c.) partisidir (Hizbullah)” yazısından almıştır (Erdin, 2002: 13-14).

Hizbullah 1985 yılında örgütün ideolojisini şu şekilde açıklamıştır: “Biz İran rejimini bir islam devleti olarak öncü ve yeni çekirdek olarak görmekteyiz. Ayrıca tek bilge ve lider Ayetullah Humeyni'nin emirlerine bağlıyız” . O zamanda beri Hizbullah İran'ın Lübnan'daki vekili haline gelmiştir. Hizbullah Lübnanlı bir örgüt olmasına rağmen İran'ın maddi ve ideolojik desteğinden sürekli faydalanmıştır. ABD istihbaratı İran'ın Hizbullah'ı kontrol ettiğine dair kanıt bulmazken Hizbullah'ın çoğu varlığında İran'ın silah ve para yardımlarının önemli bir kaynak olduğunu belirtmiştir. 1984 yılında yayınlanan bir CIA raporu İran ile Lübnanlı Şiiler arasındaki ilişkinin, 1982 yılında İsrail'in Lübnan işgaliyle birlikte gelişmeye başladığını belirtmiştir (Levitt, 2021: 5).

İran Hizbullah ile ilişkilerini geliştirdikten sonra, örgüt içinde bulunan dini tutucuları mezhepsel bağlar aracılığıyla davası konusunda ikna etmiştir. Hizbullah ilk başlarda gücünü göstermek amacıyla Fransız ve Amerikalı güçlere karşı bombalama eylemleri yürütmüştür. Bu eylemler sonucunda yabancı birlikler ülkeden geri çekilmiştir. Böylece İran Hizbullah'ın işe yarar bir örgüt olduğunu fark etmiştir. O zamandan beri İran, Hizbullah'ı ekonomik, askeri, politik ve diplomatik olarak desteklemektedir (Pollack, 2002: 471).

İran Lübnan Şiilerinin sıkıntı ve kırılganlıklarını sosyal refah kurumları ile çeşitli hizmetleri sağlayarak ustaca kullanmıştır. Böylece Lübnanlı Şiiler sadece Hizbullah'ın etrafında toplanmakla kalmamış aynı zamanda uzun yıllar boyunca Hizbullah'ı desteklemişlerdir. Hizbullah İran açısından sadece Lübnan'da kullanabileceği bir yapı olmamıştır. Ortadoğu bölgesinde yaşanan birçok gelişmede İran Hizbullah'ı kullanmıştır. İran Hizbullah aracılığıyla topraklarından uzakta olan İsrail ile mücadele etme imkânı bulmuştur (Khan ve Zhaoying, 2020: 102).

Lübnan'da Şiileri temsil etmek amacıyla örgütlenen Hizbullah diğer mezhepler açısından tedirginlik ile karşılanmıştır. Bu tedirginliği ortadan kaldırmak amacıyla Hizbullah Lübnan'da sosyal yardımlarda bulunmuştur. Bu doğrultuda sağlık, eğitim gibi alanlarda Lübnan halkına hizmet sunmuştur (Sarıkaya, 2012: 23).

2006 yılında Hizbullah'ın İsrail'in Lübnan işgali karşısındaki mücadelesi halkın Hizbullah'a desteğini arttırmıştır. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah halkın gözünde bir kahraman statüsüne yükselmiştir. Fakat 2008 yılında Hizbullah'ın Beyrut'u işgal etmesi ve 2013 yılından itibaren Suriye iç savaşına karışması Hizbullah'ın ülke içerisindeki konumunu sarsmıştır. Bu sebeplerden dolayı Hizbullah İran hedefleri doğrultusunda mücadele edilen bir örgüt izlenimi çizmiştir. Böylece Hizbullah Arap ülkelerinde kazanmış olduğu sempatiyi yitirmiş ve İran'ın egemenliğinde bir yapıya dönüşmüştür (Bozkurt, 2014: 613).

1982-1986 yılları arasında Suriye'de Lübnan büyükelçiliği görevini yürüten Ali Ekber Muhteşemi konuşmalarında İran'ın kendi şehirlerini desteklediği gibi Lübnan direnişini de destekleyeceğini belirtmiştir (Daher, 2016: 29). Bu doğrultuda Lübnan direnişinde bir öncü olarak kabul edilen Hizbullah örgütü, İran İslam Cumhuriyeti için büyük bir öneme sahiptir. Hizbullah İran açısından Arap devletleri için bir örnek niteliğinde olacak ve devrimin yayılmasını sağlayacaktır. Kurulduğu ilk dönemlerde Lübnan'daki siyasi sistemi eleştiren Hizbullah, İslami bir devlet kurma düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Ancak zamanla Lübnan siyasi hayatıyla bütünleşmiş ve daha ılımlı olmaya başlamıştır (Elhan, 2019: 24).

İran'ın Lübnan'daki nüfuzu sadece Hizbullah'tan ibaret değildir. İran Hizbullah'a ek olarak Lübnanlı Şii liderlerden de faydalanmaya çalışmıştır. 1982 yılında Hüseyin Fadlallah gibi önemli din adamlarının bulunduğu bir grup Tahran'a gelmiş ve ülkeleriyle ilgili çeşitli tavsiyelerle geri dönmüşlerdir (Hamzeh, 2004: 24). Hüseyin Fadlallah bu konferanstan kısa süre sonra kurulacak olan Hizbullah'ın ruhani lideri olarak kabul edilmiştir. Hizbullah kurulduktan sonra Humeyni'yi Veliyi Fakih olarak benimseyecek ve herhangi bir karar alırken onun onayını isteyecektir. Böylece Hizbullah Humeyni'nin komutasında faaliyetlerini sürdürecektir (Elçi, 2010: 103).

Allah'ın (c.c.) takipçileri ve Allah'ın (c.c.) askerleri anlamlarında gelen Hizbullah örgütü Humeyni'nin onayı ile kurulmuştur (Ebu Halil, 1992: 11). Hizbullah en başından beri hem askeri hem de siyasi kolu olan bir örgüt olarak kurulmuştur. Sonradan askeri kolunu İslami Direniş adıyla tanıtmıştır. Örgüt aynı zamanda sağlık, eğitim ve kültür gibi alanlarda da Lübnan halkına hizmet vermektedir. Hizbullah'ın sağlamış olduğu tüm bu faaliyetler büyük maliyetler doğurmaktadır. Bu noktada İran Hizbullah'ın en büyük destekçisi olmuştur. Ayrıca Hizbullah, İran ile olan bağını hiçbir zaman reddetmemiştir. İran'da gerçekleşen İslam devrimi, içerisinde Şii nüfus bulunduran ülkelere heyecanla karşılanmış ve İran taraftarı örgütler oluşmaya başlamıştır. Bu durum İran'ın dış politika hedefleriyle örtüşmüş ve böylece İran, Lübnan gibi ülkelere yaşayan Şiilere destek olmuştur. Hatta

Şiiiler aralarında yaşanan problemleri çözmek adına İran'ı bir hakem olarak kabul etmişlerdir. Örneğin EMEL hareketinin bölünmesi söz konusu olduğunda İran'a danışılmıştır (Sarıkaya, 2012: 37).

Hizbullah resmi olarak ilk önce Ayetullah Humeyni'yi sonrasında Ayetullah Ali Hamaney'i Velayeti Fakih olarak kabul etmiştir. Hizbullah'ın İran'la olan ilişkisi sadece bu resmi bağla ilgili değildir. Hizbullah ile İran arasında dini, politik, ekonomik ve kültürel bağlarda mevcuttur. Fakat bu ikili arasındaki ilişki giderek özerkleşmeye başlamıştır. Ali Hamaney 1995 yılında Hizbullah Şura Konseyi üyesi Şeyh Muhammed Yezbek'i ve Hizbullah Genel Sekreteri Seyyid Hasan Nasrallah'ı kendisinin Lübnan'daki dini yardımcılarını tanımlamıştır. Bu gelişmeyle birlikte Hizbullah daha serbest ve özerk bir şekilde hareket etmeye başlamıştır. Örneğin 2005 yılından Hizbullah Lübnan Hükümetine katılırken Devrim Rehberine danışmamıştır (Alagha, 2013: 50).

Son dönemlerde karşılıklı çıkar ve ortaklık olarak şekillenen Hizbullah İran ilişkisini Achcar ve Warshawski (2007: 34-35) tarafından şöyle anlatılmıştır:

Hizbullah'ın İran modeli karşısındaki özgünlüğü, partinin Tahran'la olan ilişkilerinde görülür. İran İslami Cumhuriyeti, kendi programatik yönelimlerini "Ali Rehber" in doktrinlerine uyumuna bağlayan partinin başlıca kaynağı olmaya devam etmiştir. Ancak bu parti, İran rejiminin, Tahran'ın doğrudan kontrolü altındaki basit bir şubesi sayılamaz. Parti, yüksek önem taşıyan bir müttefik olması dolayısıyla, kendisine İran tarafından seve seve tanınmış gerçek bir özerklik sahibidir, çünkü Tahran'ın vesayetinin daha baskıcı olması halinde İslami Cumhuriyet'ten, kaynaklarının önemli ölçüde azalması pahasına uzaklaşması mümkündür. Yine de bu durumdan çok uzağız ve Lübnanlı bu parti, bölgesel Humeynizm hareketinin -ki bu hareket, "laik" Suriye rejimini ve Filistinli Sünni Hamas'ı İran'a bağlayan daha informal bölgesel ittifakın çekirdeğini oluşturur ve içinde, Irak Yüksek İslami Devrim Konseyi'ni de saymak mümkündür- en prestijli üyesi olmayı sürdürmektedir.

İran ile Hizbullah arasındaki bağ birçok devlet tarafından eleştirilmiş olmasına rağmen Hizbullah'ın İsrail'e karşı yürüttüğü politikaların yanı sıra İsrail karşısında kazanmış olduğu başarılar örgütün Ortadoğu bölgesinde ününü ve saygınlığını artırmıştır. Fakat Hizbullah güçlerinin Suriye iç savaşında İran ile hareket etmesi ve İsrail'i ikinci plana atması Hizbullah'ın mezhepçilikle anılmasına yol açmıştır. Böylece Hizbullah hakkında İran'ın Ortadoğu'daki taşeronu, Şii hilalinin Lübnan uzantısı şeklinde yorumlar yapılmıştır. Bundan dolayı Hizbullah ile İran arasındaki ilişki tekrar eleştirilerek gündeme gelmiştir. Uzun yıllar boyunca çatışmaların yaşandığı, siyasi ve sosyal gücün mezhebe göre tasarlandığı bir ülkede kurulan Hizbullah, 1979 İran İslam devriminden etkilenmiştir. İran'da kurulan yönetimin benzerini Lübnan'da gerçekleştirmeyi hedeflediğini dile getiren bu örgüt, ilk başlarda Lübnan siyasal sisteminde yer almayacağını belirtmiştir. Bunun sebebini ise 1985 yılında yayınlamış oldukları Açık Mektup'ta belirtilen on İslami kuralın Lübnan siyasal sisteminde yer almamasına bağlamışlardır. (Elçi, 2010: 84).

Fakat 1990'lı yıllara gelindiğinde Lübnan siyasal sisteminde yer almaya karar vermişlerdir. Hizbullah içinde yaşanan değişikliklerin bu kararı almada büyük etkisi vardır. 1984 yılında Subhi el-Tufeyli'nin yerine Abbas el-Musevi seçilmesi bu değişikliğin nedenleri arasındadır. Çünkü Tufeyli Lübnan siyasal sistemiyle ilişki kurmayı reddetmiştir. 1992 yılında Musevi İsrail'in düzenlediği bir suikast sonucunda öldürülmüştür ve yerine Hasan Nasrallah seçilmiştir. Bunlara ek olarak İran İslam Cumhuriyeti içerisinde yaşanan gelişmeler Hizbullah'ı da etkilemiştir. Kuruluşundan günümüze kadar büyük destek aldığı İran'daki iç gelişmeler İran dış politikasını etkilediğinden dolayı İran'daki gelişmeler de Hizbullah için önemli birer etkindir (Elhan, 2016: 49-50).

1989-1997 yılları arasında Haşimi ve Hamanei İran'ın politikasına yön veren yeni karar vericiler olmuşlardır. İran ve Hizbullah arasındaki bağ bu dönemde kuvvetlenmiş ve Hizbullah 1992 seçimlerine girebilmek adına Hamanei 'nin onayını almıştır. 2000 yılında Nasrallah Hamanei tarafından Lübnan temsilcisi olarak kabul edilmiştir (Daher, 2016: 45).

Hizbullah'ın İran'ı örnek alarak Lübnan'da İslam devleti kurma fikrinden Lübnan'ın mevcut siyasal sistemine katılma fikrine dönüşümü Hizbullah'ın Lübnanlılaşması veya infitah olarak adlandırılmıştır (Avon ve Khatchadourian, 2012: 41). Bu dönüşüm Hizbullah tarafından yayınlanan belgelerde de görülmektedir. Hizbullah Açık Mektup 'ta Lübnan'da İslami bir devrimin yapılacağını ve böylece İslami yönetimin oluşturulacağını gibi söylemlerde bulunurken 2009 yılında yayımladığı Manifesto'da Lübnan'ı vatan olarak adlandırmış ve Lübnanlı bir söylem takınmıştır.

İsrail 2000 yılında güney Lübnan topraklarında çekilmiştir. Bunun ardından Hizbullah bayrağında yer alan "Lübnan'da İslami Devrim" söylemi "Lübnan'da İslami Direniş" sloganıyla değiştirilmiştir. Bu Hizbullah'ın daha ılımlı ve Lübnanlı bir örgüt olarak algılanmasını sağlamıştır. (Saouli, 2019: 104). Ayrıca düzenlenen mitinglerde sadece kendi bayrağını değil aynı zamanda Lübnan bayraklarını da kullanan Hizbullah'ın Lübnanlılaştığı düşünülmüştür.

Hizbullah "insanlık Allah'ın (c.c.) taraftarları ve Şeytan'dan taraf olanlar diye ikiye ayrılmıştır. Bu ikisi arasındaki savaş, Allah (c.c.) taraftarlarının kesin zaferine kadar sürecektir. Şeytan her yerde kendini gösterebilir. Şeytan bazen bir kadının başörtüsünün altında bir tutam saç olarak bazen Beyrut'taki bir Amerikan Üniversitesi şeklinde ve bazen de Filistin'in Yahudilerce işgali halinde ortaya çıkabilir. O halde Allah'ın (c.c.) taraftarlarının Şeytan ile var gücüyle savaşması gerekir" şeklindeki açıklamasıyla ideolojisini yansıtmıştır. 2009 yılında yayınlanan örgüt manifestosunda, Hizbullah'ın Lübnan'da İslami bir devrim amacıyla hareket etmediği görülmüştür. Bu manifestoyla birlikte Hizbullah Lübnan siyasi sistemine dâhil olarak tüm Lübnanlıları kapsayan bir parti olmuştur. İslami devrim yapma ideali yerini Lübnan siyasi hayatına katılma idealine bırakmıştır (Alagha, 2013: 215-218).

İslam devriminin ardından İran dış politikası iki temel ilke üzerine şekillenmiştir. Bu temel ilkelere ilki “Ne Doğu Ne Batı” ilkesidir. Bu ilkeyle bağlantısızlık, sömürgecilik karşıtlığı ve üçüncü dünya ülkeleri ile ilişki kurma hususları amaçlanmıştır. İkinci ilke ise Ortadoğu’da İslami grupları desteklemek, İsrail ile mücadele ve İslam rejiminin ihracı şeklinde özetlenebilir (Elhan, 2019, 10). Bu ilkeler doğrultusunda İran Lübnan ‘da Hizbullah’a destek olmuştur. 1982 yılında İsrail Lübnan’ı işgal etmiş ve İran Hizbullah’a destek olmak ve militanları eğitmek amacıyla 1.500 kişilik birliği Suriye’deki kamplara göndermiştir (Daher, 2016: 27). Böylece İsrail’in Lübnan’ı işgali üzerine İran Lübnan’ın iç işlerine müdahil olmaya başlamıştır (Dionigi, 2014: 92).

Hizbullah’ın ruhani lideri olarak kabul edilen Ayetullah Fadlallah Lübnan’da İslami bir şuranın kurulmasına yardım etmiştir (Dionigi, 2014: 37). Beş üyeden oluşan bu şuranın iki üyesi İran’ın bir dönem Suriye Büyükelçiliğini yapmış Ali Ekber Muhteşemi ve DMO komutanlarından biri olan Ahmet Kenani’dir. Bu şura İran ile Hizbullah arasındaki iletişimi sağlamanın yanı sıra Hizbullah’ın planlarını da yönetmiştir. Muhteşemi o dönemde Lübnan Şiilerinin önde gelenleri ile görüşmüş ve Hizbullah’ın Lübnan’da etkisini artırarak yayılmasını sağlamıştır. Muhteşemi Lübnan Şii direnişinin İran tarafından destekleneceğini belirtmiştir (Daher, 2016: 29).

Muhteşemi’nin Hizbullah’ın ortaya çıkmasında önemli bir rolü olmuştur. Muhteşemi Lübnan’da uzun zaman geçirmiş ve Lübnan’daki eksiklikleri iyi değerlendirme fırsatı yakalamıştır. Bu süreçte Hizbullah’ın önemli isimlerinden olan Suphi et-Tufeyl gibi liderlerle toplantı yapmaya başlamıştır. Suphi et-Tufeyl Hizbullah’ın ilk genel sekreteri olmuştur. 1985-89 yılları arasında İran İçişleri Bakanı olan Muhteşemi, Hizbullah’ı diğer İslami örgütler için örnek göstermiştir. (Alagha, 2007: 37).

İran İslam devriminin başarısını diğer ülkelerdeki etkinliğine bağlayan İran siyasi elitleri Lübnan’ı önemli bir platform olarak görmüşlerdir (Avon ve Khatchadourian, 2012: 24). İran daha sonraki yıllarda da Hizbullah’a maddi ve manevi desteğini sürdürmüştür.

1970’li yılların sonlarına doğru İran’dan Lübnan’a gelen İranlılar Lübnan’da İsrail ile mücadele etmek isteyen gençlere askeri ve dini eğitim vermişlerdir (Alagha, 2007: 37). İran’ın Lübnan’a İsrail mücadelesinde destek vermek ve Lübnanlılara yardımda bulunmak için Hizbullah’la ilişki kurduğunu dile getiren Hizbullah Genel Sekreter Yardımcısı Naim Kasım, Lübnan ile Hizbullah arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Hizbullah, İran’dan almış olduğu desteklerle birlikte Lübnan’da eğitim, sağlık gibi birçok alanda ilerlemeler kaydetmiştir. Böylece Hizbullah Lübnan’da giderek popüler olmaya başlamıştır. Hizbullah Velayeti Fakih anlayışına inanarak Humeyni’yi rehber olarak kabul etmektedir. İran’da geçerli olan yönetim Hizbullah’ın siyasi ve ideolojik çizgisiyle paralel olduğu görülmektedir. Naim Kasım’a (2007: 258-259) göre İran iktidarında değişiklikler olsa dahi Hizbullah ile ilişkisi aynı kalacaktır. Kasım’a (2007: 235) göre Hizbullah gibi İslami örgütler İran’dan umut ve destek bulmuşlardır.

1979 devriminden sonra İran, Ortadoğu bölgesinde bir vekil ağı inşa etmeye başlamıştır. DMO ve Kudüs güçleri Bahreyn, Irak, Lübnan, Filistin, Suriye ve Yemen gibi ülkelerdeki milis güçlere ve siyasi hareketlere silah, para ve askeri eğitim konularında destek sağlamıştır (Lane, 2020: 1).

Nüfusunun önemli bir kısmının Şiilerin oluşturduğu ülkeler İran'ın dış politikadaki devrim ihracı söyleminden ve buna paralel olarak yürüttüğü Hizbullah ile olan bağından kaygı duymuştur. (Gause, 2009: 274-275). Devrimin ardından İslami söylemi ön planda tutan İran, Ortadoğu bölgesinde özellikle Lübnan'da Şii radikalleşmesine yön vermiştir. Bu çerçevede İran İslamcı hareketleri desteklemiştir. İran Hizbullah örgütüne kuruluşundan beri destek vermeye devam etmektedir. Resmi olarak açıklama yapılmasa bile İran yönetimi, eylem ve söylemleriyle Hizbullah'ın gerçekleştirdiği faaliyetleri meşru eylemler olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda İsrail'e yönelik mücadele veren Hizbullah ile İran derin ilişkilere sahiptirler (Takeyh, 2006: 87).

Devrimle birlikte İsrail ve ABD, İran'ın düşmanı haline gelmiştir. Bu çerçevede İran Lübnan'da direniş için gruplaşan İslami örgütleri özellikle Hizbullah'ın örgütlenmesi için destek sağlamıştır (Sinkaya, 2015: 148). Buna ek olarak 2001 yılında ABD'de gerçekleşen terör saldırılarının ardından ABD Ortadoğu ülkelerinde çeşitli eylemlere girişmiştir. Bu eylemler İran gibi bazı ülkelerin ve İslami grupların tepkisine neden olmuştur. Bu çerçevede İran Hizbullah'ı da içeren bir Direniş Cephesi oluşturmuştur. Böylece İran Filistin direnişinin ve Hizbullah gibi İslami örgütlerin güç kazanmasını sağlamıştır. Hizbullah İran'dan aldığı desteklerle birlikte Lübnan'daki siyasi gücünü ve İsrail'e karşı mücadelesini korumuştur. İran Hizbullah için oksijen deposu olarak tanımlanmıştır (Conduit, 2014: 102). İran Hizbullah'a vermiş olduğu destekle Hizbullah'ın diğer Şii gruplar üzerinde hakimiyet kurmasını kolaylaştırmıştır. Lübnan Şiilerinin kendi aralarındaki çatışmanın İsrail ile mücadeleye zarar verdiği anlaşılmıştır.

İran'ın birçok söylemi Lübnan Şiileri arasında popülerlik kazanmaktadır. İsrail karşısında Arap devletlerinin başarısızlığı ve İran'ın İsrail karşıtı gruba liderlik etme isteği Arap devletleri tarafından tehdit olarak algılanmasına neden olmuştur. Hizbullah ile İran arasındaki ilişki dini, siyasi ve ideolojik bağlara dayanmaktadır. İran, Ortadoğu bölgesindeki gücünü arttırmak ve İslam'la yönetilen bir devletin bölgede kurulmasını sağlamak amaçlarıyla hareket etmiştir. Bu doğrultuda İran, Ortadoğu bölgesindeki İslami gruplara ekonomik, askeri, siyasi ve lojistik destek sağlamıştır (Bassedas, 2009: 24). Hizbullah'ta bu uğurda desteklenen gruplardan biridir.

Hasan Nasrallah İran'ın Hizbullah'a kurulduğu 1982 yılından bugüne kadar ekonomik, siyasi ve askeri destek verdiğini belirtmiştir. İran'ın Hizbullah'a kuruluş aşamasında yaptığı mali yardımlar Lübnan halkı için kullanılmıştır. Böylece Hizbullah'ın ülkede örgütlenmesine hız kazandırmıştır (Nasrallah Speech on birthday of the Holy Prophet Mohammad (17.02.2012), <https://www.english.alahednews.com.lb/19975/453>). Bu desteğe karşılık ise Hizbullah İran otoritesini kabul etmiş ve İran Rehberine bağlılığını sürdürmüştür (Ghorayeb, 2002: 71). Ayrıca

Suriye İran yardımlarının Hizbullah'a ulaşması açısından büyük önem arz etmektedir. Esad'ın iktidardan uzaklaşması İran'ın önemli bir müttefikini kaybetmesi anlamına gelmektedir (Sinkaya, 2015: 154). Bu gelişme gerek Lübnan'daki Hizbullah'ı gerekse Ortadoğu'daki diğer müttefikleri olumsuz bir şekilde etkilenecektir.

Ortadoğu bölgesinde azalan milliyetçilikle beraber İran İslami oluşumları kendi lehine kullanmak ve Ortadoğu'da nüfuz alanı genişletmek amacıyla İslami bir düzen kurmayı önermiştir (Karlsson, 2005: 179-180). Bu öneri ABD ve İsrail'in bölgedeki çıkarlarını tehdit etmiştir. İran'ın İslami düzen önerisi bölgedeki Şii toplumları ve Hamas gibi Sünni örgütlerde de etki uyandırmıştır. İran Hizbullah ile Lübnan siyasi hayatında etkili olurken İsrail'i de baskılamıştır. Bu nedenlerden ötürü Hizbullah İran'ın Ortadoğu ve Lübnan'daki kuklası olarak görülmüş ve eleştirilmiştir (Whittaker, 2002: 143-144).

İran'ın Lübnan'daki asker ve bürokratları Hizbullah'ın karar mekanizmasını etkilemiştir. İran Ortadoğu bölgesinde İsrail ve ABD taraftarı rejimlerin yıkılması için Şiileri mücadeleye çağırmıştır. Bu çağrılar Sünni rejimleri rahatsız etmiş ve İran'ın bölgede yalnız kalması için çaba harcamalarına neden olmuştur. (Bahgat, 2002: 79-80).

2006 yılına gelindiğinde İsrail ile Hizbullah arasında savaş patlak vermiş ve İran Hizbullah'a bu savaşta her konuda destek olmuştur. Böylece Hizbullah'ın bu savaştan yenilgi almadan çıkmasına katkı sağlamıştır (Caudill, 2008: 6-7). İran ve Hizbullah arasındaki bağ ulus-üstü bağ şeklinde açıklanmaktadır. Hizbullah genel sekreterliği görevini yürütmüş Suphi et-Tufeyli, Abbas el-Musavi ve Hasan Nasrallah İran Veliyi Fakih'ini rehber olarak tanımış ve kendilerini onun temsilcisi olarak görmüşlerdir. Buna ek olarak Hizbullah'ın Yüksek Danışma Meclisi'nde görev yapan iki İran'lı yetkilinin bulunması Hizbullah ile İran arasındaki bağı kanıtlamaktadır (Bar, 2007: 480).

İdeolojik yakınlığın yanı sıra İran, DMO aracılığıyla Hizbullah güçlerini eğitmiş ve Hizbullah'ın elinde bulunan silahların çoğunun temin etmiştir. (Elçi, 2010: 90). Silah desteği İran'ın Hizbullah göndermiş olduğu yardımların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. İran sınırındaki engellere rağmen İsrail'e karşı mücadele edebilmesi için çok sayıda roketi Hizbullah'a göndermiştir. Bunlar arasında 10.000 kısa menzilli küçük Katyuşa tipi roketler mevcuttur. 15 Temmuz 2006 tarihine kadar 350 adet roketin İsrail'e karşı ateşlendiği bildirilmiştir (Cordesman, 2006: 3).

İran'ın Hizbullah'a olan desteği sadece kısa menzilli füzelerle sınırlı kalmamıştır. İran Hizbullah'a İsrail'in Hayfa gibi şehirlerine ulaşabilecek uzun menzilli roketlerde göndermiştir. Los Angeles Times haberlerine göre Hizbullah uzun menzilli roketlerden kullanmış ve roketlerden biri Hayfa yakınlarındaki bir tepeye çarpmıştır. Aynı zaman bu roketlerin Tiberya'yı vurmak amacıyla da üç kez kullanıldığı ifade edilmiştir (Cordesman, 2006: 4).

İran tarafından üretilen Fajr veya Fadjr 3 olarak adlandırılan 40-43 km menzile sahip 240 mm'lik topçu roketleri de İsrail'e karşı Hizbullah tarafından kullanılmıştır. Ayrıca Hizbullah'a 95-100 kilometre menzilli Zilzal 1 ve 2 füzeleri, 40.000'e yakın füze ve roket ve 230 kilometre menzilli Fetah füzelerini göndermiştir (Doğan, 2018: 23). Ek olarak Hizbullah İsrail'in kuzeyini gözetlemek amacıyla İran'dan Mohajer adlı insansız hava aracı yardımı almıştır. Hizbullah bu İHA'ları 2004 ve 2005 yıllarında İsrail üzerinde ilk kez kullanmıştır(Cordesman, 2006: 8).

Hizbullah kendisini Lübnan Şiiilerinin yegâne savunucusu ve İsrail ve ABD karşısında mücadele eden bir lider olarak konumlandırmıştır. Bu doğrultuda ise İran'ın etkisiyle birçok askeri ve siyasi eylem gerçekleştirmiştir (Dalack, 2010: 5).

Hizbullah göre İran örgütün kurulmasında ve gelişmesinde büyük destek sağlayan önemli bir umut kaynağı ve müttefiktir. Hizbullah İslam Devrimi'nin ardından İran'ın dile getirdiği Müslümanlar arasındaki adaletsizliklerin düzeltilmesi çağrısını kendisi için bir ilham olarak kabul etmiştir (Fuller, 2006: 140). Bunun yanında Hizbullah Ayetullah Humeyni'nin ideolojik ve teolojik liderliğini kabul etmiştir. Hizbullah'ın kurucu belgesi olarak kabul edilen metinde Ayetullah Humeyni ve İslam Devrimi'ni şu şekilde anlatılmıştır: “Biz, Hizbullah ulusunun oğulları, Allah'ın öncülüğünde İran'da zafer kazanan ve dünyanın merkezi İslam Devleti'nin çekirdeğini kuran, tek bilge ve adil komutan Ayetullah Ruhullah el Musavi Humeyni'nin istekleri doğrultusunda hareket etmekteyiz.” (Samii, 2008: 36-37).

Hizbullah'ın bir dönem sözcüsü olan İbrahim el-Emin, Hizbullah ile İran arasındaki ilişkiyi, 1987 yılındaki bir konuşmasında açıkça belirtilmiştir. El-Emin konuşmasında Biz İran'dan bir parçayız demiyoruz. Biz Lübnan'daki İran'ız, İran'daki Lübnan'ız!” ifadesini kullanmıştır (Es-Sadık, 2011: 66).

Hizbullah'ın organize olmasında ve askeri olarak uzmanlaşmasında DMO güçleri önemli bir rol oynamaktadır. DMO güçleri 1980'li yıllara Hizbullah'ın tarafından düzenlenen birçok eylemde yer almıştır. 1983 yılındaki ABD ve Fransa güçlerine yönelik gerçekleşen saldırılar, 1984 yılında ABD büyükelçiliğine yapılan saldırı ve 1985-1988 yılları arasındaki suikastlar DMO'nun yer aldığı birkaç önemli eylemdir. Bu eylemler DMO'nun ülke dışında görev yapan önemli komutanlarından biri olan İmad Muğniye tarafından yönetilmiştir (Ostovar, 2016: 116).

İran'ın devrimci yaklaşımı ve Hizbullah'a olan desteği İran'ı müttefiksiz bırakmıştır. İran ise Ortadoğu bölgesinde izolasyonunu engellemek amacıyla Hizbullah ile ittifakını sıkılaştırmıştır. (Alagha, 2011: 73). Tahran'ın sağlamış olduğu yardımlar Hizbullah'ın gücünü ve askeri kapasitesini katlanarak arttırmıştır. Böylece Hizbullah Ortadoğu bölgesindeki çatışmalara katılmaya başlamıştır. (Levinson, 2012). Sonuç olarak Hizbullah ile İran arasındaki ittifak diğer devletler ile devlet dışı aktörler arasındaki ittifaklardan daha kuvvetli olarak devam etmiştir.

İran Hizbullah'a ekonomik olarak da büyük katkılar sağlamaktadır. Yaklaşık 500 milyon dolar geliri olan Hizbullah'ın gelirinin %20'si İran tarafından finanse edilmektedir (Rudner, 2010: 702). 1980'li yıllarda Hizbullah'a eğitim için gönderilen askerlerin bir kısmı İran'a geri dönerken bazıları eğitim amacıyla Lübnan'da kalmaya devam etmiştir. Kalan askerler zamanla Hizbullah içinde etkili olmuşlardır (Caşın, 2008: 608). Hizbullah ve İran İslam Cumhuriyeti'nin dostları, düşmanları ve ideolojileri arasında benzerlikler vardır (Saouli, 2003: 72-73). Ortadoğu'daki gelişmeleri de etkilemeye başlayan Hizbullah Lübnan'ın önemli bir siyasi, sosyal ve askeri gücü haline gelmiştir (Wiegand, 2009: 674).

1985 yılında gerçekleşen ilk genel kurulunda, Lübnan'ın problemlerine son vermek için İslam devleti şart olduğu, Batı emperyalizminden kurtulmak için Hizbullah elinden geleni yapacağı, İsrail'i Lübnan'dan kovmak ve İsrail'i yok etmek için mücadeleye devam edilmesi gibi karar alınmıştır. Bu kararlar İran ile Hizbullah'ın benzer ideolojiler üzerine hareket ettiğinin bir göstergesidir. Şii İslam inancı, Velayeti Fakih öğretisi ve Allah (c.c.) için cihad, Hizbullah'ın dini ideolojisinin temellerini oluşturmaktadır. Ayrıca Hizbullah ideolojine göre tüm Müslümanlar bir araya gelerek Batı emperyalizmine karşı savaşmalıdır (Yetim, 2015: 72)

Hizbullah İran'ın Lübnan'daki en büyük müttefiki konumundadır. Lübnan'da sadece askeri bir güç olmayan aynı zamanda siyasi bir güç olan Hizbullah İran için önemli bir oluşumdur. Hizbullah'ın İran düşmanları üzerinde caydırıcılık etkisi vardır. Buna ek olarak Hizbullah'ın Lübnan siyasetinde sergilediği siyasi rol İran'ın bölge siyasetini de etki etmektedir. Lübnan siyasetinde önemli bir rol oynayan Suriye'nin iç savaşla birlikte sahneden çekilmesi İran'a Lübnan siyasetinde müdahale edebileceği daha geniş bir alan yaratmıştır. Hizbullah'ın Lübnan içi siyasetinde kurmuş olduğu ortaklıklar İran'ı da etkilemiştir. Kısacası Hizbullah ve İran ilişkisi Hizbullah'ın Lübnan'da kurmuş olduğu ortaklıkları etkilemiştir. Şii toplumun desteği ile Lübnan siyasetinde yer alan EMEL ve Hizbullah bir dönem gergin ilişkiler yaşamıştır. Fakat İran'ın araya girmesiyle birlikte problemler çözülmüş ve birlikte hareket etmeye başlamışlardır (Elçi, 2010: 137).

Musa el-Sadr tarafından kurulan ve günümüzde Nebih Berri'nin liderliğini yürüttüğü EMEL partisi 1980'li yıllarda İran'ın ülkedeki faaliyetlerini eleştirmiştir. Fakat zamanla Hizbullah ve EMEL arasındaki ilişki daha gelişmiş ve bu İran'ın işine gelmiştir. Nebih Berri 2018 yılında İran'ı ziyaret etmiştir. Hamanei'nin dış politika danışmanı Ali Ekber Velayeti "Nebih Berri Lübnan İslami Direnişi'nde Ayetullah İmam Musa el-Sadr'ın öğrencisi olarak hedefi İsrail ile savaşmak olan EMEL Hareketi'nin şekillenmesinde önemli rol oynadı" şeklinde açıklamasıyla birlikte Berri'yi övmüştür (İranlı Nabih Berri: İran İslam Direnişi 'nin atan kalbidir/ Velayeti: Lübnan İslam ülkeleri için gurur kaynağıdır (t.y.), defapress.ir).

Berri ise Ali Ekber Velayeti için "Kendileri geçmişte Hizbullah ve EMEL arasında var olan ihtilafların çözülmesini sağlamıştır. Biz Hasan Nasrullah ile o zamandan beri iki beden ama tek ruhuz

ve sonsuza dek öyle kalacağız” ifadesinde bulunmuştur. Bu açıklamalar İran’ın Lübnan’da sadece Hizbullah’la aynı zamanda da diğer Şii gruplarla da ilişki kurduğunu göstermektedir. Ayrıca İran’ın Lübnan iç siyasetinde oynadığı önemli rolün bir göstergesidir. Hasan Ruhani bölgeye yönelik “İran’ın rızası olmadan Irak, Suriye, Lübnan, Kuzey Afrika ve Körfez’de belirleyici kararlar alınamaz” şeklinde açıklaması İran’ın bölgedeki gücünü ve bölgenin İran için önemini göstermektedir (Çökenoğlu, 2018: 6). Devletler genellikle güvenlik ihtiyacını karşılamak ve stratejik çıkarları doğrultusunda devlet dışı aktörler ile ittifak kurarlar. Bu ittifak güvenlik ve stratejik hesaplar açısından fayda sağlamış olsa dahi, iki taraf içinde ciddi riskler söz konusudur. Hizbullah ve İran aralarında güvenilir bir bağ kurmuştur. Bundan dolayı devlet ve devlet dışı aktör arasında oluşabilecek riskler ortadan kaybolmuştur (Lake, 1999: 213).

Herhangi bir devlet dışı aktörün uzun süre hayatta kalması her zaman sorunlu olmuştur. Bunun nedeni destekleyici devletler ile devlet dışı aktörler arasında güvenilir bir ilişkinin kurulamayışı ve destekleyici devletlerin taahhütlerini yerine getirememesidir. Fakat Hizbullah ve İran arasındaki ittifak devam etmiştir. Çünkü İran destekleyici bir devlet olarak Hizbullah’a kendi aktivitelerinde otonom olma hakkı sağlamıştır. İran ve Hizbullah’ın ortak hedefleri, İran tarafından sağlanan kaynakların Hizbullah’ın isteğine göre yönetmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra Hizbullah ve İran arasındaki dini-mezhepsel benzerlik bu bağın uzun sürmesini sağlamıştır (Piazza, 2018: 617).

İran ve Hizbullah arasındaki ideolojik bağ Hizbullah’ı terörist bir gruptan saldırgan bir gerilla gücüne dönüştürmüştür. Hizbullah ile İran arasındaki ideolojik bağ aynı hedef ve felsefeye bağlıdır. Filistin’in kurtuluşu, İran tarzı devrimin ihracı, rakiplere karşı mücadele İran ve Hizbullah’ın ortak hedefleridir. Buna ek olarak Hizbullah ve İran ideolojik olarak Velayet-i Fakih teorisini kabul etmişlerdir. (Milani, 1994: 53). Bu ideolojik benzerlik İran ve Hizbullah’ın yakın ilişki kurmasını sağlamıştır.

İran’ın Ortadoğu’daki kötü ününe rağmen Hizbullah ile ilişkisi giderek gelişmektedir. Hizbullah’ın bölgedeki gücü ve kabiliyeti İran’ın Hizbullah’a desteğini giderek arttırmıştır. İsrail güney Lübnan’dan çekilmesi Hizbullah’ın prestijini arttırmış ve ikili arasındaki ittifaka daha fazla alan açarak müttefikler arasında güven ve işbirliğinin inşa edilmesine yardımcı olmuştur.

Hizbullah ile İran arasındaki ilişkiyi Hizbullah Genel Sekreter yardımcısı ve Lübnan Şiileri üzerinde büyük etkiye sahip Naim Kasım (2007: 257-262) Hizbullah adlı kitabında şu şekilde anlatmıştır:

“11 Şubat 1979 da İran’da İslam Devrimi gerçekleşmiş ve devrim Ortadoğu bölgesinde büyük bir etki uyandırarak bütün dengeleri değiştirdi. Bu devrim ABD’nin bölgedeki çıkarları ve nüfuzu üzerinde değişime neden oldu. Devrimle birlikte İran, Amerika’nın bölgedeki askeri üssü, Sovyet Rusya’nın endişe kaynağı olmaktan uzaklaşarak Amerikan Hegemonyasını reddeden, Filistinlilerin

haklarını savunan, komşu Arap ülkeleriyle iyi komşuluk ilişkilerini kurmak isteyen, Doğu ve Batı bloklarına karşı gelen İslami bir cumhuriyete dönüştü. Devrimin ilk günlerinden itibaren İran'daki İsrail Büyükelçiliği kapatılarak Filistin Büyükelçiliği'ne dönüştürüldü. Ayrıca, Rehber'in izinden ilerleyen öğrenciler Amerikan Büyükelçiliği'ni basarak ABD'nin planlarını ve casusluk dosyalarını gözler önüne serdi. Böylece artık İran ABD tarafından kullanılamayacaktı. İran, İslami örgüt ve partilere, bağımsızlığı önemseyen gruplara, devletlere kapılarını açmıştı. İslam Birliği ve Filistin davasının desteklenmesi için sayısız konferanslar düzenlemişti.

İran İslam devleti Lübnanlı âlimler ve İslami gruplar tarafından bir umut ve dayanak olarak görüldü. İran İslam Cumhuriyeti Hizbullah'a defalarca yardım edebileceğini ifade etti ve İsrail'in Lübnan işgalinden hemen sonra DMO güçleri Lübnan'a gelerek İsrail ordusuna karşı mücadele etmek isteyen gençleri eğitmeye başladı. İran, Lübnan'daki onurlu direnişe ülkenin ihtiyaçlarına destek vererek katkı sağladı.

İran ile Hizbullah arasındaki ilişki, Hizbullah'ın İsrail'e karşı mücadelesiyle birlikte zamanla daha da gelişti. Güven içerisinde hızlı bir gelişmeydi. Zaten ilk başlarda ilişkiler sağlam bir altyapı sahipti. Bunun en açık sebepleri ise şunlardır:

Hem İran hem de Hizbullah Velayet-i Fakih teorisine inandılar. İki tarafta Ayetullah Humeyni'yi Müslümanların Rehberi olarak kabul etmişti. İran yönetim biçimi olarak İslam Cumhuriyeti'ni seçti. Bu Hizbullah'ın ideolojisiyle de uyuyordu. İran'ın emperyalist karşıtı ve bağımsızlık taraftarı politikası, Hizbullah'ın siyasi çizgisiyle uyumluydu. İran, Lübnan ve Filistin topraklarının İsrail işgalinden kurtarılmasına büyük önem veriyordu. Hizbullah'ta İsrail ve emperyalistlerle mücadeleye büyük önem vermiş bir örgüttü.

İlişki sözcüğü, detaylarda aynılaşmak veya tecrübenin benzemesi anlamına gelmez. Hizbullah ile İran arasındaki ilişkiden kasıt ortak görüş ve ihtiyaçlar doğrultusunda gerçek bir işbirliğidir. Açık bir şekilde ifade edilen de budur. Bu ilişki, Lübnan'a çok büyük fayda sağlamıştır. Günümüzde her devlet veya örgüt, başka bir devlet veya oluşumlarla ilişki kurarak güçlenmeye çalışır.

Lübnan'ın durumu da aynı bu şekildedir. Lübnan'daki tüm parti, hareket ve örgütler ve kendi çıkarları doğrultusunda başka devlet ve hareketlerle ilişki kurmaya çalışır. Bazıları Fransa, İsrail veya Amerika ile ilişki kurarken bazıları da Suudi Arabistan, Mısır veya eski Sovyetler Birliği ile ilişki kurdu. Bu ilişkilerin bazıları zamanla uşaklığa dönüşürken, bazıları destekle sınırlı kalmıştır. Burada ilişki kurulan devletin büyük önemi vardır.

İran ile Hizbullah arasındaki ilişki emperyalizme karşı direnişte büyük önem taşır. Hizbullah ile Suriye, Suriye ile İran, Suriye ile Lübnan ve Suriye ile Filistin Direnişi arasındaki ilişkiler ağı işbirlikleri açısından çok önemlidir. Bu işbirliği taraflar açısından bir dayanak ve güç kaynakları

olacaktır. Bölgedeki saldırılar ilişkilerden dolayı taraflara zarar vermeyecektir. Bilinmelidir ki bu saldırının temel hedefi, taraflar arasında olan işbirliği ve yardımlaşmadan doğan gücü zayıflatmak ve parçalamaktır”.

ABD Dışişleri Bakanlığı’nın tahminlerine göre 2020 yılında İran Hizbullah’a 700 milyon dolar yardımda bulunmuştur. Ayrıca geçmişte ise İran’ın Hamas ve Filistinli gruplara yıllık 100 milyon dolar verdiği belirtilmiştir. 2016 yılında Hasan Nasrullah açıklamasında Hizbullah’ın bütçesi, yediği, içtiği, silahları ve roketleri gibi her şey İran İslam Cumhuriyeti tarafından karşılandığını belirtmiştir (Lane, 2020: 3).

Hizbullah kuruluşundan beri İran’dan mali ve askeri destek görmektedir. Hizbullah’ın İran ile Suriye iç savaşında etkin olması ikili arasındaki bağı daha güçlendirmiştir. İran Hizbullah’ın yanında Pakistan, Irak ve Afganistan’dan gelen Şii milisleri Suriye’ye sevk etmiştir. Böylece direniş olarak adlandırdığı ideolojisini sağlamlaştırarak Ortadoğu bölgesindeki nüfuzunu güçlendirmiştir (Akgül, 2020: 16).

Lübnan hükümeti, derinden bölünmüş bir toplumu, zayıf güvenlik yapısı ve kırılgan ekonomisinden dolayı Hizbullah güçlerine karşı koyamamaktadır. Bunun aksine Lübnan’ın zayıf ekonomik yapısı yoksul halkın İran tarafından sağlanan fonlardan geçimlerini sağlamaya neden olmuştur. Böylece halk Hizbullah’a katılmak zorunda kalmıştır (Fearon ve Laitin, 2003: 81). Bu durum sadece Hizbullah’ın hükümete karşı elini güçlendirmemiş aynı zamanda Hizbullah ve İran arasındaki ilişkiyi de güçlendirmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada İran'ın 1979 yılından sonra değişen ideolojik ve siyasi yapısı, Ortadoğu politikası ve Lübnan'da ortaya çıkan Hizbullah ile ilişkisi incelenmiştir. İran ve Hizbullah arasındaki ilişkiyi güzel bir şekilde anlatmak adına İran ve Lübnan'ın tarihi, sosyal ve siyasi yapısından bahsedilmiştir. Böylece ikili arasındaki ilişkinin neden ve nasıl bu derece geliştiği daha net anlaşılabacaktır.

Lübnan Ortadoğu bölgesinde bulunan küçük ama stratejik bir konuma sahip ülkedir. Bağımsızlığının ardından çıkan çatışmalar, 15 yıl devam eden iç savaş ve ardından oluşan siyasi belirsizlikler Lübnan'ı Ortadoğu'nun en karmaşık ve istikrarsız ülkelerinden biri haline getirmiştir. Lübnan'da oluşturulan siyasi sistem mezhepler üzerine kurgulanmıştır. Bundan dolayı ülkede mezhepsel gruplanmalar ortaya çıkmış ve bu durum Lübnanlı kimliğinin oluşmasını engellemiştir. Lübnan'daki istikrarsız sistem bölgesel ve küresel güçlerin mezhebik grupları kullanarak mücadele etmesini kolaylaştırmıştır.

İran ise Şii İslam ideolojisine bağlı olarak gerçekleşen devrim sonucunda Şiilerin haklarını savunmayı ve korumayı kendisine hedef olarak belirlemiş güçlü bir ülkedir. Bundan dolayı Lübnan'da yaşayan Şii nüfus İran'ın hedefi haline gelmiştir. Lübnan Şii nüfusun çoğunluğu oluşturduğu bir ülke konumundadır. Birçok konuda geri kalan Lübnan Şiileri, İran'da doğmuş ve büyümüş olan Musa el-Sadr tarafından 1970'li yıllarda örgütlenmeye başlamıştır.

İran, devrim sonrasında Şiiliği ön planda tutarak bölgede kendisine nüfuz alanı oluşturmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Şii nüfusa sahip olan Irak ve Lübnan gibi ülkelerde çeşitli gruplarla ilişkilerini geliştirmiş ve onlara büyük destekler vermiştir. İran İslam Cumhuriyeti'nin yardımcıları ile 1982 yılında Hizbullah örgütü Lübnan'da kurulmuştur. İsrail'in Lübnan'a saldırıları ve Lübnan devletinin İsrail karşısında yetersizliği Hizbullah'ın ülkeye yerleşmesini kolaylaştırmıştır. İran Hizbullah örgütünün kurulmasında ve örgüt üyelerinin eğitilmesinde hayati bir rol oynamıştır. Hizbullah ve İran arasındaki ideolojik, mezhebik ve stratejik ortak bağlar ve hedefler ikili arasındaki ilişkinin giderek gelişmesini sağlamıştır. Kırılgan bir yapıya sahip olan Lübnan bölgesel ve küresel gelişmelerden etkilenmiştir. İran İslam Devrimi Lübnan'ı etkileyen ve Lübnan'da Hizbullah'ın kurulmasıyla sonuçlanan bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Hizbullah örgütü zamanla Lübnan siyasi ve sosyal hayatına entegre olmuştur. Ülkede hastane ve okul inşa ederek Lübnan halkına hizmet sunmaktadır. Böylece ülkedeki sosyal ve ekonomik hayata katkı sağlamış ve ülkedeki yerini sağlamlaştırmıştır. Hizbullah 1992 yılından itibaren Lübnan seçimlerine katılmaya başlamış ve ülkenin etkin, güçlü siyasi bir partisi olarak Lübnan parlamentosunda yerini almıştır.

İran Hizbullah'ın kurulmasında ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. İslam devrimini Ortadoğu bölgesinde yaymak ve Şii'lere yardım etmek, direniş sağlamak gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda İran Hizbullah'ı desteklemektedir. Hizbullah'ın milis güçlerinin çoğu İranlı askeri güçler tarafından eğitilmiştir. İran Hizbullah'ın İsrail karşısında desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır. İran'ın Hizbullah'a desteği klasik bir destekten çok daha fazlasıdır. İran'ın Hizbullah'a sağlamış olduğu maddi, askeri ve lojistik destekler Hizbullah'ın büyük bir aktör olarak karşımıza çıkmasına sebep olmuştur. Hizbullah İran tarafından desteklenirken İsrail ve ABD gibi batılı devletler tarafından terörist olarak kabul edilen bir örgüttür.

Lübnan'da etnik ve mezhepsel çeşitlilik çok fazladır. Bu karmaşıklık mezhepler arası iletişime de yansımıştır. Bir dönem Müslüman ve Hristiyanlar arasında yaşanan dini çatışmalar zamanla daha daralarak mezheplere kadar indirgenmiştir. Dinler arası çatışma yerini mezhepler arası çatışmaya bırakmıştır. Lübnan'ın mezhebe bağlı parçalanmışlığı, çatışmalarla dolu geçmişi, sosyal ve siyasi sistemi başarısız bir devlet olarak görülmesine neden olmaktadır.

İran ve Hizbullah arasındaki ilişki asıl ve vekil aktör ilişkisine benzemektedir. Hizbullah'ın İsrail karşısındaki mücadelesi, İsrail-Hizbullah savaşı, Hizbullah'ın Suriye iç savaşındaki rolü, İran'ın Ortadoğu bölgesine yönelik politikalarından farklı değildir. Hizbullah'ın İsrail gibi düşmanlarına yönelik kullandığı silahların bazılarının İran menşeli olması ve diğerlerinin ise İran ve Suriye aracılığıyla temin edilmesi örgütün bağımsız yapıda olmadığına bir kanıttır. Ayrıca Hizbullah'ın tüm gelirlerinin örgütün devamlılığını sağlamada yeterli olmayacağı gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır.

Hizbullah ideolojik ve dini çerçevesini İslam devrimi doğrultusunda belirlemiştir. Velayeti Fakih ideolojisini savunarak Humeyni ve Hamanei'yi kendilerine lider olarak kabul etmişlerdir. Örgüt devletin ulaşamadığı alanlara bile hizmet sunmaktadır. Hizbullah'ın sağlık, eğitim vb. alanlarda kurumlarını etkin bir şekilde kullanması, örgüt faaliyetleri sırasında hayatını kaybeden kişilerin ailelerine yaptığı yardımlar ve İsrail karşısındaki mücadelesi örgütün ülkedeki saygınlığını arttırmıştır. Fakat İran ile Suriye savaşına müdahil olması örgütün eleştirilerle karşılaşmasına neden olmuştur.

Sonuç itibarıyla İran, İslam Devrimi sonrasında Ortadoğu'ya yönelik politikasında büyük bir değişikliğe gitmiştir. Yeni oluşum, hedef ve ideolojiyle birlikte eskisinden çok farklı dış politika izlemiştir. Bu çerçevede İran Ortadoğu bölgesinde nüfuz gücünü arttırmak amacıyla Irak, Yemen ve Lübnan gibi ülkelerdeki İslami grupları desteklemiştir. Bu ülkelerde yer alan siyasi, ekonomik, sosyal alanlardaki eksiklikler, kırılğanlıklar İran tarafından çok iyi bir şekilde değerlendirilmiştir.

Böylece İran bu ülkelere daha kolay müdahale edebilmiş ve eksiklikleri kendisi için birer fırsata çevirmiştir. Böylece bu ülkelerde kendisine birer müttefik yaratmış ve onları birçok açıdan

desteklemiştir. Hizbullah örgütü ise İran'ın Lübnan'da desteklediği, İran ile aynı ideoloji ve hedeflere sahip vazgeçilmez siyasi ve askeri örgüttür. Kısaca Yemen'de Husiler, Irak'ta Şii gruplar Lübnan'da ise Hizbullah İran'ın Ortadoğu bölgesinde ortakları veya vekilleri olarak anılmaktadırlar.

KAYNAKÇA

“ABD’nin İran Büyükelçisi Rehin Alındı” (15.02.1979), **Cumhuriyet Gazetesi**, 1-2.

AbuKhalil, As’ad (1989), “The Society and Enviroment”, Thomas Collelo (Ed.), **Lebanon: A Country Study**, 2.Baskı içinde 39–86, Headquarters Department of Army, Washington.

Acar, İrfan(1989), **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Ahcar, Gilbert ve Warshawski, Michel (2007), **İsrail’in Hizbullah’a Karşı Savaşı**, (Çev. Damla Kellecioğlu vd.), Yazın Yayıncılık, İstanbul.

Adam, Baki (2006), “Yahudilik–1”, Mehmet Katar (Ed.), **Dinler Tarihi**, 8.Baskı içinde (33–47), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Akarlı, Engin (1993), **The Long Peace: Ottoman Lebanon 1861 – 1920**, I.B. Tauris & Co. Ltd, New York.

Akgül, Nazife Selcen Pınar (2020), **“İran’ın Levant’taki İzdüşümü: Hizbullah”**, https://www.researchgate.net/publication/344746868_Iran%27in_Levant%27taki_Izdusumu_Hizbullah (23.08.2021).

Akman, Çiğdem (2019), "İran İslam Cumhuriyeti’nin Yönetim Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", **Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Dergisi**, 6(38), 1627-1640.

Aktan, Gündüz (2005), **İkinci Devrim**, <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=762215> (11.07.2014)

Alagha, Joseph (2007), **Hizbullah, Silahlı Mücadeleden İktidar Partisine**, (Çev: Kadriye Göksel), Doğan Kitap, İstanbul.

_____ (2011), **Hezbollah’s Documents: From the 1985 Open Letter to the 2009 Manifesto**, Amsterdam University Press, Amsterdam.

_____ (2013), **Hizbullah’s DNA and the Arab Spring**, KW Publishers, Yeni Delhi.

Alamuddin, Najib (1993), **Turmoil, The Druzes, Lebanon and the Arab-Israeli Conflict**, 1st Edition, Quartet Books, London

Algar, Hamid (1998), “Humeyni”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 18 (358-364), Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Alkan, Haluk (2000), “Lübnan Ulus Devlet Olabilir mi?”, **Avrasya Dosyası**, 6(3), 289-314.

Altunışık, Meliha Benli (2007), **Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları**, TESEV yayınları, İstanbul.

- Anadolu Ajansı (2017), “İran'ın Suriye'deki Üst Düzey Kayıpları”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranin-suriyedeki-ust-duzey-kayıplari/676368?amp=1> (30.05.2021).
- Andırırbu, Rüveyda (2020), **Lübnan'da Toplumsal Yapının Siyasete Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ansari Jovini, Mehdi (2019), **The Role Of Iran In Construction Of Hezbollah's Identity As A Non-State Actor In The Middle East After The 1979 Islamic Revolution**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arafat, Mohammad (2013), **Türkiye ve Komşuları**, 2.Basım, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Arı, Tayyar (2005), **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi**, 2.Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- _____ (2012), **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 5.Baskı, MKM Yayınları, Bursa.
- _____ (2015), “Yemen’de Arap Baharı’ndan Husi Darbesine: Bir Demokrasi Denemesinden Başarısız Devlete mi?”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü Dergisi**, 8(1), 1-10.
- Armajani, Yahya ve Ricks, Thomas (1986), **Middle East: Past and Present**, 2nd Edition, Prentice-Hall Press, Hoboken.
- Armaoğlu, Fahir (1989), **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları**, (1948–1988), İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- _____ (2019), **20.Yüzyılın Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Art, Robert ve Richardson, Louise (2007), **Democracy and Counterterrorism Lessons from the Past**, 2nd Edition, United States Institute of Peace Press, Washington.
- Asl Kashef, Nasser (2009), **1979 Sonrası İran'ın Orta Doğu Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atacan, Fulya (2004), **Küçük Ülke Büyük Sorunlar: Lübnan**, Bağlam Yayınları, 283–310, İstanbul.
- Atiya, Aziz S. (2005), **Doğu Hristiyanlığı Tarihi**, (Çev. Nurettin Hiçyılmaz), 1. Baskı, Doz Yayınları, İstanbul.
- Atlioğlu, Yasin (2008), “2008 Yılında Suriye ve Lübnan’ın Kronolojisi”, **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi**, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=248:2008-yilinda-suriye-ve-luebnann-kronolojisi&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150 (03.05.2010)

- Avon, Dominique ve Khatchadourian, Anais-Trissa (2012), **Hezbollah: A History of Party of God**, Harvard University Press, Massachusetts.
- Ayhan, Veysel (2009), "2009 Lübnan Seçimleri ve Etkileri: Kazananlar ve Kaybedenler", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 1(8), 40-52.
- Ayoob, Mohammed (Ed.) (1986), **Regional Security in the Third World**, Croom Helm, Beckenham.
- Baaklini, Abdo (1976), **Legislative and Politics Development: Lebanon 1842-1972**, Duke University Press, Durham North Carolina.
- Bağlıoğlu, Ahmet (2004), **İnanç Esasları Açısından Dürzîlik**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Bahgat, Gawdat (2002), "Peace in the Persian Gulf: The Shi'is Dimension", **Peace & Change**, 24(1), 76-90.
- Bahtiyar, Cihanşah (2014), **Ajan; Cia ve Mossad Ajanı Bir İranlı'nın 20 Yıllık İntikam Hikâyesi**, Affectum Libris Yayınları, İstanbul.
- Bar, Shmuel (2007), "Deterring Nonstate Terrorist Groups: The Case of Hizballah", **Comparative Strategy**, 26(5), 469-493.
- Barzegar, Kayhan (2008), "Iran The Shiite Crescent Myths and Realities", **The Brown Journal of World Affairs**, 15(1), 88-98.
- Bassedas, Pol Morillas (2009), "Hezbollah's Identities and Their Relevance for Cultural and Religious IR", **International Catalan Institute for Peace (ICIP) Working Papers**, 4(1), 1-48.
- Baş, Erdoğan ve İnci, Salih (2004), **Ana Hatlarıyla Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam**, Erkam Yayınları, İstanbul.
- BBC (2011), "İran, Hürmüz Boğazı'nı petrol Trafiğine Kapatabileceğini Söylüyor ", http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/12/111228_iran_oil_warning.shtml (14.06.2021).
- _____ (2013), "Sunnis and Shia in the Middle East", <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-25434060> (03.07.2021).
- Bilge, Mustafa L. (2003), "Lübnan", **TDV İslâm Ansiklopedisi içinde**, 27(244-246), Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.
- Birleşmiş Markalar Derneği (2012), **İran Ülke Raporu**, <http://www.birlesmismarkalar.org.tr/uploads/Iran.pdf> (22.12.2020).
- Bozkurt, Abdulgani (2010), **Lübnan'ın Sosyal Yapısı, Siyasi Tarihi ve Hizbullah**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- _____ (2014), “Hizbullah’ın Lübnan’da Kuruluşu ve Popülaritesinin Sebepleri”, **Tarih Okulu Dergisi**, 599-627.
- Caudill, Shannon (2008), “Hizballah Rising Iran’s Proxy Warriors”, **Joint Force Quarterly**, 49(2), 128-134.
- Cesur, Armağan (2019), **Osmanlı’dan Günümüze Lübnan’ın Demografik Yapısı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü.
- CIA (2010), The Population of Shia, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook (25.03.2021).
- Cleveland, William (2008), **Modern Ortadoğu Tarihi**, (Çev. Mehmet Harmancı), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Coban, Helena (1985), **The Making of Modern Lebanon**, Hutchinson Publisher, London.
- Conduit, Dara (2014), “Hizballah in Syria: The Limits of the Democracy/Moderation Paradigm”, **Orta Doğu Etütleri**, 5(2), 81-114.
- Cordesman, Anthony (2006), “Iran’s Support of the Hezbollah in Lebanon”, **Center for Strategic and International Studies**, 1(1), 1-10.
- Çırakoğlu, Ahmet (2018), **1979 İran Devrimi Gelişim, Oluşum ve Dönüşüm**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çaşın, Mesut Hakkı (1999), “İran’ın İki Deniz Jeopolitiğine Dayalı Stratejik Değişim Arayışları”, **Avrasya Dosyası**, 5 (3), 283-325.
- _____ (2008), **Uluslararası Terörizm**, Nobel Yayın, Ankara.
- Çiyan, Hakkı Yılmaz (2007), **Manda İdaresinden Sonra Lübnan ve Türkiye-Lübnan İlişkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çökenoğlu, Taylan (2018), **Lübnan Genel Seçimleri ve İran**, https://iramcenter.org/d_hbanaliz/Lubnan_Genel_Secimleri_ve_Yran.pdf (08.06.2021).
- Dabashi, Hamid (2007), **İran: Ketlenmiş Halk**, (Çev. Emine Aydın), Metis Yayınları, İstanbul.
- Dağı, İhsan (2002), **Ortadoğu’da İslam ve Siyaset**, Boyut Kitapları, İstanbul.
- Daher, Joseph (2016), **Hezbollah: The Political Economy of Lebanon’s Party of God**, Pluto Press, London.
- Daiyar, Abbas (2009), **Iran: The Most Active State-Sponsor of Terrorism**, <http://kabulperspective.wordpress.com/2009/05/20/iran-the-most-active-state-sponsor-of-terrorism/> (16.02.2021).

- Dalack, Andrew (2010), **Hezbollah: A localized Islamic resistance or Lebanon's premier national movement?**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Michigan, Department of Near East Studies.
- Dalar, Mehmet (2008), "İran'ın Nükleer Programı: Uluslararası Hukuk Bağlamında Bir Analiz", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(24), 270-303.
- Dionigi, Filippo (2014), **Hezbollah, Islamist Politics and International Society**, Palgrave Macmillan, New York.
- Doğan, Soner (2016), "Yemen'in Geleceğini Yemenliler Belirler", **Sebilürreşad Dergisi**, 41(1009), 103-112.
- _____ (2018), "İran'ın Ortadoğu Siyaseti", **İNSAMER**, 1-39.
- Dursun, Davut ve Arı, Tayyar (2013), **Orta Doğuda Siyaset**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Ebu Halil, Esad (1992), **Lübnan Hizbullah'ının İdeolojisi ve Pratiği**, (Çev. Mehmet Cebeci), Dünya ve İslam Yayınları, İstanbul.
- Edi, Ahmet (2019), "İran'da İslam Devrimi Öncesi Siyasi Olaylara Bakış: Ak Devrim ve Lale Meydanı Katliamı", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 0(66), 731-744.
- Elçi, İ. Halit (2010), **Lübnan Hizbullah'ının Dönüşüm Süreci**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elhan, Nail (2016), İran Devrimi'nin Türkiye'de Yansımaları: İrancılık ve İrancı İslamcılık, **Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi**, 3(2), 28-57.
- _____ (2019), **Hizbullah - İran İlişkileri**, https://www.iramcenter.org/d_hbanaliz/hizbullah-iran-iliskileri.pdf (05.06.2021).
- En-Na'im, Ahmed (2002), **Islamic Family Law in a Changing World**, Zed Boks Publisher, New York.
- Erbaş, Ali (2004), **Hristiyanlık**, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Erdem, Gökhan (2018), "Lübnan'da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: EMEL'den Hizbullah'a", **The Turkish Yearbook of International Relations**, Volume 49 (2), 21-55.
- Erdin, Murat (2002), **Hizbullah ve Hamas**, 2. Baskı, Kastaş Yayınevi, İstanbul.
- Esmaili, Masoumeh (2016), **İran İslam Devrimi ve İran'da Kurulan İslam Devletinin Kuruluş Felsefesi ve Temel Kurumları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Es-Sadık, Ali (2011), **Hizbullah Hakkındaki Gerçeği Biliyor Musunuz?**, (Çev. Mehmet Yılmaz), Sadakat Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Fanid, Nematollah (2015), "İran İslam Cumhuriyeti'nin Hükümet Sistemi", **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7(12), 283-296.
- Fearon, James ve Laitin, David (2003), "Ethnicity, insurgency, and civil war", **The American Political Science Review**, 97(1), 75-90.
- Federal Research Division (2012), "Iran's Ministry of Intelligence and Security: A Profile, Library of Congress", <https://fas.org/irp/world/iran/mois-loc.pdf> (24.03.2021).
- Feyizli, Hasan Tahsin (2006), **Feyzü'l-Furkan Kur'an-ı Kerim Meali**, 3. Baskı, İstanbul.
- Fırlıklı, Ethem Ruhi (1990), **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, Selçuk Yayınları, Ankara.
- Fuller, Graham (2006), "The Hizballah-Iran Connection: Model for Sunni Resistance", **The Washington Quarterly**, 30(1), 139-150.
- Gahramanpur, Rahman (2004), "İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumcu Analizi", **Rahbord Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yayını**, 7(23), 71-80.
- Gause, F. Gregory (2009), **The International Politics of the Persian Gulf**, Oxford University Press, New York.
- Ghorayeb, Amal Saad (2002), **Hizbullah: Politics and Religion**, Pluto Press, Londra
- _____ (2003), "Lebanese Shi'a And Emergence Of Hizbullah", **Journal of Islamic Studies**, 14(3), 273-307.
- Gordon, David (1983), **The Republic of Lebanon: Nation in Jeopardy**, Westview Press, London.
- Goria, Wade (1985), **Sovereignty and Leadership in Lebanon 1943 – 1976**, İthaca Press, London.
- Goudarzi, Masoumeh Rad vd. (2009), "The Roots of Formation of Ayatollah Khomeini's Political Thought", **Canadian Social Science**, 5(6), 65-79.
- Göktaş, Kubilay (2014), **İran Dış Politikasında Mahmut Ahmedinejad Dönemi (2005-2012)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Gümüşoğlu, Hasan (2009), **İslam Mezhepleri Tarihi**, 2. Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul.
- Gündoğan, Ünal (2016), **İran ve Ortadoğu**, Adres Yayınları, İstanbul.
- Haddad, Simon (2006), "The Origins of Popular Support for Lebanon's Hezbollah", **Studies in Conflict & Terrorism**, 29(1), 21-34.
- Hacıgı, Arzu (2018), **İran İslam Devrimi ve Değişen İran Dış Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hamzeh, Ahmad Nizar (2004), **In the Path of Hizbullah**, Syracuse University Press, New York.

- Harris, William (1997), **Faces of Lebanon: Sects, Wars and Global Extensions**, Markus Wiener Publisher, New Jersey.
- Hazran, Yusri (2010), "The Rise of Politicized Shi'ite Religiosity and the Territorial State in Iraq and Lebanon", **Middle East Journal**, 64 (4): 521-541.
- Hizmetli, Sabri (1986), "Şiilikte Velâyet Kavramı", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 26(1), 717-726.
- Holy Defense News Agency (t.y), "İranlı Nabih Berri: İran İslam Direnişi 'nin atan kalbidir/ Velayeti: Lübnan İslam ülkeleri için gurur kaynağıdır ", **defapress.ir** (08.06.2021).
- "Humeyni Örgütleniyor" (09.02.1979), **Akşam Gazetesi**, 1.
- Işıtan, Rıza (2008), **Terörizm, İslamcılık ve Lübnan**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İhtişami, Enuşirvan (1999), **Yapılandırma Döneminde İran İslam Cumhuriyeti**, (Çev. İbrahim Müttegi ve Zohre Pustinci), İslam Devrimi Belgeleri Merkezi Yayınları, Tahran.
- İmami, Muhammed Ali (1995), **80'li Yıllarda Irak-Suriye Siyasal İlişkileri**, İran Dışişleri Bakanlığının Uluslararası ve Siyasal Araştırmalar Dairesi Yayınları, Tahran.
- İnat, Kemal ve Balcı Ali (2005), "Lübnan 2005", Filiz Cicioğlu (Ed.), **Ortadoğu Yılı 2005**, 1.Baskı içinde (135-153), Nobel Yayın Dağıtım Ankara.
- İRAN (2017), "Ruhani'nin Yeni Dönemi", https://iramcenter.org/d_hbanaliz/Analiz_Ruhaninin_Yeni_Donemi_1.pdf (19.05.2021)
- İran Araştırmaları Merkezi (2018), "LÜBNAN GENEL SEÇİMLERİ VE İRAN", https://iramcenter.org/d_hbanaliz/Lubnan_Genel_Secimleri_ve_Yran.pdf (12.06.2021)
- _____ (2017) , "Haftalık Basın Özeti", <https://iramcenter.org/haftalik-basin-ozeti-19-25-agustos-2017-/> (04.03.2021)
- "İran'da Halk İslam Cumhuriyeti'ne Evet Dedi " (01.04.1979), **Millî Gazete**, 1-2.
- İzzeti, İzzetullah (2005), **İran ve Bölge Jeopolitiği**, (Çev. Hakkı Uygur), Küre Yayınları, İstanbul.
- Jafary, Asghar (2004), **The Iranian International Relations After the Islamic Revolution**, Etelaat Publication, Tahran.
- Karlsson, Ingmar (2005), Din, Terör ve Hoşgörü, (Çev. Turhan Kayaoğlu), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Kasım, Naim (2007), **Hizbullah Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü**, (Çev.Muharrem Tan), Karma Kitaplar İstanbul.
- Keneş, Bülent (2012), **Hasan Sabbah' tan Bugüne İran ve Terör**, 1.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.

- Kevser, Azad (2008), **Lübnan’da Toplumsal Yapının Devlet Yönetimine Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü.
- Khalaf, Salim George (2000), “History of the Phoenicians”, **Phoenician Encyclopedia içinde**, 3 (500-530), Phoenician Encyclopedia, Australia.
- Khan, Akbar ve Zhaoying, Han (2020), “Iran-Hezbollah Alliance Reconsidered: What Contributes to the Survival of State-Proxy Alliance?”, **Journal of Asian Security and International Affairs**, 7(1), 101-123.
- Kılıç, Ramazan (2001), “İran Dış Politikasının Evrimi: Körfezde İran-Arap İlişkileri Örneği”, **Liberal Düşünce Dergisi**, 23(1), 164-174.
- Koç, Mehmet (2017), **İran’da Devlet Yapısı ve Temel Kurumlar: Devrim Rehberliği**, https://iramcenter.org/d_hbanaliz/YRANYDA_DEVLET_YAPISI_VE_TEMEL_KURUMLAR_I-DEVRYM_REHBERLYYY.pdf (28.02.2021).
- Kor, Zahide Tuba (2006), **Lübnan İç Savaşların Gölgesinde**, İlke Yayıncılık, İstanbul.
- Köse, Talha (2006), “Lübnan’da İstikrar Arayışları”, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırma Merkezi, Lübnan Raporu.
- Kramer, Martin (1993), **Hizbollah: The Calculus of Jihad**, University of Chicago Press, Chicago.
- Kurtuluş, Rıza (2008), “Rızâ Şah Pehlevî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde**, 67, C.35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Küçük, Abdurrahman (2009), **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, 3. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Lane, Ashley (2020), **Iran’s Islamist Proxies in the Middle East**, <https://www.wilsoncenter.org/article/irans-islamist-proxies> (13.09.2021)
- Lake, David (1999), **Entangling alliances**, Princeton University Press, Princeton.
- Levinson, Jonathan. (2012), “Rubber match: A third Lebanon war”, **Small Wars & Insurgencies**, 23(2), 307–329.
- Levitt, Matthew (2021), “Hezbollah’s Regional Activities in Support of Iran’s Proxy Networks”, **The Middle East Institute**, 1(1), 1-36.
- Mackey, Sandra (1991), **Lebanon: Death of Nation**, Anchor Books, New York.
- Mansfield, Peter (2012), **Ortadoğu Tarihi**, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsa) 5. Baskı, Penguin Books, New York.
- McGowan, Afaf Sabeh (1989), “Historical Setting”, **Lebanon: A Country Study**, 1st edition içinde (3–37), Library of Congress, Washington.
- Metelitsa, Alexander ve Mercer, Megan (2014), **World Oil Transit Chokepoints Critical to Global Energy Security**, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=18991> (29.05.2021).

- Milani, Mohsen (2009), "Tehran's take: Understanding Iran's U.S. Policy", **Foreign Affairs**, 88(4), 46-62.
- Mohns, Erik ve Bank, Andre (2012), "Syrian Revolt Fallout: End of the Resistance Axis? ", **Middle East Policy**, 19(3), 25-35.
- Mokhtarpour, Alireza (2012), **İran Devlet Modeli**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- "Müslümanlar Kazandı" (12.02.1979), **Millî Gazete**, 7-8.
- Nağısoy, Zeynalabdin (2019), **İran İslam Devriminden Sonra İran Dış Politikasının Ana Hatları: 1979-1997**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nasur, Nader, İbrahim M. Bani (2014), "Syria-Iran Relations (2000-2014)", **International Journal of Humanities and Social Science**, 4(12), 80-88.
- New York Times (2002), "Millions in İran Rally Against the US,", <https://www.nytimes.com/2002/02/12/world/millions-in-iran-rally-against-us.html> (12.02.2021).
- Ochsenwald William vd. (2021), Lebanon, <https://www.britannica.com/place/Lebanon> (29.06.2021)
- Odeh, B. J (1986), **Lübnan'da İç Savaş**, (Çev. Yavuz Alogan), Belge Yayınları, İstanbul.
- Oktay, Hasan (1995), "Batıya Yanaşan İran", **Strateji Dergisi**, 1(1), 148-149.
- Orhan, Oytun (2009), "Lübnan Seçim Sonuçları Ne Anlam İfade Ediyor", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, 1 (7-8), 52-63.
- Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (2018), "Lübnan: 2018 Parlamento Seçimleri", https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/15_infografik2_84.pdf (28.06.2021)
- Ostovar, Afshon (2016), **Vanguard of the Imam: Religion, Politics, and Iran's Revolutionary Guards**, Oxford University Press, New York.
- Öztürk, Selim (2009), **ABD'nin İran'ı çevreleme stratejisi ve riskler**, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abdnin-irani-cevreleme-stratejisi-ve-riskler/1490249>
- Öztürkler, Harun (2009), "Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomi-Politik Bir Değerlendirmesi", **Ortadoğu Analiz**, 1(8), 74-79.
- Piazza, James (2018), "Transnational Ethnic Diasporas and The Survival of Terrorist Organizations", **Security Studies**, 27(4), 607-632.
- Pipes, Daniel (1990), **Greater Syria: History of An Ambition**, Oxford University Press, New York
- Pollack, Kenneth M. (2002), **Arabs at War: Military Effectiveness, 1948-1991**, University of Nebraska Press, Lincoln.

- Prados, Alfred (2007), "Lebanon", **Congressional Research Service**, The Library of Congress, Washington.
- Rabil, Robert G (2001), "The Maronites and Syrian Withdrawal: From "Isolationist" To Traitors", **Middle East Policy**, 8(3), 23-43.
- Ramazani, Ruhullah (2001), **İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Analizi İçin Analistik Çerçeve**, (Çev. Alirıza Tayyip), Ney Yayınları, Tahran.
- _____ (2004) "İdeology and Pragmatism in İrans foreign Policy", **Middle East Journal**, 58(4), 549-559.
- Rencber, Maksut (2007), **Dokuzuncu Hükümetin Dış Politikasının Değerlendirilmesi**, Rahbord Staretejik Araştırmalar Enstitüsü Yayınları, Tahran.
- Risk, Imad (2018), "Lübnan'da Parlamento Seçimleri: Anlaşmazlıkların Giderilmesi ve Uzlaşmanın Devamlılığı", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, 9(84), 16-19.
- Robert, Fisk (1990), **Pitty The Nation: Lebanon At War**, Andre Deutsch, London.
- Rolland, John (2003), "Lebanon: Current Issues and Background", Thomas Collelo (Ed.), **Lebanon: A Country Study**, 3.Baskı içinde (29-199), Nova Science Publisher, New York.
- Rudner, Martin (2010), "Hizbullah Terrorism Finance: Fund-Raising and Money-Laundering", **Studies in Conflict & Terrorism**, 33(8), 700-715.
- Salehzadeh, Alan (2013), "Iran's Domestic And Foreign Policies", **National Defence University Department of Strategic and Defence Studies**, 4(49), 1-42.
- Salibi, Kemal (1991), **Maronite Historians of Lebanon**, Naufal Group, Paris.
- _____ (1993), **The Modern History of Lebanon**, Caravan Books, New York.
- Samii, Abbas William (2008), "A Stable Structure of Shifting Sands: Assessing the Hezbollah-Iran-Syria Relationship", **Middle East Journal**, 62(1), 32-53.
- Saouli, Adham (2003), "Lebanon's Hizbullah The Quest for Survival", **World Affairs**, 166(2), 71-82.
- _____ (2019), **Hezbollah: Socialisation and Its Tragic Ironies**, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Sarı, İsmail (2015), "1979 Devrimi Sonrası İran'ın Rejim Paradigması ve Dış Politika Yönelimleri", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, 2(1), 95-135.
- Sarıkaya, Yalçın (2012), **Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür**, https://www.tasav.org/media/k2/attachments/dpa_rapor_2_gecmisten_gunumuze_Iran_sarika_ya_son.pdf (25.12.2020).

- Schahgaldian, Nikola Bagrad (1979), **The Political Integration of An Immigrant Community Into A Composite Society: The Armenians in Lebanon 1920-1974**, Basılmamış Doktora Tezi, Columbia University.
- Seccadpur, Seyyid Muhammet Kazim (2004), **İran İslam Cumhuriyetini İrdelemek İçin Araştırma ve Analitik Çerçeveler**, İran Dışişleri Bakanlığı Uluslararası ve Siyasal Araştırmalar Bürosu Yayınları, Tahran.
- Segefi Ameri, Naser (2006), "Yeni Irak: Jeopolitik Değişimler", **Düzenin Maslahatının Teşhisi Kurulu Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını**, 39(1), 115-131.
- Shanahan, Rodger (2011), **The Shia of Lebanon: Clans, Parties and Clerics**, Tauris Academic Studies, Londra.
- Sinkaya, Bayram (2015), "İran-Yemen İlişkileri ve Ensarullah Hareketi", **Ortadoğu Analiz Dergisi**, 7(67), 60-64.
- _____ (2015), "Suriye Krizi Karşısında İran'ın Tutumu ve Şam-Tahran İttifakının Temelleri", **Akademik Orta Doğu**, 10(1), 131-160.
- Sinkaya, Bayram ve Yıldırım, Ali Kemal (2010), "İran Yaptırımlarının Mali Boyutları", **Orsam Ortadoğu Analiz Dergisi**, 2(13), 40-47.
- Stratejik Ortak (2018), "Lübnan Tarihi ve Hizbullah'ın Haritası", <https://www.stratejikortak.com/2018/01/lubnan-tarihi-hizbullah-haritasi.html>
- Stocker, James R. (2016), **Spheres of Intervention: US Foreign Policy and the Collapse of Lebanon, 1967–1976**, Cornell University Press, Ithaca.
- "Şah Hükümeti Orduya Bıraktı" (07.11.1978), **Hürriyet Gazetesi**, 1-2.
- "Şah, İran Uyuşundan Çıkarıldı" (25.02.1979), **Milliyet Gazetesi**, 8-9.
- Şöhret, Mesut (2012), "Ulus Devletsiz Devlet Sistemi: Lübnan Modeli", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1(1), 85-107.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2020)** , "İRAN ÜLKE PROFİLİ ", <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guneyasya/iran/ulke-profil> (20.12.2020).
- Tabriz, Asghar Alam (2004), **Aydınların, Dini Liderler ve Esnafın İran'ın Yakın Dönem Toplumsal Hareketlerindeki ve Devrimlerindeki Rollerinin İncelenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taflıoğlu, M. Serkan (2013), "II. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme" **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 8(7), 631-644.
- "Tahran'da asker, göstericilere ateş açtı, çok sayıda ölü var" (09.09.1978), **Milliyet Gazetesi**, 1.

- Takeyh, Ray (2006), “Iran, Israel and the Politics of Terrorism”, **Survival**, 48 (4), 83–96.
- Tamer, Cenk (2018), **İran’da Ruhani-Ordu Çekişmesinin Arka Planı**, <https://www.ankasam.org/iranda-ruhani-ordu-cekismesinin-arka-planı/> (28.05.2021).
- Taşpınar, İsmail (2003), “Marunîler”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 28 (71–72), Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul.
- Terzcani, Mahmut Dehgani (2000), **Devrimin İkinci On Yılında İran'ın Komşularıyla İlişkileri**, Suruş Yayınları, Tahran.
- The Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center (2013), “Iranian subversion in Yemen”, https://www.terrorism-info.org.il/Data/articles/Art_20475/E_023_13_1081673016.pdf (02.06.2021).
- Tümer, Günay ve Küçük, Abdurrahman (2002), **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Tahran Büyükelçiliği (2017), “İran’ın kronolojik kısa tarihi ”, <http://tahran.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/331818> (09.07.2021).
- Türkiye Diyanet Vakfı (2000), “İRAN”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iran> (04.01.2021).
- _____ (2003), “LÜBNAN”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde**, 27(248-254), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (2021), “ Lübnan'da devleti kilitleyen siyasi sistem”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/lubnanda-devleti-kilitleyen-siyasi-sistem-570217.html> (07.07.2021).
- URL “Iran: The Most Active State-Sponsor of Terrorism”, Kabul Perspective (2009),
- URL, "Lebanon" (2008), <https://www.britannica.com/place/Lebanon>. (14.03.2021).
- URL, “İran İslam Cumhuriyeti Anayasası” (2021), <https://hukukbook.com/iran-islam-cumhuriyeti-anayasasi/> (02.03.2021)
- URL, “İran” (t.y), https://insamer.com/tr/iran_515.htm (11.01.2021).
- URL, “İran” (t.y.), <https://www.turkcebilgi.com/iran> (18.12.2020).
- URL, “Phoenician Commerce” (t.y.), <https://phoenicia.org/phoenician> (30.03.2021).
- URL, “Sayyed Nasrallah Speech on birthday of the Holy Prophet Mohammad ” (t.y.), <http://www.english.alahednews.com.lb/essaydetails.php?eid=19975&cid=453> (08.06.2021).
- URL, “**Zagros Dağları**” (t.y), https://www.turkcebilgi.com/zagros_dagları (19.12.2020)
- Uyar, Mazlum (1999), “Şii Siyasi Düşüncesinin Şekillenmesi”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, 2(5), 299-317.

- _____ (2000), " Velayet-i Fakih' in Ortaya Çıkışı ve Değerlendirilmesi", **Dini Araştırmalar Dergisi**, 2(6), 77-98.
- Uygur, Hakkı (2006), "Kim bu Hizbullah", **Anlayış Dergisi**, 40(3), 68-73.
- Ülman, Haluk (1966), **1860- 1861 Suriye Buhranı Osmanlı Diplomasısından Bir Örnek Olay**, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Wiegand, Kriste E. (2009), "Reformation of a Terrorist Group: Hezbollah as a Lebanese Political Party", **Studies in Conflict & Terrorism**, 32(8), 669–680.
- Whittaker, David (2002), **Terrorism Understanding the Global Threat**, Person Education Limited, London.
- Winslow, Charles (1996), **Lebanon: War and Politics in a Fragmented Society**, 1st Edition, TJ Press Ltd, London.
- Wolff, Anita (Ed.) (2006), **Britannica Concise Encyclopedia**, Encyclopedia Britannica, Inc, Chicago.
- Yegin, Abdullah (2013), **İran Siyasetini Anlama Kılavuzu**, SETA Yayınları, Ankara.
- _____ (2014), **Devrimin 35. Yılında İran Dış Politikası**, SETA Yayınları, Ankara.
- Yetim, Mustafa (2015), "Şiddet Eğilimli ve Direniş Temelli Şii Aktivizmi: Hizbullah'ın Fikirsal ve Örgütsel Zemin", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, 2(2), 59-88.
- Yurtsal, Kenan (2006), **Büyük Ortadoğu'da Küçük Ortadoğu: Lübnan**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zamir, Meir (1978), "Emile Edde and Territorial Integrity of Lebanon", **Middle Eastern Studies**, 14 (2), 232–235.
- _____ (1988), **The Formation of Modern Lebanon, Ithaca and London**, Cornell University Press, USA.
- Zehra, Ebu Muhammed (2011), **İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, (Çev. Sıbgatullah Kaya), Anka Yayıncılık, Ankara.
- Wikiwand (t.y.), "Demographics of Lebanon", https://www.wikiwand.com/en/Demographics_of_Lebanon (04.07.2021).

EKLER

Ek 1: İran'ın Kronolojik Kısa Tarihi

MÖ 550: Pers imparatorluğu kurulmuştur.

MÖ 330: Makedonyalı Büyük İskender İran'ı fethetmiş ve Helenistik kültür İran'a yayılmıştır. İskender'in ölümünden sonra İran İskender'in generallerinden Seleucus'un kurduğu devletin yönetiminde kalmış, daha sonra yerini Part imparatorluğuna bırakmıştır. Part imparatorluğu döneminde İran'la Roma İmparatorluğu arasında uzun savaşlar yaşanmıştır.

MS 220: Sasani İmparatorluğu kurulmuştur. Bu dönemde de Roma imparatorluğu ile savaşlar devam etmiştir.

637- 641: İran, İslam orduları tarafından fethedilmiştir.

750: Abbasi hanedanı Emevileri devirerek yönetimi ele almıştır.

1040: Selçuklular Dandanakan savaşında Gaznelileri yenerek önce Horasan'ı, daha sonra tüm İran ve ön Asya'yı fethetmiştir.

1220: Moğollar İran'ı fethetmiş ve bir süre sonra İlhanlı devleti kurulmuştur.

1393: İran'da Timur devletinin hâkimiyeti başlamıştır.

15. yy: İran'da Karakoyunlu ve Akkoyunlu hâkimiyeti.

1501: Şah İsmail'in Tebriz'i fethiyle birlikte İran'da Safavi hâkimiyeti başlamıştır. Bu dönemde, İran'da Şiiliğin 12 İmam (Caferi) kolu hâkim olmuştur.

1719-20: Afgan istilası dönemi.

1736-47: Nadir Şah, Afşar Hanedanı'nı kurarak 1738'de Kuzey Hindistan'ı istila etmiştir.

1794: Aga Muhammed Han, 1921 yılına kadar hüküm sürecek olan Kaçar Hanedanı'nı kurmuştur.

XIX. yy: İran, Afganistan ve Rusya lehine büyük toprak kaybına uğramıştır.

1901: Ülkede bu tarihte petrol bulunmasıyla birlikte, İran üzerindeki İngiliz-Rus rekabeti yoğunlaşmıştır.

1906: İran'da ilk Meclis toplanmış ve ilk anayasa kabul edilmiştir.

1907: İran, İngiliz-Rus anlaşmasıyla nüfuz bölgelerine bölünmüştür.

1921-25: Kaçar Hanedanı'nın son hükümdarı Ahmet Şah, Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen istikrarsız dönemde, yurtdışında iken yapılan bir darbeye devrilmiştir. Ordudan Rıza Han ülkede askeri bir yönetim kurmuş ve daha sonra Rıza Şah Pehlevi adı altında Pehlevi Hanedanı dönemi başlamıştır.

1941: İngiliz ve Sovyet kuvvetleri, Alman tehdidine karşı korumak gerekçesiyle, İran'ı işgal etmişlerdir. Rıza Şah tahtından feragat zorlanmış ve yerine oğlu Muhammed Rıza Pehlevi geçmiştir.

1945: Azerbaycan ve Kürdistan eyaletlerinde Sovyet taraftarı rejimler kurulmuştur.

1946: Sovyet birlikleri İran'dan çekilmiştir.

1951- 53: Başbakan Musaddık Parlamento'yu ve petrol endüstrisini millileştirmiş, fakat İngiltere'nin uyguladığı ambargo nedeniyle bu girişim başarıya ulaşamamıştır. Musaddık'a cephe

alan Şah ülkeden ayrılmak zorunda kalmış, ancak Musaddık'ın bir darbeye devrilmesi üzerine kısa süre sonra geri dönmüştür.

1954: Şah İngiliz, Amerikan, Hollanda ve Fransız şirketlerinden oluşan konsorsiyum ile bir anlaşma imzalayarak, petrol endüstrisini yeniden faaliyete geçirtmiştir.

1961-63: Devlet yönetimini eline alan Şah altı noktaya dayanan Beyaz Devrimi başlatmıştır. Özellikle toprak reformuna girişilmiştir.

1963: Reformlara karşı dini muhalefet başlamıştır.

1969-70: İran'ın petrol gelirleri yükselmeye başlamış; ordunun modernizasyonu ve güçlendirilmesi için çalışmalara girişilmiştir.

1974: Pers İmparatorluğu'nun 2500. Yıl dönümü kutlanmıştır.

1978: Ülkedeki muhalefet, sürgündeki Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin liderliğinde, Şah rejimine karşı genel ayaklanmaya dönüşmüştür.

1979: Şah'ın ülkeyi terk etmesiyle Pehlevi Hanedanı sona ermiş ve İslami Devrimi sonucunda İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur.

1980-88: İran ile Irak arasında sekiz yıl süren savaş ülkede büyük tahribata yol açmıştır.

1989: Humeyni ölmüş, eski Cumhurbaşkanı Hamaney Dini Liderliğe getirilmiş, Başbakanlık kaldırılmış ve Meclis Başkanı Rafsancani Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

1993: Rafsancani ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

1997: Hüccetül islam Seyyed Mohammad Hatemi Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

2001: Hüccetül islam Seyyed Mohammad Hatemi ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

2005: Mahmud Ahmedinejad Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

2009: Mahmud Ahmedinejad ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

14 Haziran 2013: Hasan Ruhani Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.

14 Temmuz 2015: İran ile P5+1 ülkeleri (Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti ve Almanya) arasında nükleer meselede Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nın (KOEP) kabul edilmiştir.

16 Ocak 2016: KOEP'in yürürlüğe girmesi ve İran üzerindeki nükleer meseleden kaynaklı uluslararası yaptırımların kaldırılması

19 Mayıs 2017: Cumhurbaşkanlığı ve Belediye Meclisi seçimleri düzenlenmiş, Hasan Ruhani 1. turda %57 oyla ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

5 Ocak 2020: ABD KOEP'ten çekildiğini açıkladı.

19 Haziran 2021: İbrahim Reisi oyların %62'sini alarak Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir (İran'ın kronolojik kısa tarihi (2017), <http://tahran.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/331818>)

Ek 2: İran İslam Cumhuriyeti Devlet Yapısı

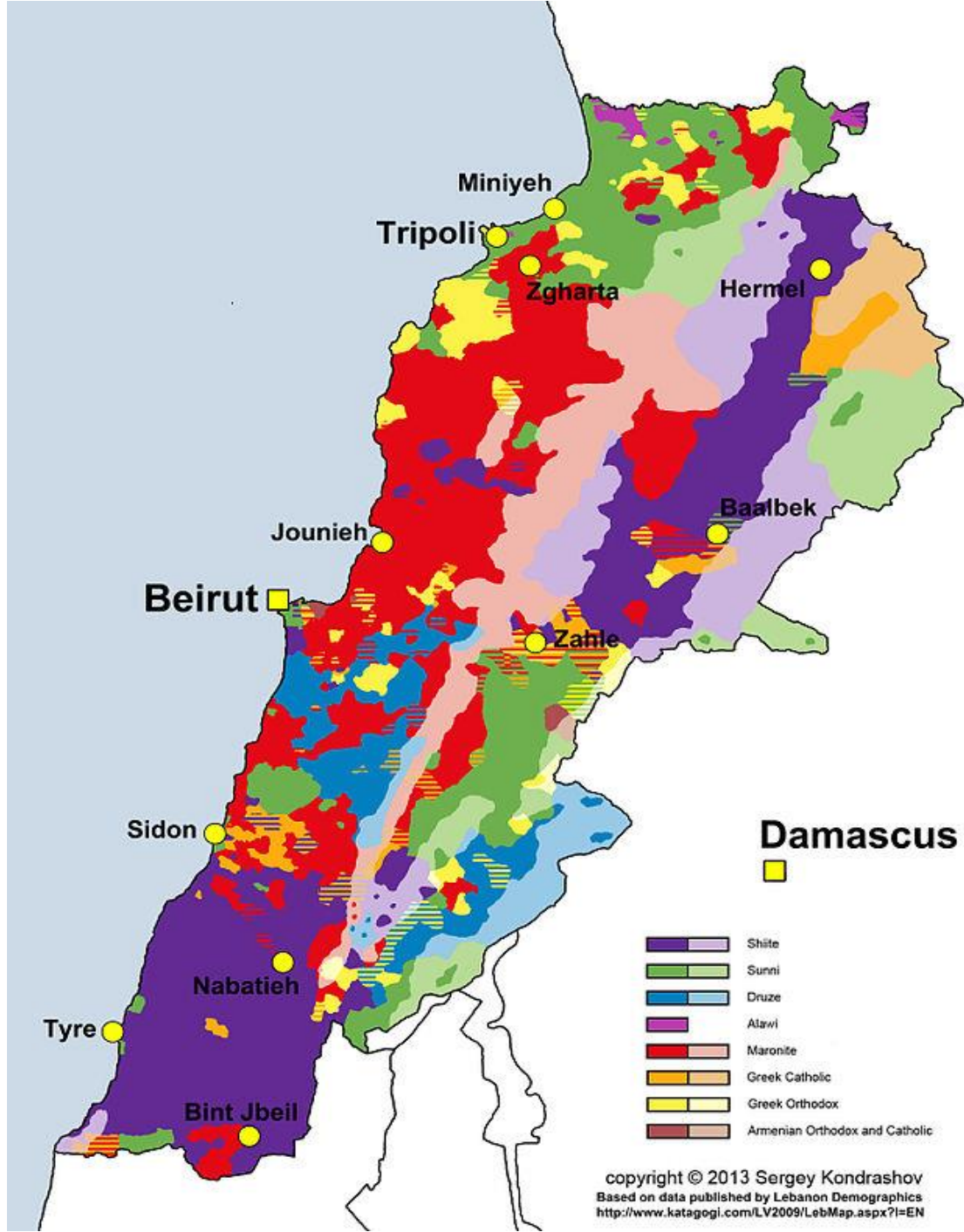
Kaynak: Koç, 2017: 19

Ek 3: Lübnan Devlet Yapısı

Kaynak: Karakurt, 2021: 2.

Ek 4: Lübnan'da Mezhepsel Grupların Dağılımı

Kaynak: Demographics of Lebanon (t.y.), https://www.wikiwand.com/en/Demographics_of_Lebanon

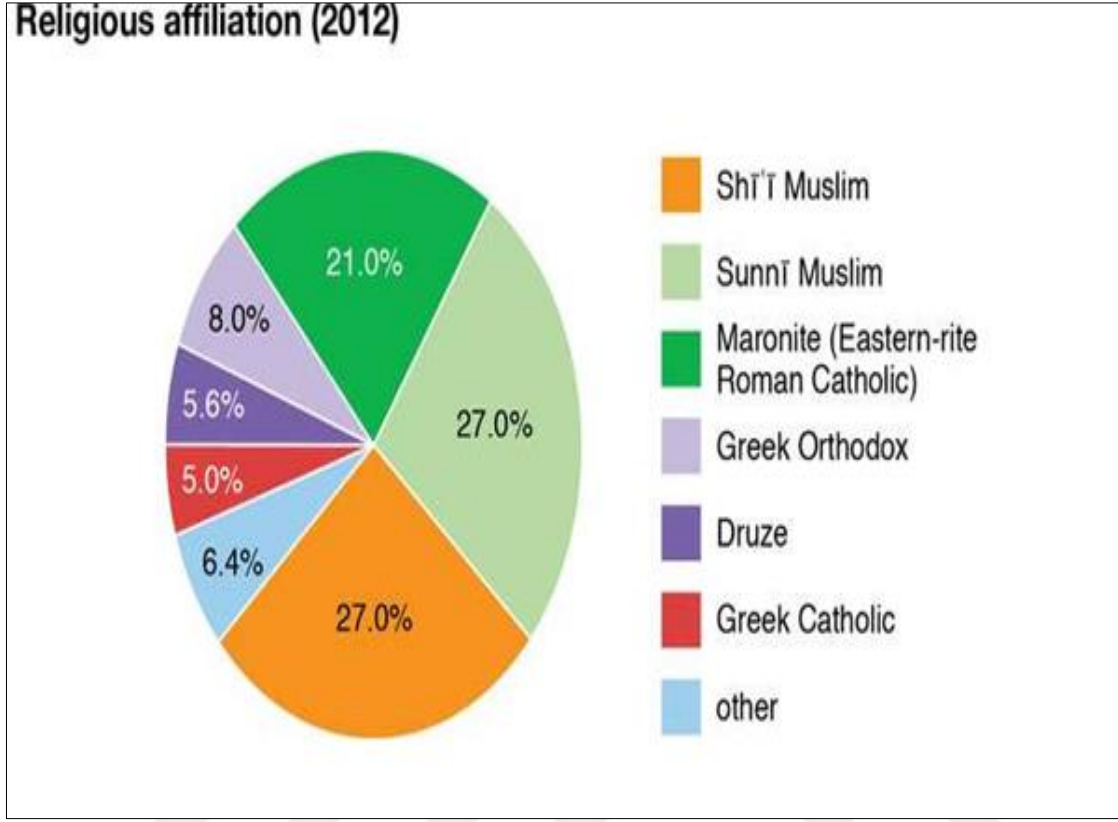
Ek 5: Ortadoğu Ülkelerinde Yaşayan Şii Nüfus (Tahmini)

Estimated distribution of Shia Muslims in the Middle East

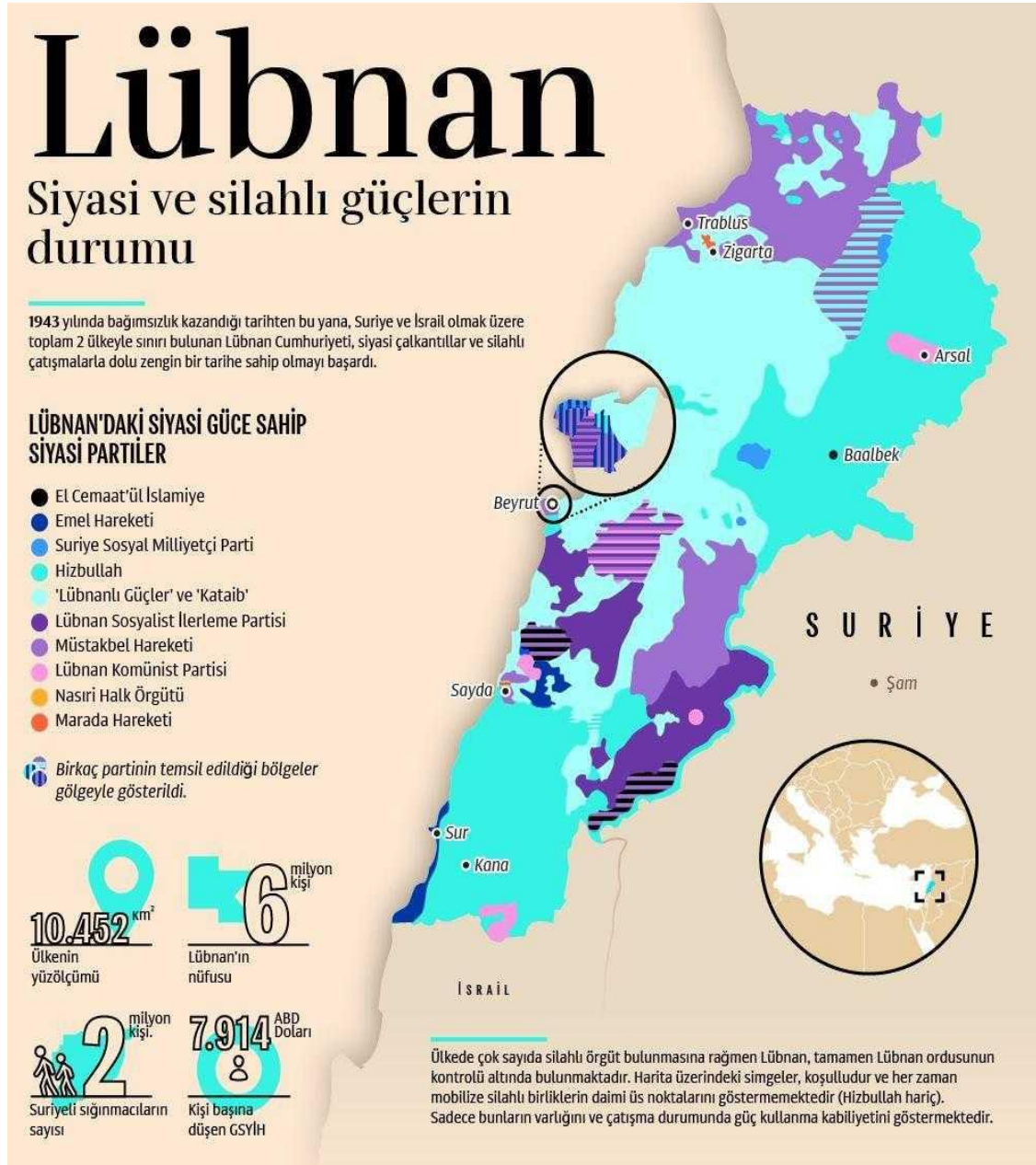
Kaynak: Sunnis and Shia in the Middle East (19.12.2013), <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-25434060>

Ek 6: Lübnan'da Mezheplerin Nüfusa Oranı (2012)

Kaynak: Ochsenwald vd. 2021: 73

Ek 7: Lübnan'da Siyasi Güce Sahip Partilerin Dağılımı

Kaynak:Lübnan Tarihi ve 'Hizbullah'ın Haritası' (20.01.2018),
<https://www.stratejikortak.com/2018/01/lubnan-tarihi-hizbullah-haritasi.html>

Ek 8: Lübnan 2009 Seçim Sonuçları

14 Mart İttifakı	Milletvekili Sayısı
Gelecek Hareketi	30
İlerici Sosyalist Partisi	10
Lübnan Güçleri	5
Kataip Partisi	5
Diğerleri	19
Bağımsızlar	2
Toplam	71
8 Mart İttifakı	Milletvekili Sayısı
Hizbullah	11
Emel Hareketi	13
Suriye Ulusal Sosyalist Partisi	2
Baas Partisi	2
Değişim ve Reform Partisi	19
Marada Hareketi	4
Taşnak Partisi	2
Demokratik Lübnan Partisi	2
Diğerleri	2
Toplam	57

Kaynak: Ayhan, 2009: 46

Ek 9: Lübnan 2018 Seçim Sonuçları

Kaynak: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM), 2018: 1

ÖZGEÇMİŞ

Musa Batuhan KÖYEL, 2006 yılında Demirözü İlkokulu'nu; 2009 yılında Demirözü Ortaokulu'nu; 2013 yılında Bayburt Anadolu Lisesi'ni; 2018 yılında da Yalova Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. 2019 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladı.

KÖYEL, bekar olup, İngilizce, Lehçe ve Rusça bilmektedir.

